

GYURICZA ANNA

RENEZÁNSZ KÁLYHACSEMPÉK
ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁGRÓL

MISKOLC, 1992

**BORSODI
KISMONOGRÁFIÁK
37**

Gyuricza Anna

**Reneszánsz kályhacsempék
Északkelet-Magyarországról**

**Herman Ottó Múzeum
Miskolc, 1992**

Lektorálta:
K. Végh Katalin
Feld István

Szerkesztette:
Veres László

Technikai munkatárs:
Feketéné Bíró Edit

ISSN 0324 4563
ISBN 963 7221 57 3

Felelős kiadó: DR. VERES LÁSZLÓ

**Készült a Mozgáskorlátozottak PIREMON Kiszállalatának
nyomdaüzemében.**

Felelős vezető: DR. GERE KÁLMÁN vezérigazgató
Debrecen, 1992.

BEVEZETÉS

„Rajta tehát, és fordítsunk némi gondot az elhanyagott iparmű darabjaira is, hogy így hajdani művészetünk és iparunk úgy is gyéren elszórt maradványait összeállíthassuk.”¹ Így buzdítja kora kutatóit Rómer Flóris arra, hogy az ismeretlenség homályában rejtőző középkori kályhásipar kutatásával foglalkozzanak. Hosszú csönd után végül is e század elején Divald Kornél az, aki az addig előkerült leleteket összegyűjtve, elemezve, a művészet rangjára emelte a középkori kályháság hagyatékát.² Ugyanakkor tudnunk kell, hogy mint iparostevékenység, a kályháság a zárt céhkereteken belül nem szerepelt önálló mesterségként.³ Első írásos feljegyzés a XIX. századból említ kályhást. A fazekasok egyéb kerámiatermék mellett gyártották a kályhacsempéket. A kassai fazekascéh 1574-ből származó artikulusaiban a fazekas edénygyártó tevékenysége után aprólékos gonddal részletezik a csempékészítés és kályharakás módjait és költségeit.⁴ Az egyes városok limitációiban is mindig a fazekasok termékei között szerepel a kályhacsempe, s ugyanitt a kályhás kemence rakásának költségei.

Az elmúlt száz év kályhacsempe-kutatásából az utóbbi 50 év érdemel különös figyelmet. Ezen belül is Holl Imrének a budai várpalota XIV–XV. századi kályhacsempéit ismertető és elemző tanulmányai⁵ jelentették azokat az alapvető munkákat, melyek valójában elindították a modern kutatást. Az ő munkájához kapcsolódva főleg a XV. századi lovagalakos kályha körének kutatása terebélyesedett ki. Az ország más területein előkerült hasonló korú, vagy ugyanahhoz a típushoz tartozó csempék feldolgozásával számos cikk tette árnyaltabbá, vagy módosította kisebb-nagyobb mértékben a XV. századi kályháról alkotott képet.⁶ Természetesen a kutatás nem áll meg, és újabb publikációk és leletek bővíthetik a képet.

A publikált kályhacsempeanyag majdnem egészére jellemző, hogy az egyes lelőhelyeken előkerült ásatási anyagból csak a jól meghatá-

rozható, főként valamilyen oknál fogva érdekesnek tartott példányok kerültek közlésre. Néhány ilyen jellegzetes csoportosítás: Szent György ábrázolása⁷, kétfejű sasos kályhacsempék⁸, népies lovasábrázolás⁹, évszámmal jelzett¹⁰, vagy azonosítható portrét ábrázoló kályhacsempé¹¹.

Kimaradtak viszont a legtöbbször töredékes, az adott pillanatban semmihez sem köthető darabok, melyek később más leletegyüttesek ismeretében értelmezhetőkké válnának és segítséget nyújtanának ahhoz, hogy az önmagukban tárgyalt kályhacsempék, mint egykori kályhák alkotó részei helyükre kerülhessenek.

Mivel a kutatók érdeklődése főként eme, a kályhacsempéket tekintve korai, de a középkort tekintve késői időszak csempéi felé fordult, a XV. század fordulójának és a XVI. század első felének reneszánsz kályhacsempéi már kevésbé ismertek. Hatványozottan érvényes ez a XVI. század végi–XVII. századi kályhacsempékre. Ebben valószínűleg az játszott szerepet, hogy ennek az időszaknak a hovatartozása nincs tisztázva. A középkor kutatóinak ez túl késői anyag, hogy középkorinak nevezhetnék. Joggal, hiszen a tőlünk nyugatra eső országokban a művészettörténeti kutatásokban ez már újkornak számít. Ugyanakkor az újkor kutatóinak, abból kiindulva, hogy Magyarország újkori történelme a török visszafoglalással kezdődik, ez az időszak kívül esik kutatási területén. Így e korszakból a néhány épségben megmaradt kályha¹², vagy építkezések során véletlen előkerült leletek ismertetésén kívül¹³, csak néhány ásatásból származó anyag publikálása történt meg.¹⁴

Ebből az átmeneti korszakból való a füzéri, szerencsi, sárospataki vár, a kékedi és pácini kastély ásatása során előkerült és jelen dolgozatban tárgyalt kályhacsempéanyag zöme, mely még ezer szállal kapcsolódik a reneszánszon keresztül a későközépkori kultúrához, de sok esetben a kompozíció és mintakincs már koraújkori sajátosságokat mutat.

A KÁLYHACSEMPE KÉSZÍTÉSE

A kályhacsempe-készítés technikai kérdései (felhasznált anyag tulajdonsága, a készítés módja, a máz milyensége) nagyon fontosak abból a szempontból, hogy sokszor szolgáltatnak adatokat a készítés helyének, vagy idejének, esetleg az egy kályhához tartozó darabok összetartozásának megállapításához.

Így fontosnak tartom, hogy összefoglaljam mindazt, amit a kályhacsempe-készítésről eddig felderítettek. A kályhaszem és kályhacsempe-készítés munkafázisai ugyanazok lehettek a XVI–XVII. században is, mint ahogy azt a XX. század első felében dolgozó mestereknél lejegyezték. Ezek a következők: az agyag előkészítése; korongolás, vagy csempenyomás formával, az oldalfal felragasztása; szikkadás; engobozás; zsengélés (első égetés); festés, mázöntés; mázra égetés.

A fazekasok mindig a környékükön fellelhető agyagbányákból bányászták az agyagot, ezt készítették elő a csempegyártáshoz. Még a mai kerámiagyarak is úgy települnek agyagbányák közelébe, hogy a szállítási távolság egy kilométernyit se tegyen ki. Az a tény, hogy az agyagot soha nem szállították messziről, valószínű, hogy idővel hozzájárulhat majd az egyes kályhacsempék származásának meghatározásához is a technika segítségével. Hiszen a kémiai és fizikai szempontú elemzések azonosíthatják az egyazon nyersanyagból készült csempéket. Így ezeket biztosabban lehet majd kötni fazekasközpontokhoz. Az ilyen vizsgálatok drágák és nagy tömegben kellene elvégezni ahhoz, hogy használható és megbízhető eredményt kapjunk. Így ez pillanatnyilag nem járható út. Jelenleg marad a szabad szemmel is megállapítható különbségek és azonosságok vizsgálata.

Az egyes agyagfajták a bennük található ásványi anyagok aránya és milyensége függvényében a vörös különböző árnyalataira égethetők

ki, de különböző hőfokon ugyanaz az agyag is különböző színűre ég ki.¹⁵ A vörösön kívül létezik még az agyagnak egy fehérre égő fajtája is. Ezt nagyon kevés helyen bányásszák az országban, de éppen a vizsgált anyagban többször is előfordul.

Az agyagot előkészítése során a tűzállóság növelése céljából különböző anyagokkal soványították. Előfordul egészen finom anyagú, sima tapintású csempe. De leggyakrabban apróbb-nagyobb szemcsés homokkal kevert, vagy égetett agyag morzsalékával összedolgozott agyagból készítették a csempéket.

Az előkészített agyagból a megfelelő méretűre vágott lapból nyomódúc segítségével préselték ki a csempe előlapját. Az előkerült agyagnegatívok alapján a nyomódúcot két fázisban készítették. Először ki kellett készíteni a pozitív formát. Ilyen a középkorból nem maradt fenn, de nagy valószínűséggel fába faragták a csempe mintáját,¹⁶ majd erről negatív lenyomatot készítettek agyagból és kiégették. Nyéken, Esztergomban, Besztercebányán, Etén és Muhin kerültek elő ilyen agyagnegatívok.¹⁷ Ez a módszer nem egyedüli módja volt a formakészítésnek még a középkorban sem. Parádi a XVIII. századból említ nyomófákat¹⁸, Végh Olivér a XIX. század végén, XX. század elején működő fazekasok adatait összegyűjtve kizárólag nyomófaival dolgozó csempegyártókat írt össze.¹⁹ Nagy Katalin a Kevermesen talált késő-középkori kályhacsempék vizsgálata során megállapította, hogy azokat fából faragott negatívból préselték a nabadi kályhacsempékkel együtt a XVI. században.²⁰ A teljesség kedvéért még ide tartozik, hogy a XIX–XX. században gipszből készült mintával is másoltak kályhacsempéket.²¹ és ugyancsak gipszből készült negatívok segítségével gyártották azokat.²²

A nedves agyagot egyes műhelyekben vászondarabra helyezték, és ezzel együtt nyomták a mintába. A csempe kiégetése során megőrződött a hátlapon a szövetlenyomat. Hogy nem a már kész, de még nedves csempelapot helyezték száradni a vászonra, arra bizonyíték, hogy a vászonlenyomat csempelap mindenütt a minta domborodását követi.²³ Egyes kutatók a textillenymat meglétét, illetve hiányát korhatarozó értékűnek tartják. Jiri Pajer úgy véli, hogy a szövetlenyomat csempék egy gótikus, tehát a XV. században és a XVI. század első felében gyakorolt eljárás jellemző darabjai, míg a szövetlenymat nélküli csempék a későbbi idők termékei.²⁴ A dolgozatban vizsgált anyag döntő része a XVI. század közepénél fiatalabb, és bár található benne textillenymatos típus, a sima hátoldal a jellemző. Sajnos túl kevés

csempe származik a XVI. század elejéről, vagy a XV. század végéről, de a legkorábbra tehető csoportok minden csempéje őrzi hátoldalán a textillenymomatot.

A formák készítőiről nem sokat tudunk. Lorántffy Zsuzsanna lengyel származású asztalosnak adott megbízást régi kályhacsempe lerajzolására, és a „forma” elkészítésére.²⁵ Ezen az egy konkrét adaton kívül csak a formák művészi színvonala, a fafaragással rokon vonalvezetése, a motívumok hasonlósága alapján feltételezik, hogy fafaragómesterek, a kor faszobrászainak keze alól kerültek ki sok esetben a nyomóformák.²⁶ De a XIX–XX. századi adatok tanúsítják, hogy ügyeskező fazekasok maguknak el is készítették a nyomóformákat.²⁷

A csempe előlapjához ragasztott oldalrész milyensége szintén korhatározó értékű lehet. A legkorábbi csempék (XIV–XV. század) korongolt, igen magas oldalfalakkal készültek.²⁸ Az alig 5 cm széles, vékony, a hátoldalhoz ragasztott szalag igen jellemző a XVI. század második felétől, jöllehet a XVII. században is előfordul nagyméretű oldalfal, de ez már nem korongolt. A habán kályhacsempéknél sok esetben megfigyelhető volt az igen széles oldalfal alkalmazása. Egyébként ezek szélessége attól is függött, hogy a csempe a kályha mely részén volt beépítve. Az alsó sorban nagyobb és vastagabb, míg felül kisebb oldalfalra volt szükség.²⁹

A nedves, formába nyomott agyagot égetés előtt meg kellett száritani. Ez volt a szikkadás folyamata.

A szikkadás után következett az engobozás, a csempe felületének mésztejjel történő bevonása. Az engobozáshoz használhat a fazekas ecsetet. Ebben az esetben clég egyenletesen be lehet vonni vékonyan a felületet. Másik módszer az, amikor rácsurgatják a csempe felületére a híg masszát, vagy megmártják a masszában. Ez is egyenletes felületet ad, legfeljebb a mélyebb részekben gyűlhet össze az agyagmáz. Létezett még egy harmadik módszer is. Ebben az esetben a negatív formába először az engob masszáját helyezik, és erre préselik rá az agyaglapot. Ilyenkor nem a mélyebb részekben található a vastagabb engob bevonat, hanem éppen a kiemelkedő, domborodó részek felett, sőt a vizsgált anyagban Füzérről származik egy olyan töredék (39. rajz), melyen szinte a fehér bevonat hordozza a mintát, amit a vörös színű agyaglap felülete már nem is követ. Tény az, hogy ez a módszer a leghatásosabb akkor, amikor rendkívül rajzos, apró, kicsi részleteket is feltüntető ábrázolást akartak hűen visszaadni, mivel a finom engob jobban követi a negatívba karcolt vonalakat, mint a csempe durva, a tűzállóság növe-

lése érdekében szemcséssé tett agyagja. Jean-Paul Minne, francia kutató szerint ez az utóbbi eljárás a XIV–XV–XVI. századi reliefes csempékre jellemző, míg az előző eljárások (bemártás, csurgatás) a XVII. századtól napjainkig divatban volt.³⁰ Az engobozás célja lehetett az ábrázolás minőségének és a máz színének a befolyásolása, a mázatlan csempéket pedig engobbal fehérre lehetett festeni.

Az általában vörös agyagra csurgatott máz más árnyalatot kap, ragyogóbb, üdébb színű lesz, ha előzőleg fehér agyagmázzal, engobbal látják el a csempe felületét.

Az inventáriumokban és az egyes városok limitációiban gyakran szerepelnek fehér kályhák. Ezek nagy valószínűséggel fehér agyagmázzal bevont és így kiégetett kályhák voltak. Az irodalomban ezeket általában habán, vagy ha nem is habán eredetű, de fajansz árunak tekintik.³¹ Ennek ellentmond, hogy a limitációkban mindig a zöld ólomházas kályhánál olcsóbban árulják.³² Viszont az ónmázaz fehér cserép ritka és drága áru volt. Másrészt a kassai fazekascéh artikulusaiban a fehér kályha közvetlen a mázatlan, vagyis „vörös kályhák” előtt szerepel a felsorolásban, mely kizárja azt, hogy itt ónmázaz áru-ról lenne szó.³³ Katona Imre szerint a céhbeli fazekasoknak tiltották is a fajansz áru készítését, mert az művészi munkának számított.³⁴

Ásatási anyagban Füzerén került elő több típusba tartozó nagy számú, fehér engobbal bevont csempetöredék, melyek közül az egyiket azonosítani is lehetett az 1644-es inventárium „fejér kályhájával”.³⁵

A következő munkafázis a zsengélés volt, (első égetés) melyet a középkorban is rendkívül szigorú szabályok írtak elő a céhbeli fazekasoknak.³⁶

A félig kiégett, engobbal ellátott csempét fémoxiddal legtöbbször zöldre színezett ólomházzal öntötték le. Előfordul sárga és barna színű mázazás is. A XV. század második felétől ónmáz is alkalmaztak a csempék díszítésére, de ennek használata nem volt általános. Az ónmáz előállítása és az ezzel festett csempék kiégetése speciális szaktudást igényel.³⁷ A Mátyás korában virágzott ónmázaz és vegyesmázaz díszítómódnak a kutatás jelenlegi állása szerint nincs folytatása a hazai kerámiagyártás gyakorlatában. A XVII. század első felében fejedelmi telepítések révén Erdélybe, majd Sárospatakra kerülő habán fazekasok hozzák magukkal újra Magyarországra a fajanszkészítés titkát.³⁸ A titokként őrzött ónmáz készítéséről közvetlen a XVII. századból nem maradt fenn adat, leírás. A XIX. század elejéről Szerencsi

Mihály sárospataki fazekasmester receptkönyve őrizte meg az újkeresztény mázak összetételét.³⁹

A habán fazekasok másik specialitása a márványozás volt. Találkozunk vele a morva leletanyagban éppúgy, mint a magyarországi-ban.⁴⁰ Bunta Magda három márványozási mód készítését foglalja össze az alvinci habánokról írott könyvében.⁴¹ A Pácinban talált nagyszámú márványozással készült kályhacsempe-töredék vizsgálatából az derült ki, hogy készítőik a sima agyaglapra fehérre és vörösre égő agyagmasszát vittek föl oly módon, hogy a két szín keveredjék, de ne folyjon egymásba. A kiszárított felület átlátszó ólomházzal öntötték le, s ez kiégetve sárga és barna színt adott az engobnak.

Végül következett a kiégetés, mely a mázatlan és ólomházas csempék esetében a közönséges fazekaskemencében történt, míg az ónmázás darabokat egy magasabb égetési hőfokot biztosító speciálisan megépített kemencében kellett kiégetni.⁴² Magyarországon habán kemencét eddig nem tártak fel.

A KÁLYHACSEMPÉK SZÁRMAZÁSA ÉS LELŐKÖRÜLMÉNYEI

A feldolgozott anyag Füzer, Szerencs, Sárospatak várából, a pácini és a kékedi kastélyból származik. Mennyiségét tekintve több ezer darab töredék és teljes csempe. Ebből jelen ismereteink szerint 232 típust, vagy változatot lehetett elkülöníteni.

A legkisebb anyag Kékedről való, mely 35 típust képvisel. Az első formájában a XVI. század utolsó negyedében épített kastély helyreállításához kapcsolódó régészeti kutatás során a homlokzatok előtt húzott kutatóárkokból kerültek elő a katalógusba felvett kályhacsempetöredékek.⁴³ A XVI. század utolsó negyedében épült pácini kastély helyreállítása során az 1978–1981 között végzett ásatásból a kastély és körítőfala között húzott kutatóárkokból, az ott feltárt néhány szemétdörből, valamint főként a déli farkasverem betöltéséből jelentős mennyiségű kályhacsempe-töredék került a miskolci múzeumba. Az igen gazdag leletanyagból 56 típust és azok változatait lehetett elkülöníteni.⁴⁴

Szerencsen a több évtizedes kutatómunka során a XVI. század közepén épült várban nem túl nagy számú kályhacsempe-töredék került felszínre, mely 21 típust és változatot képvisel.⁴⁵

Sárospatakon megszakításokkal 1950. óta napjainkig folyamatos a feltárás. A várban, melyet a legújabb régészeti kutatások szerint az 1530-as években Perényi Péter kezdett el építtetni, s attól kezdve főként a Rákócziak XVII. századi birtoklása alatt folyamatosan bővítik, hatalmas anyag gyűlt össze, melynek teljes feldolgozására ebben a dolgozatban nem vállalkoztam. A Vörös torony, illetve a palotaszárnyak külső oldala előtt húzódó árkok betöltéséből csak a most restaurált ónmázás anyagot vettem fel, mely egy jó körülhatárolható csoportnak tűnik, és kapcsolódik a többi vizsgált lelőhely anyagához.⁴⁶

Füzéren 1977. őszén mindössze néhány hétig folyt régészeti feltárás. A vár területének csak egy része lett feltárva. Mégis a kutatandó

területet átszelő árkok és az ezekhez kapcsolódó néhány szelvény igen nagy mennyiségben ontotta a kályhacsempe-töredékeket. A változatos mintával díszített töredékek – 94 típus és változatai – időben és származási helyüket tekintve is szerteágazóak. Természetesen várható, és legvalószínűbb éppen Füzerén, hogy egy újabb kutatás felszínre hoz újabb típusokat, vagy olyan töredékeket, melyek lehetővé tehetik, hogy a jelenleg kiviteli technikájuk azonossága miatt egy csoportba sorolt, de töredékességük miatt értelmezhetetlen darabok kiegészíthetők váljanak.⁴⁷

Mégis vállalkoztam rá, hogy így töredékes állapotában is megpróbálom rendbe szedni az összegyűjtött anyagot azzal a szándékkal, hogy az Északkelet-Magyarországon és Szlovákiában feltárt, de eddig nem publikált hasonló leletanyag rokon darabjai hozzáférhetőek legyenek azok feldolgozásainál.

Szólni kell még a Füzerén 1934–36-ban végzett helyreállításhoz kapcsolódó ásatás anyagáról, melynek nyoma veszett, s melynek gazdagságáról egyetlen fotó árulkodik az az OMF Fotótárában és négy üvegnegatív az Iparművészeti Múzeum adattárában.⁴⁸

A restaurált anyagból három kályharekonstrukció készült. Ezeket, és a számbajöhető típusok és változatok kiegészített példányait és töredékeit Pácinban a helyreállított kastély állandó kiállítása mutatja be.

A feldolgozott anyag a töredékek és a teljes csempék számát tekintve igen nagy, de nem egyedülálló. Különösen a felvidéki ásatásokból származó közleményekben fellelhető egy-egy reprezentatív kályhacsempe ismertetése nyilvánvalóvá teszi, hogy nagyon sok múzeum raktárában rejtőzik ugyanilyen, vagy ehhez hasonló feldolgozatlan anyag.

Jelen munka két részből épül fel. Legnagyobb része egy leírásból és rajzokból álló katalógus, s az ennek elemzéséből született értékelő rész. A katalógusban felsorolt kályhacsempanyagnak körülbelül a kétharmada szerepel csak az értékelő részben. A többi, mivel nem voltak meghatározhatóak, vagy besorolhatóak, csak a katalógus tartalmazza. Mégis nagyon fontosnak tartottam, hogy ezek se maradjanak rejtve, mert így meg van a lehetősége annak, hogy a jövőben publikálásra kerülő más lelőhelyekről származó anyagok segítségével esetleg azonosítani, rekonstruálni lehet őket.

A KÁLYHACSEMPÉK KRONOLÓGIAI RENDJE, CSOPORTOSÍTÁSA

A katalógusban felsorolt nagy számú kályhacsempét megpróbáltam időben elhatárolni, és egy valószínű kronológiát felállítani. Ennek nehézségei hasonlóak a többi ilyen tárgyú munkáéhoz. Ugyanis a kályhacsempék töredékeinél néhány szerencsés esettől eltekintve a stratigrafia korhatározó volta nem érvényesül. Egy kályha élettartama nagyon változó, akár 100 év is lehet.⁴⁹ Ez az adat kályhákra vonatkozik, de nagyon valószínű, hogy ez a kályhacsempék élettartamát jelenti, mivel a kályha szétbontható, de utána csempéiből újrarakható. Így a régészeti rétegtani megfigyelés, mely a csempe földbe kerülésének idejét határozza meg, nem lehet a keltezés kizárólagos alapja. Marad járható útnak még a stíluskritikai alapon való datálás, annak minden útvessztőjével. Hiszen a művészettörténeti elemzés nem adhat abszolút eredményt, tekintve, hogy a fellelhető motívumok közül jó néhány hosszú ideig használatban volt, kályhacsempék esetében közvetlenül másolták is a mintákat. További támpontul szolgálhatnak más eddig közölt hasonló, vagy azonos darabok, melyek eligazíthatnának a datálás kérdésében. Ezek igen csekély száma miatt azonban még így is sok fehér folt marad.

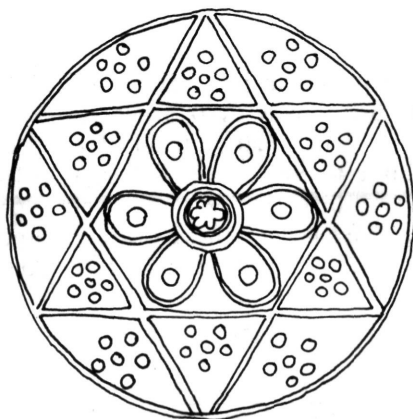
Az anyag csoportosítása során azonban önként adódtak olyan csoportok, melyek nemcsak az ábrázolás stílusjegyeinek hasonlósága miatt, hanem a készítésnél felhasznált anyag, a technika azonossága miatt is egy egységet alkotnak. Ha nem is lehet megállapítani róluk egyértelműen, hogy egy kályhához tartoztak, de mindenképpen egy mester munkájának, vagy egy műhely termékének kell tekinteni őket.

*A legkorábbi kályhacsempék
(XV. század vége, XVI. század eleje)*

E legkorábbi csoportba tartozó kályhacsempék csak Füzéről ismeretesek. A felhasznált anyag és az azonos technikai kivitel (vörös, szemcsés anyag, engob a máz alatt, a hátoldalon szövetlenyomat) alapján élesen különválnak a töredékek egy csoportja (1–16. rajz). Zöldmázas és többségében többszínmázas négyzetes és feles méretű csempéket, párkánytöredékeket, lábazati sarokcsempét tartalmaz. Díszítésüknél rendkívül változatos reneszánsz és gótikus elemeket alkalmaztak. A reneszánsz elemek – centrális elrendezés, reneszánsz architektúrát utánzó keretelés –, és minták, mint tubát fújó puttó alakja, az akantuszlevél, a tojássor, az olasz korsó, rozetta és a gótikából származó glóriás szent alakja, a vakműművekből kialakított must-ra jól megfér egymás mellett. A fenti technikai azonosságokon túl a felület rendkívül plasztikus kiképzése is egy egységbe sorolja ezt a 16 típust. Nem valószínű, hogy a csempék mind egy kályhához tartoztak, bár a méretek alapján ennek lehetősége sem zárható ki. (19–20x20–21 cm között mozognak az oldalhosszúságok.) A 13. rajzon bemutatott csempe igen érdekes típust képvisel. A vakműművek hármaskaréjainak szigorú mértaniságát indákkal oldotta fel a mintát faragó mester. A csúcsukkal összeérő minták elrendezése megengedné, de mégsem valószínű, hogy ebből a csempéből végtelen mustrát alakítottak volna ki, mint az később a XVI. század második felében divatba jött, hiszen a csempe keskeny kerete ezt megakadályozta.

A 7. rajz egy címer töredékét ábrázolja. Jelen ismereteink szerint ez a csoport kulcsdarabja. Terebesen a Perényiek birtokközpontjában végzett ásatásról közöl egy olyan kályhacsempét az ásató, melyen a négyzetes csempén keskeny keretben egy redőzött ruhás szárnyas angyal tartja Kassa város címerét. A füzéri töredék pontosan illik ebbe az ábrázolásba⁵⁰ (II. rajz). Az ásató XV. századnak tartja a terebesi csempét. Sajnos a teljes anyag innen még nincs publikálva. Így nem lehet tudni, hogy ott milyen csempék tartozhattak még ehhez a csoporthoz. Az angyal Kassa város 1502-ig használt címerét tartja, melyet 1369-ben nyert adományul Nagy Lajostól.⁵¹ Így ezt a csoportot a címeres csempe keltezi a XV. század végére.

A 23–27. számú kályhacsempe-töredékek anyaguk alapján hasonlóan az előző csoporthoz, mégis más díszítőstílust képviselnek. Szi-

I.

I. Hangony, Gömör m. MNM leltári szám: 4/1944.1-2.

II.

II. Terebes/Trebišov, Szlovákia, lásd 48. jegyzet

nezésében a kék-sárga-barna, az előző csoportnál ismeretlen árnyalatai lelhetők fel. A felület kidolgozása is rajzosabb, részletezőbb. Lehetséges, hogy egy újabb ásatás szaporodó leletei fényt derítsenek e két csoport kapcsolatára. Valószínű, hogy egykorúak.

Az egyik legkorábbra keltezhető csoport, mely változatosságánál fogva (többféle négyzetes és áttört oromcsempe, kerek csempe) talán több kályhához tartozó darabot foglal magába. Az állatábrázolásos, növényi mintás és geometrikus díszű, valamint mérművet utánzó zöldmázás darabok finom rajzú, gondos kivitelben készültek fehérre égő agyagból (17–22. rajz). A vizsgált anyagban ez az egyike azon kevés csoportnak, melynél fehérre égő agyagfajtaát használtak fel. A 20. számú rajzon szereplő kerek előlapú csempetöredéknek pontos mását a Magyar Nemzeti Múzeum őrzi, ahová a hangonyi (Gömör m.) pálos kolostorból került⁵² (I. rajz). Szépen kirajzolt gótikus elemei alapján a XVI. század elejére keltezhetők.

A XVI. század közepéről származó kályhacsempék

Szerencsről származik a 241–243. rajz cseh oroszlánt ábrázoló, és a gyöngysorral díszített koszorús négyzetes csempe töredéke, valamint az akantuszleveles oromcsempéje. A fehérre égő agyagból zöld, sárga, fehér színezésű ólommázás kályhacsempék a vár első kályhájának lehettek alkotó részei. A csoport darabjaihoz hasonló példányok ismertek a budai várból⁵³, Budáról⁵⁴, Fülekről⁵⁵ (IV. rajz), Egerből⁵⁶, Szolnokról⁵⁷, Diósgyőrből⁵⁸. Szerencsen a legújabb kutatások azt bizonyították, hogy a várat első formájában a XVI. század közepén építették, ahol a feltárt fűtőnyílások tanúsága szerint két helyiséget fűthettek kályhával. Nagyon valószínű, hogy az egyikben a fenti csempékből rakott kályhát építhették fel az 1550-es években.⁵⁹

A füzéri ásatáson jó néhány ún. alakos ábrázolású csempe került elő. Ezek igen változatosak témájukban, anyagukban és kidolgozásmódjukban is. Többségük magas színvonalon készült, aprólékos gondossággal mintázták meg a részleteket is.

Egy kályhához tartozó 3 típus töredékeit ábrázolják a 28–32, valamint a 39. és 46–47. számú rajzok. A készítés technikájának azonos volta (vastag engob), a részletmegoldások ismétlődése a különböző mintájú darabokon egy mester kezére vallanak.⁶⁰ E csoporthoz nagyon közel álló csempék kerültek elő Késmárkon és Barkó várában. Belo Polla közl Késmárkról hasonló zöldmázás csempét, ahol az építészeti keret kazettái és oszlopai ugyanúgy virágokkal és levélfüzérekkel vannak kitöltve, mint a füzerieken⁶¹ (V. rajz).

A 33–34. rajzok töredékei nem egy csempéhez, de egyazon típushoz tartoznak. Az alsó évszámos töredék (.553) határozott rajzú és gondosabb kivitelű darab, míg a másik elnagyolt, sok részletében félreértelmezett másolat töredéke. A csempe ábrázolásának megértésében segítségünkre van egy, a kassai múzeum leltárában szereplő csempe leírása⁶², mely ráillik Sáros várában előkerült egyik csempére is⁶³ (VI–II. rajz.). A sárosi csempe rajzát megkaptuk M. Slivkától. Így össze lehetett hasonlítani a füzérről, melyről a vizsgálat után elmondható, hogy ez az eredetinek csak másolata. A formát és a szerkezetet megtartotta a csempe készítője. Az évszám ugyanúgy 1553, mint a sárosin, de a ballusztrádban található IEPTE felirat .EPLI-vé változott. A másik füzéri töredéken az építészeti keret szinte a felismerhetetlenségig le van egyszerűsítve, a férfi feje kifejezéstelenné vált, fejdíszét félreértelmezte a másolást végző. Szerencsen (244. rajz) és Boldogkő várában az eredeti kassai vagy sárosi példányokkal azonos darabok kerültek elő⁶⁴ (VI–VII. rajz).

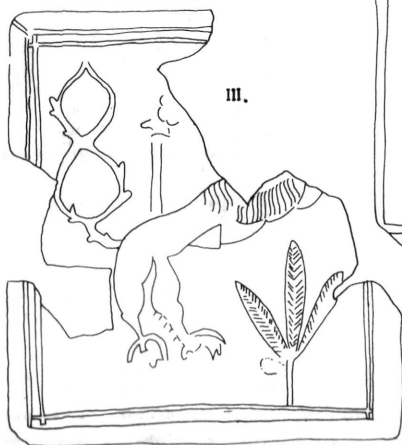
A két füzéri töredék nemcsak az ábrázolás minőségében különbözik egymástól, hanem az anyag színében és összetételében is, valamint az évszámos töredék máza alatt vastag engobbevonat van, míg a másikon ez hiányzik. Az utóbbit egy kályha eltört vagy megsérült darabjának pótlására készíthették. A IUDICIUM és IEPTE felirat együttes értelmezése szerint itt az öszövétségi Bírák könyvében szereplő Jeftéről van szó, aki a bírák sorában másodikként volt Izrael katonai vezetője.⁶⁵

Ugyanide sorolható a 35. számú rajzon látható töredék, melyen reneszánsz építészeti keretben egykarú mérleget tart egy kéz. Hasonló teljes csempét közöl Konrad Strauss.⁶⁶ Reneszánsz keretben mérleget tartó női alak, rajta DIALECTICA felirat és 1561-es évszám. A középkori ikonográfia szerint az allegorikus ábrázolásokban Justitia attributuma a mérleg.

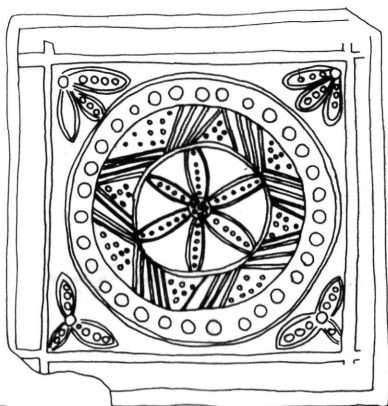
A 48–50. számú töredékek egy királyábrázolásos csempéhez tartoztak. A három töredékből kettő ásatáson került elő, a harmadik szórványként. A teljes csempe rajzi rekonstrukciója (X. rajz) az Iparművészeti Múzeumban őrzött üvegnegatív alapján történt meg, mely Lux Kálmán 1934–36-os füzéri ásatásán előkerült néhány csempét örökített meg.⁶⁷

A meglévő töredékeken fehér agyagmáz borítja a felületet, ólomháznak nyoma sincs. De mivel ezek rendkívül kopott darabok, nem elképzelhetetlen, hogy a máz lepergett. Erre más töredékeknél konkrét példa van. A csempe mázazottsága mellett szól az is, hogy a régi fotón az eredeti részek ugyanúgy fénylenek, mint a másik két bizonyíthatóan mázas kályhacsempék példányai, de az is lehet, hogy mázas és csak engobbal bevont példányokat is beépítettek ugyanabba a kályhába. A fotón megőrzött darabon a csempe alsó harmadában két sellő fog közre egy táblát, melyen felirat volt. Ebből csak az első „S” betű maradt meg. Talán merész gondolat a koronás, prémes palástban joggarra és országalmával ábrázolt királyban Salamont látni, mégis megkockáztatom az alábbiak miatt. A csempe témájával és az ábrázolás szerkezetével jól beillik abba a csoportba, melyet a 33–35. számú töredékek képviselnek. Az IUDICIUM feliratú csempével teljesen azonos építészeti keretben királyábrázolásos csempét közöl M. Slivka szlovák kutató Sárosról. Itt egy koronás király jobbra forduló mellképe látható prémes palástban, jobbjaiban országalmával. Alatta a ballusztrád közepén „SALAMON” felirat⁶⁸ (IX. rajz). Az ószövetségi Salamon királyt leggyakrabban joggarra és országalmával ábrázolták.⁶⁹

Az évszámos példányok tanúsága szerint a XVI. század közepétől divatba jöttek a német területen általánosan kedvelt és gyakran alkalmazott csempetípusok. A reneszánsz építészeti keretbe foglalt allegorikus ábrázolású csempék sorozata.

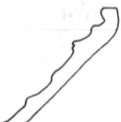
III.

IV.

VI.

VII.

V.

III-IV. Fülek, vár lásd 52. jegyzet
 V. Késmárk/Kezmarok Szlovákia, Polla 1971. 98:2 kép után
 VI-VII. Boldogkői vár, leltári szám: 66.1.466., 66.1.479. Herman Ottó Múzeum,
 Miskolc

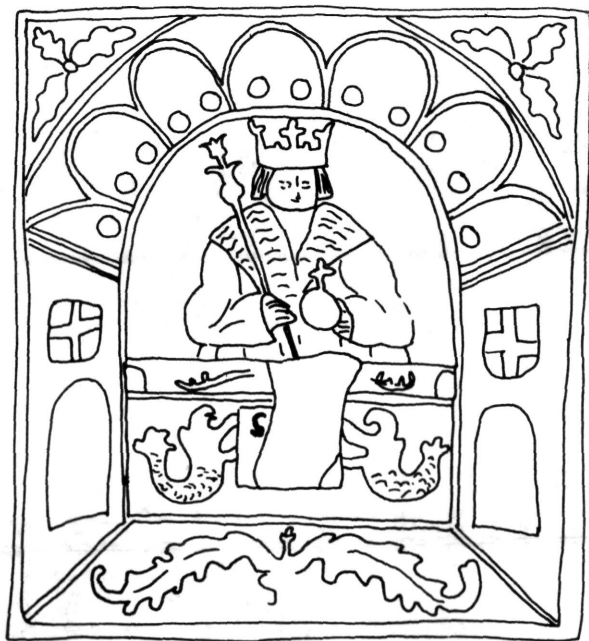

VIII.

IX.

VIII. Sáros/Saris Szlovákia, leltári szám nélkül
IX. Sáros/Saris Szlovákia, leltári szám nélkül M. Slivka felvétele utáni rajz

X.

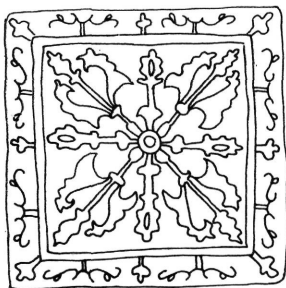
X. Királyábrázolásos csempe rekonstrukciója Füžérről

*Kályhacsempék a XVI. század végéről
és a XVII. század elejéről*

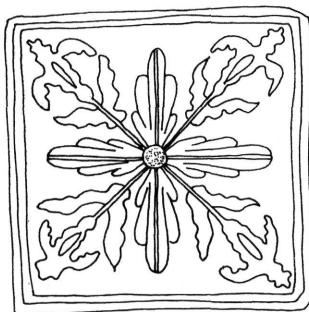
A) Centrális díszű kályhacsempék

Az 51–80. számú rajzokon bemutatott füžéri csempéket és töredékeket is a díszítés módja kapcsolja össze, de ez nem jelent műhelyegyeztést. A kályhacsempék anyaga, a készítés technikája és a kivitel stílusbeli sajátosságai nagyon is különbözőek. Mázas és mázatlan darabok egyaránt előfordulnak.

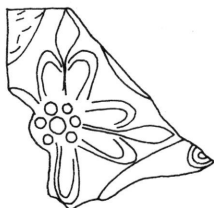
A XVI. századtól kezdődően kályhacsempéken is igen elterjedt volt a reneszánsz kazettákkal rokon centrális elrendezésű kompozíció

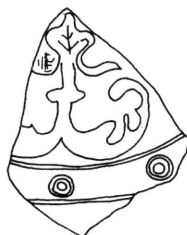
XI.

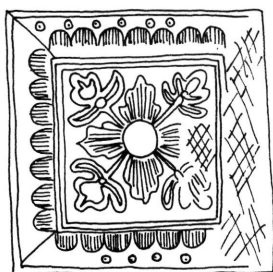
XII.

XIII.

XIV.

XV.

XVI.

XI–XII. Barkó/Brekov Szlovákia, Slivka 1984. 4:1, 2 kép utáni rajz
XIII–XIV. Boldogkői vár, leltári szám: 66.1.175., 66.1.306. Herman Ottó Múzeum,
Miskolc

XV. Csenger, leltári szám: MNM 57.1123.1.C

XVI. Csenger, leltári szám: MNM 57.1123.4.C

alkalmazása. A minták (stilizált levelek, rozetták, virágok különféle fajai) vagy a középpontból kiindulva a sarkok felé az átlók irányában töltik ki a képmezőt, vagy a csempe oldalainak felezési pontjain csúcsára állított négyzetben kettőződik meg a minta.

Füzerén több, a XVI. század végén, XVII. század elején felépített kályhához tartozhattak ezek a kályhacsempék. Ugyanilyen Kékedről is ismert (227–229. rajz). A 75–80. számú rajzon szereplő kályhacsempék egy kályhához tartoztak. Az azonos anyag és készítmény mellett a lelőköri körülmények is ezt igazolják. A négy típus igen nagy számú töredékei azonos helyről, a füzeri vár déli palotájának egyik beszakadt pincéjéből kerültek elő, ahol másfajta kályhacsempével nem is keveredtek. Így magától adódik az a következtetés, hogy egy teljes kályha darabjaival van dolgunk. Az ásatást végző kutatók a XVII. századi inventáriumok alapján meg is határozták a helyiséget, ahol állnia kellett. A déli palotaszárnynak „puszta palota” néven említett részében, ahol 1620-ban is már csak terményeket tároltak.⁷⁰ Az 1620-as inventárium itt egyáltalán nem jelöl fűtőalkalmatosságot, a későbbi inventárium csak szenelőhelyként említi. De ha 1620-ban „puszta” palota volt, tehát lakatlan, akkor ennek a kályhának legkésőbb a XVII. század elején kellett készülnie. Szabéni Judit rekonstruálta a kályhát, amely most felállítva a pácini kastélyban látható.⁷¹ A kályha négyzetes csempéjének mintája (77. rajz) nagyon szép, tökéletesen megkomponált szerkezete miatt nagy népszerűségnek örvendett a XVI. század közepétől kezdve. A füzeri ásatáson került elő a 77. számú négyzetes csempe zöldmázas változata (78–79. rajz). Vele csaknem azonos a pácini töredék (132. rajz). Kékeden egy hozzá egészen hasonló töredék került elő (230. rajz), míg egy Szerencsen talált töredék (251. rajz) olyan változatát képviseli ugyanennek a típusnak, mely a Barkó várából előkerült XVI. századra keltezett csempével rokon. De Barkón egy harmadik változat is előkerült⁷² (XI–XII. rajz). A füzeri 64–66. rajzon közölt típus pontos másának töredékei Boldogkő várában is előkerültek⁷³ (XIII–XIV. rajz). A 141. rajz pácini csempetöredéke pedig az 51. számú füzeri csempe mása egyszerűbb keretben. Gallus Sándor 1935-ös csengeri ásatásából került a Magyar Nemzeti Múzeumba három olyan kályhacsempe, mely a vizsgált anyag néhány darabjával párhuzamba állítható⁷⁴ (XVI. rajz). A XVI. rajzon szereplő csengeri csempe zöldmázas változatban ugyanazokat az elemeket variálja, mint az 55. rajzon lévő füzeri. A csengerivel viszont együtt szerepel egy másik XVII. századra datált kályhacsempe, melyből Pácinban is építettek kályhát

(XV. és 133–139. rajz). Ez utóbbi csengeri és pácini típussal megegyező csempét közöl Kisvárdáról Éri István.⁷⁵ Ehhez viszont kapcsolódnak a 123–125. és 128–131., 140. rajzon ábrázolt pácini töredékek, melyek egy egységes stílust képviselnek. Ez arra mutat, hogy egy helyen kellett készülniük. A díszítés technikájában mindre jellemző a vonalas, részletező megoldás, a felületkitöltő pontok és pontsorok, apró vonalkázások alkalmazása. Anyaguk vörös és rózsaszínre égett, elég finom kidolgozású, általában engob nélküli. Ugyanez a technika jellemzi a 159–164. rajzon bemutatott párkánytöredékeket. Jóllehet, jelenleg nem tudjuk rekonstruálni, hogy milyen módon alkothattak kályhákat ezekből az elemekből, mégis nagy a valószínűsége annak, hogy valaha összetartoztak.

Éri István a már idézett cikkében nem részletezi, hogy milyen díszítést alkalmaztak a fehérre égő agyagból készült kisvárdai csempéken. Páciban két középpontos díszítésű kályhacsempe képviseli ezt a csoportot. Zöldmázas és barna-fehér festékes, hátoldalukon szövetlenyomatos töredékek (126–127. rajz).

A csempék a XVII. századnál nem lehetnek korábbiak, hiszen a század közepén habánnak mondott csempék között megtaláljuk néhányuk ónmázás változatát (160., 163–164., 175–176. rajz).⁷⁶

B) Textilmintás kályhacsempék

A reneszánsz díszítőművészet kedvelt eleme a terülmustra, Európaszerte igen elterjedt, mondhatjuk leggyakoribb dísze lett a XVII. századi kályhacsempéknek.⁷⁷ Lényege, hogy az egyes elemekből vég nélkül továbbszórható mintát lehetett alkotni. Az alkotóelemek egymásutánja rendkívül dekoratív mintát ad. Mázas és mázatlan kivitelben ennek a díszítőmódnak minden változata megtalálható a vizsgált anyagban.

Az osztrák és német területen tapétamintának vagy textilmintának emlegetett mustrák a XVI. század közepétől jöttek divatba.⁷⁸ Különböző módokon és közvetítők által jut el Északkelet-Magyarországra. A tárgyalt anyagban rendkívül sok változat fordul elő. A kivitel minősége is változó, és természetesen igen nagy időhatárok között mozog az egyes kályhák felépítése.

A Füzéren megjelenő darabok még többségében a század elejéről kellett, hogy származzanak, de az sem kizárt, hogy van még XVI. század végi darab is, hiszen egy, az inventáriumok tanúsága szerint az 1620-as években már pusztulásnak indult vár szükségletei nem indokolják, hogy itt később ilyen magas színvonalú kályhákat építsenek,⁷⁹ míg Sárospatak esetében például az egész XVII. század folyamán jelen van és variálódik.

Füzéren az inventáriumokban deákház (secretariusok háza) néven említett helyiséggel azonosított helyen nagy mennyiségű mázatlan textilmintás csempetöredék került elő, mely valószínűleg egy ott összeomlott kályha maradványai (83. rajz). Itt 1644-ben egy „öreg fejr, kívülfűtös kályhás kemencét” említenek, 1655-ben egy „kőből rakott egy rosz kemence”-ként emlékeznek meg róla.⁸⁰ Ha 1644-ben ez a kályha öreg volt, vagyis régi, amit a megtalált igen kopott és átégett darabok is bizonyítanak, akkor ennek a kályhának még a század elején kellett készülnie. Egyébként a minta szerkezete a XV. század végi és XVI. századi brokátszövetek mintáját idézi.

A német nyelvű szakirodalomban „veretmintának” emlegetett motívum megjelenik Füzéren is (81. rajz). Vele azonos helyről származik a 82. rajz csempéje, melynél az anyag és a technikai kivitel egyezőségén túl az egy kéz faragta nyomódúc stílusbeli sajátosságai is összetartozásukat bizonyítják. A geometrikus keretet kitöltő, eredetileg leveles-virágos minta itt szögletes, néhány vonallal jelzett dísszé alakul.

A veretminta olyan népszerűségnek örvendett, hogy a tárgyalt lelőhelyek mindegyikéről meg lehetett állapítani, hogy ilyen csempéből rakott kályha állt ott a XVII. század folyamán. Ólom- és ónmáz, valamint mázatlan kivitelben számos variációja fellelhető. Pácinban érdekes módon az e típusba tartozó csempét (148. rajz) kezdetleges megformálású Ádám-Éva jelenetes és vadászjelenetes csempetöredékek kísérik (149–151., 153. rajz). Közös jellemzőjük az anyag egyezőségén túl az egységes sárgás-barna máz. Osztrák és német területről publikált veretmintás kályhák és kályhacsempék garmadája bizonyítja, hogy a végtelenül továbbosztható minták e fajtája innen indult hódító útjára a XVI. század közepén. Részletező, naturalisztikus kidolgozásokkal a sárospataki mázatlan példányok állnak ezekhez legközelebb.⁸¹

A sárga, zöld, fehér, kék színezésű ónmáz kályhacsempék között szintén képviselve van ez a típus Pácinból (191. rajz) és Sárospa-

takról (283. rajz). Nem lehetetlen, hogy a Katona Imre és B. Nagy Margit által idézett inventáriumok „német módra csinált szép tarka öszvejáró virágos kályhája” a pácini vagy sárospataki önmázás veretmintás kályhák rokona volt, mert a leírás pontosan illik e csempék-re.⁸²

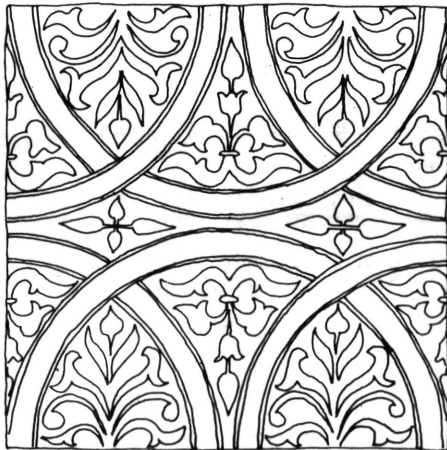
Az egymást metsző bordákkal rácsozott felület szintén végtelenül továbbosztható mintát ad. Füzéren ilyen a 84–86. rajzon szereplő csempe. Ehhez tartozhat a 87–88. számú rajz párkánytöredéke. Bár a füzérrivel közvetlen kapcsolatba hozható darab másutt nem került elő, de ugyanilyen szerkezetű igen. Kékeden a 221–222. számú töredékek őrzik ugyanezt a felületi bontást, míg Páciban és Szerencsen egymással teljesen megegyező változat fordul elő (147. és 259. rajz).

Habán eredetű kályhacsempék

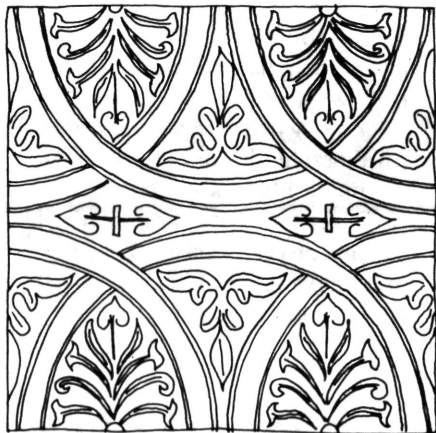
A XVII. századból való talán legszebb két kályhacsempét a 89. és 90. rajzon látjuk. Az egyikben az egymásba kapcsolódó szív minták és a közeiket kitöltő széprajzú levelek és margaréták, a másikon az egymást keresztező ívek sorában az ágas-leveles díszek segítségével, a keret nélküli csempék egymáshoz illesztésével rendkívül dekoratív művészi mintát lehetett előállítani. Északkelet-Magyarországon ezek nagyon gyakran előforduló típusok voltak. A morvaországi habán telepektől Pozsonyon át egészen Erdélyig a 90. számú kályhacsempe mintája úgy élt a XVII. században és hagyományozódott át a népművészetbe, mint jellegzetes habán díszítés. A népemlékezet századunkig megőrizte a hagyományt.⁸³

E két, a reneszánsz textilek kompozíciós elvét követő minta gyökerei a morva újkeresztények telepein keresendők. Érdekes módon, ez a két típus, mely közül az utóbbi számtalan változatban szinte mindenütt megtalálható a tárgyalt területen, az osztrák és német területről hiányzik. A morva területen föltárt habán udvarok leletanyagában döntően ez a két típus van jelen sok változatban⁸⁴ (XVII–XX. rajz).

A füzéri zöldmázás példányok nagyon közel állnak a morva habán telepen, Stražnicen kiásott eredeti típusokhoz. A vizsgált anyagban valószínűleg a füzéri a legkorábbi.

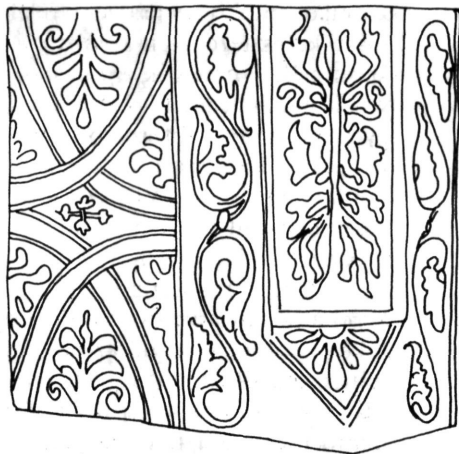
XVII.

XVIII.

XIX.

XX.

XVII–XIX. Straznice, Szlovákia, Pajer 1983. 531., 2. és 58:1 rajzok alapján
XX. Pozsony/Bratislava, Szlovákia, Holcik 1976. 26. kép alapján

A pácini változaton és sarokcsempéjén (154–156. rajz) a mintát elnyújtott cseppformájú idomokból alakították ki. A sárospataki ónmázás csempékből kirajzolódik egy határozottan elkülönülő csoport, mely az előzőekben említett két típusból felépített kályhák négyzetes, és a hozzá tartozó párkány- és sarokcsempéket, valamint oromcsempéket tartalmazza (289–297. rajz). Ezeket a csempéket magas színvonalon faragott nyomódúcokból préselték, és többféle színváltozatban festették. Az oromcsempe szigorúan a morva telepekről közölt oromcsempék formáját és mintáját őrzi⁸⁵ (294–295. rajz). A négyzetes csempék díszé arányaiban és szerkezetében, tehát a szíves, illetve félköríves osztásokban szintén az eredetihez teljesen hű, de a részletekben minden megváltozott. A nagy szabdalt levél helyett lilium, az ívek térközeit kitöltő leveles ág, és a szíves-keresztes motívum helyett itt gránátalmák szerepelnek. Az egyszerű, kis szívben végződő ágacska kiegészítettségét itt egymás fölé helyezett kis szívek, s a belőlük kinövő indák mozgalmassága váltja fel (297. rajz). A sárospatakiakon a mintát készítője a festéskor egy fekete kontúrral kiemelte. Sőt a sarokcsempénél a teljesen sík felületre festette a mintát (292–293. rajz).

B. Nagy Margit a sárospataki mintájában csaknem, díszítésmódjában (fekete kontúr) teljesen azonos habán csempét közöl 1674-ből az alvinci habánok ismertetése kapcsán.⁸⁶ Ugyanitt bemutat egy záródísz XVII. századi habán kályháról, mely egészen apró részleteiben is teljesen megegyezik a Sárospatakon kétféle színváltozatban is meglévő ónmázás oromcsempékkel (300. rajz), mely egy téglalap alakú igen nagy méretű csempével alkotott itt kályhát (301. rajz). Utóbbinak pontos mása előkerült Szerencsen is (265–267. rajz). Az oromcsempe évszamos változatát közli Krisztinkovics Béla, de valószínűleg ugyanez a csempe szerepel Bunta Magda könyvében, hiszen a csempén látható 1679-es évszám megegyezik mindkettőnél.⁸⁷ Nem kizárt, hogy ezeket a kályhákat, melyekből kettőt Szabó Judit az OMF restaurátora rekonstruált is,⁸⁸ alvinci mesterek⁸⁹ készítették a XVII. század második felében. Bunta Magda leírja, hogy az alvinci habánoknak a tiszta fehér alapmázon kívül volt még egy jellegzetes kékes-fehér színű alapmázuk is. Ez nagy valószínűséggel ugyanaz, mint a 265–267. rajz szerencsi és 300–301. rajz sárospataki csempéinek alapszíne.⁹⁰ A füzéri példányok (90. rajz) a XVII. század elején kerülhettek rendeltetési helyükre, hiszen Füzéren az inventáriumok tanúsága szerint 1620-ban már főleg

raktárnak használják a várat, így egy, a korban a legdivatosabb, magas színvonalú habán kályha felállítása, melyet esetleg a szokásosnál messzebből kellett ideszállítani, ellentmond egy pusztulófélben lévő vár szükségleteinek.⁹¹

A két tipikus habán minta elterjedésének és alkalmazásának időbeli és térbeli mértékét jelen pillanatban nem lehet megállapítani. Az tény, hogy a vizsgált területen valamilyen változatban mindenütt előfordul. Annak megállapításához, hogy e tág határok között, mely a XVI. század második felétől a XVII. század végéig terjed, mikor, hol, és mely műhelyek gyártottak ilyen csempéket, az kellene, hogy nagyobb számban álljanak rendelkezésre morvaországi és szlovákiai ásatások teljesebb anyagközlései. Szerencsen előkerültek sárga-fehérekkel színezett négyzetes és oromcsempe töredékei (249–250. rajz), melyek nem tiszta ónmázás, hanem vegyesmázás technikával készültek. A csempék vizsgálata alapján megállapítható, hogy kék színt adó fémoxidot kevertek az engobba, és ezzel vonták be a csempét. Erre festették rá a fehér és sárga színű mintát ónmázzal. Az egész csempe felületét ezután olommázzal öntötték le. Ez az eljárás tökéletesen megfelel annak a meghatározásnak, ahogy Katona Imre az erdélyi kék kerámia gyártását leírja.⁹² A feltehetően egy kályhához tartozó töredékek azonos helyről, azonos rétegből kerültek elő. A leleteket kiásó régész a réteg keletkezését egy 1644-es pusztulással hozza kapcsolatba.⁹³ Tehát a kályhát még a sárospataki habán telepítés előtt használták Szerencsen.⁹⁴ Akkor viszont lehetséges, hogy ez is alvinci termék az 1620–1643 közötti időből, annak ellenére, hogy Barkó várából kerültek a négyzetes csempével megegyező, de mázatlan darabot, melyet a XVI. századra kelteztek.⁹⁵ Szerencs 1635-ös inventáriumában szerepel egy „kívül fűtő tarka mázás kemence”, mely az 1643-as inventárium szerint már nem állt a helyén.⁹⁶

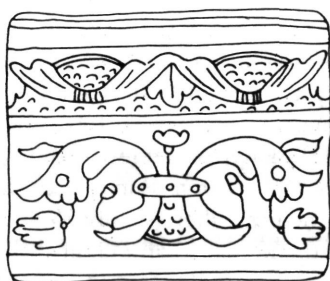
Páciban előkerültek márványozott technikával készült csempék. A hozzájuk kapcsolódó ónmázás minták alapján négy változatot lehetett elkülöníteni (186–189. rajz). Ezen kívül a 188. és 189. rajz azonos mintájából készült négyzetes csempe is tartozott a kályhához. Kékeden hasonló, de csekély mennyiségű töredék került elő (231–240. rajz). Ezek feltehetően egy kályha összes alkotó elemét képviselik, de olyan töredékesen, hogy abból nem lehet rekonstruálni a kályhát. Kivételt képez a 234. számú töredék, mely a pácini egyszerűs parkánycsempe

(169. rajz), a 238. számú töredék, mely a pácini oroszlános párkány-csempe (170. rajz) mása. Így nagyon valószínű, hogy ezek nem a márványos díszű csoporthoz tartoztak Kékeden, hanem a pácini rekonstruált kályhához hasonló állhatott a kékedi kastélyban is.

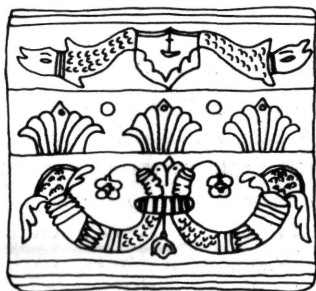
A márványos díszű csoport elemeiből a megszokottól eltérő, de mai tudásunk szerint ismeretlen formájú kályhát lehetett építeni.⁹⁷ A fő problémát az okozza, hogy a 186–189. rajzon bemutatott sarok-csempék mindegyikénél a felezővonal nemcsak két különböző mintára osztja a képmezőt, hanem kb. 0.5 centiméteres a szintkülönbség a két rész között. Bonyolítja a helyzetet, hogy a töredékek tanúsága szerint a csempék összeillesztésénél minden variáció előfordul. A márványozás technikája, az ónmáz alkalmazása miatt azt mondhatjuk, hogy habán termékek. Feld István, a pácini kastély kutatója szerint még a sárospataki habán telepítés előtt kellett készülniük, mert később már a kastély építéstörténete nem indokolja, hogy ott ilyen színvonalas kályhát építsenek.⁹⁸

Nem habán eredetű ónmázaz kályhák

Pácinban a XVII. század első felében nemcsak habán eredetű ónmázaz kályhák álltak. A 165–168. és 172–174. számú rajzokon szereplő kályhacsempék egy csoportot alkottak. Ónmázaz, színeiben más árnyalatokkal dolgozó műhely munkái, mint a bizonyítottan habán eredetűek. A formát nagy tehetségű mester faragta. Rendkívül plasztikus, részletező, változatos leveles-virágos motívumok az orom- és párkánycsempékben, a négyzetes csempékben pedig centrális dísz van. A 174. és 167. rajz kályhacsempéinek pontos mását Barkó várában ásták ki. A szlovák kutató ezeket a 16–17. századra keltezi⁹⁹ (XXI–XXII. rajz). A késmárki vár kutatása során napvilágra került csempék között van egy ónmázaz típus, mely megegyezik a sárospatakon feltárt ónmázaz csempék egyik típusával¹⁰⁰ (271. rajz). A sárospataki csempe további három centrális díszű típus társaságában alkot egy csoportot, melyekre jellemző a részletező, aprólékos gonddal kifaragott minta (271–273. rajz). A 271. rajz csempéje hasonlít a krakkói királyi vár-

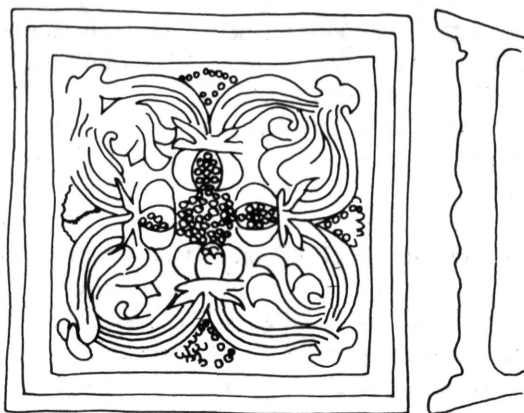
XXI.

XXII.

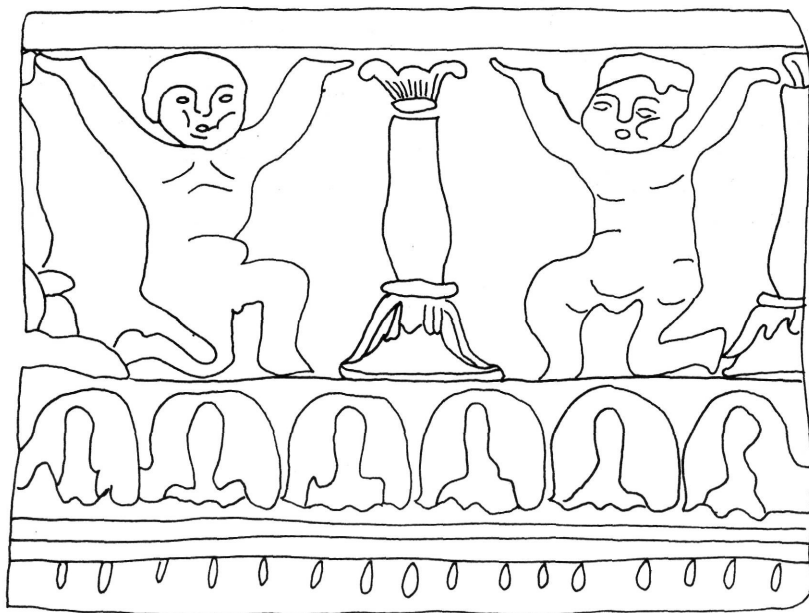

XXIII.

XXIV.

XXI–XXIII. Barkó/Brekov, Szlovákia, Slivka 1984. 305., 4:6. képek alapján
 XXIV. Késmárk/Kezmarok, Szlovákia, Polla 1971. XXXV. 2. kép alapján

XXV.

XXV/ Krakó/Krakow, Lengyelország, Piatkiewicz-Dereniowa 1982. 6. kép alapján

ban feltárt egyik csempéhez. Ennek gyártási idejét a lengyel kutatók a XVI. század második negyedére teszik¹⁰¹ (XXIV. rajz). Pácinban nagy mennyiségben került elő egy kék alapon sárga-fehér színű ónmázos kályhacsempetípus, melynél a végtelenül továbbosztható mintát geometrikus formákra bontott képmező adja (190. rajz). Eddig az egyetlen közvetlen párhuzam Krakóban a Wawel ásatásán került elő. Ugyaninnen ismeretes egy, az 1600-as évekre keltezett kályha rekonstrukciója is, melynek négyzetes csempéje sárga alapon kék-fehér mintával ugyanazt a motívumot variálja, mint a pácini.¹⁰² A lengyel kályha párkánycsempéjében ballusztrádok közeiben térdeplő puttók sora övezi a kályha felső részét¹⁰³ (XXV. rajz). Ennek a csempének pontos mása megtalálható Sárospatakon (277. rajz). Ez a sárospataki

párkánycsempe egy 11 típusból álló, lábazati csempét, négyzetes-, párkány-, és oromcsempéket magába foglaló csoport darabja (277–288. rajz), ahol a négyzetes csempe a már említett veretminta motívumát variálja. Szintén ónmázaz, sötétszürke-kékes alapszínű. A minta elmosódó, bizonytalan rajzolatú. A díszítésben a nagy foltok érvényesülnek, nem a rajzos kidolgozás. A mázazásnál a színek gyakran összefolynak. Irena Burnetova közöl Krakkóból ugyanebben a stílusban készített kályhacsempét.¹⁰⁴

Az igen nagy és változatos anyagból csak négy kályha rekonstrukciója készült el. Füzérről, Pácinból 1-1, Sárospatakról két kályhát sikerült összeállítani.¹⁰⁶ A rekonstrukciónál fő szempont volt, hogy lehetőleg minden elem csak hiteles bizonyítékok alapján kerüljön a rekonstrukcióba, esetleg az egészen közeli párhuzamok tanulságait alkalmazva, a lehető legkisebbre csökkentve ezzel a hiányzó részek fantáziaszülte kiegészítését.

A füzéri kályha

Füzéren annak ellenére, hogy igen nagy számú típus került elő, végül is csak azt a kályhát lehetett rekonstruálni, mely felállítása helyén, illetve a födém beszakadása után az alatta lévő pincében összegyógyva, de érintetlenül megmaradt¹⁰⁷ (75-80. rajz).

Alakjára nézve nem volt semmi lámpont. A kályhát alkotó csempek különböző méreteit figyelembe véve Szebényi Judit az átlagméretek alapján szerkesztette meg a legvalószínűbb változatot. A kályha alsó és felső részét elválasztó párkányát nem ismerjük, ezért ennek helyére újonnan tervezett tagolatlan profilú egyszerű középpárkány került. Bár az is elképzelhető, hogy nem is volt osztópárkánya. Ebben az esetben a kályha alakja módosulna, és nem két egymásra helyezett négyzetes hasázból kéne állnia, hanem csak egyetlen osztatlan nagy hasázból.

A pácini kályha

A pácini kályhát alkotó csempék összeválogatása már nehezebb feladat volt, hiszen itt egy lebontott kályha kidobott darabjairól volt szó (169–171. rajz). Tehát a lelőköri körülmények nem utaltak a nyilvánvaló összetartozásra, annak ellenére, hogy mindhárom típus töredékei egy helyről, a kastély bejárata előtti farkasveremből kerültek elő. A mázazás, az alapanyag egyezőségén túl a csempék hosszmeretei is megegyeztek. A kályha felső részéhez tartozó zárópárkányokat, mivel ilyen nem került elő az anyagban, a restaurátor tervezte leegyszerűsített formában. A kályha alakját a csempék hátlapjának dőlésszöge és az ebből adódó szerkesztési arányok határozták meg.

A sárospataki kályhák

A sárospataki egyes számú kályha minden darabjának összetartozása és egymással való csatlakozása hitelesen igazolható (289–295. rajz). A sok kis töredékből majdnem hiánytalanul megszerkeszthető minden elem. Mivel a minta jellegéből adódik, hogy nincs variálási lehetőség, így a négy kályha közül ez tűnik a leghitelesebbnek. Az egyetlen bizonytalan pont a felső áttört párta alatti rész volt, mely a besztercebányai hasonló kályha analógiájára készült, de a sárospatakon talált hasonló töredék alapján.¹⁰⁸

A sárospataki második kályha rekonstrukciója teljes egészében eredeti darabok felhasználásával készült (300., 301. rajz). A feles méretű csempe mintájából olyan kis töredék maradt meg, hogy abból nem lehetett volna az egész csempét újra alkotni. Viszont a szerencsi anyagban a nagy téglalap alakú csempe töredékei mellett előkerült a feles méretű csempe töredéke, mely olyannyira kiegészíti a sárospatakit, hogy megállapítható volt az azonos nyomominta használata (267. rajz).

A kályhák rekonstruálásánál bizonytalan pont volt a magasságuk. Itt a kiállító tér belmagasságát vette figyelembe a szerkesztésnél a restaurátor¹⁰⁹, illetve a grazi dóm sekrestyéjében álló XVII. századi kályha arányai szolgáltak még iránymutatásul.¹¹⁰

MŰHELYKÉRDÉS¹¹¹

A fazekasok nem látták el nevükkel, vagy megkülönböztető jelekkel, mesterjegyekkel a csempéket.¹¹² Így még, ha fel is bukkan egy-egy név az igencsak ritka írásos dokumentumokban, esetleg éppen kályhacsempe-készítéssel kapcsolatban, akkor sem lehet konkrétan egy-egy személy keze munkájával azonosítani a lelőhelyek csempe-anyagát. Viszont a nagyobb fazekasközpontok működése, melyet városi és céhes iratok, vagy egyéb levelezések bizonyítanak, szerencsés leletegyüttesek esetében kapcsolatba hozhatók a fellelt kályhacsempe-maradványokkal. A vizsgált anyagban a sok fehér folt ellenére néhány esetben meg lehetett állapítani, hogy a kassai vagy esetleg a sárospataki fazekasok gyártották a kályhákat, valamint nagy mértékben számolhatunk a habán fazekasok munkáival is, és jelentős lehetett a lengyel importáru is.

Kassai műhely

A gyér írásos adatok közül az első, mely kapcsolatba hozható a kassai fazekasok kályhás mesterségével, 1428-ból való. Bártfán ekkor egy kassai fazekasnak fizetnek a városházán felállítandó kályháért.¹¹³ 1555-ben Perényi Ferenc, a Füzeren és Sárospatakon is birtokos Perényi Gábor rokona rendel kályhákat nagyidai kastélyába a kassai Fazekas Gergelytől.¹¹⁴

A kassai fazekascéh tűzvészben elpusztult artikulusait 1574-ben írják újra. Ebben részletesen foglalkoznak a kályhakészítéssel is.¹¹⁵ Mihalik József a kassai Miklós börtön ásatása során feltárt egy XV. századi fazekasműhelyt. Sajnos ennek teljes anyagközlése és ezzel

együtt feldolgozása nem történt meg.¹¹⁶ Így ez az adat nem viszi előbbre a kassai kályhásságról való ismereteinket. Ami a tárgyi leleteket illeti, a kassai lelőhelyű, publikált darabok száma igen szerény. Az 1897-ben talált kályhacsempélelet, melyet egy kassai ház udvarán fedeztek fel, tartalmaz egy olyan csempét, mely rokon darabjai Szerencsen, Boldogkőn, Füüzéren, Sároson is előkerültek.¹¹⁷ Ugyanehhez a körhöz tartoznak még a 28–32. és 35–41. számú rajzon szereplő töredékek Füüzérről. Az nyilvánvaló, hogy ezeknek a csempéknek (a másolatokat leszámítva) egy helyen kellett készülniük. A csempék művészi kivitele arra utal, hogy valamely kiváló képességű mester műhelyében készültek olyan helyen, ahol a kor divatját azonnal követni tudták. Ez pedig igen nagy valószínűséggel a közeli nagyváros lehetett, vagyis Kassa, melyet az említett lelőhelyek karéja vesz körül. Az 1–16. számú rajzokon bemutatott csoport valószínűleg szintén Kassán készült a XV. század legvégén. Erre utal a csoportban szereplő Kassa város címerét tartó angyalos csempe, mely Füüzéren és Terebesen egyaránt megtalálható.

Sárospataki műhely

A középkori sárospataki fazekasok kályhagyártó tevékenységéről eddig kevés írásos adatot közöltek. A pataki fazekasok első céglevele 1572-ből származik. Erre az adatra a pataki fazekassággal kapcsolatban mindig hivatkoznak, de tartalmát nem részletezik, és őrzési helyéről sincsenek adatok.¹¹⁸ Román János említi Czeglédi Ferenc sárospataki pap kályháját, melyen „a szemtanúk feljegyzése szerint nevének kezdőbetűi mellett az 1569-es évszám is rajta volt”.¹¹⁹ Sajnos ez a kályha csak hagyományként él, és a maga tárgyi valóságában nem szolgáltat adatokat a pataki kályhásság megismeréséhez. Román János megállapítja, hogy a kályhásság Sárospatakon a fazekassággal egyidős,¹²⁰ de egyetlen biztosan azonosítható kályhacsempe sem ad segítséget jelenleg ahhoz, hogy a környéken előkerült kályhacsempék közül kétséget kizáróan patakinak tulajdoníthassuk valamelyiket is.

Eri István a kisvárdai vár kályhacsempéivel kapcsolatban megállapítja, hogy az ottani kályhacsempék Sárospatakon, vagy legalábbis az ottani fazekasközpont hatósugarában készültek.¹²¹ Jóllehet a Csenge-

ren és Pácinban előkerült kályhacsempék egy csoportja (129–139. rajz) megegyezik a Kisvárdán előkerültekkel, de ezek sárospataki származását csak akkor lehetne kimondani, ha a sárospataki teljes anyag feldolgozásra kerülne.

Sárospataki fazekasok dolgoztak a vár szükségletére is.¹²² Minden bizonnyal kályhákat is gyártottak, hiszen Lorántffy Zsuzsanna az újkeresztény fazekasokön kívül a két ardói fazekast is kirendeli Munkácsra kályhát készíteni. Így ezek nem lehettek járatlanok a kályhás-mesterségben.¹²³ De eddig Sárospatakon se helybéli, se habán fazekas műhelyét nem tárták még fel.

Lengyelországi (krakkói) kályhák

A sárospataki inventáriumokban lengyel kályhákat említenek.¹²⁴ Lorántffy Zsuzsanna tisztartójához írt levelében érdeklődik a lengyel kályhák érkezése felől.¹²⁵ Írásos adat tehát őrzi a lengyelországi kályhák emlékét, de azonosítani ezeket nagyon nehéz. Sárospatakon a 271–274. számú rajzokon szereplő kályhacsempék párhuzamaik alapján származhattak krakkói fazekasműhelyből még a Perényiek birtoklásának idejéből. A 277–288-as típusokból felépített kályhák a XVII. század az inventáriumok lengyel kályháinak felelnek meg. Ugyancsak ide sorolható a pácini 190-es típus.

Habán kályhák

Végül is a sok ónmázás típusból nem mind bizonyult habán gyártmánynak. A kékedi és pácini márványozott díszű kályhacsempék, valamint a pácini rekonstruált kályha csempéinek habán származása valószínű, de készítési helye már kérdéses.¹²⁶ Egyébként a csempék anyaga ugyanaz a durva, vörös színűre égő agyag, melyet Román János a pataki kerámia jellegzetes anyagának határozott meg.¹²⁷ A másik két nagy ónmázás csoport (249–250. és 289–301. rajz) alvinci

származtatása a forma, a minta, a színek alkalmazása miatt kézenfekvő lenne. De a kérdést azt hiszem nyitva kell hagyni, míg további le-
lőhelyek nem szolgáltatnak újabb bizonyítékot. Az igazsághoz tartozik
az is, hogy eddig még nem tártak fel sárospataki fazekasműhelyt.

A habánok nemcsak ónmázás kályhákat gyártottak, hanem a
megrendelő kívánsága szerint ólomházast és házatlanokat is. A legko-
rábbi habán zöldmázás kályhák, melyek a füzéri várban álltak (89-90.
rajz) még valószínűleg Csejten készültek, ahol élt habán közösség, és
működött fazekasműhely is, hiszen később innen telepítették őket Al-
vincre és Sárospatakra. Csejte Báthori, és később Nádasdy birtok volt,
mint ahogy Füzér is.¹²⁸

Szerencsen az 1644. utáni újjáépítéshez köthető zöld és sárgás-
barna házast tipikusan habán díszű kályhák (253., 257., 258. rajz)
ugyanott készültek, ahol a Pácinban felállított barnamázast kályha,
melynek veretmintás négyzetes csempéje megegyezik a szerencsivel
(148-151. rajz). De készítem helyét jelen ismereteink szerint nem le-
het lokalizálni.

ÖSSZEGZÉS

A katalógusba minden, a legkisebb még kivehető mintájú töredéket felvettem. Mégis a néhány füzéri XV. század végi–XVI. század eleji csoporton kívül a többi lelőhelyről származó anyag kivétel nélkül a XVI. század közepétől, de még inkább a XVI. század második felétől kezdődően keltezhető, és a leletanyag zöme a XVII. század első feléből származik. Ez természetesen nem bizonyíték arra, hogy az országnak ezen táján korábban nem építettek volna kályhát, bár ennél korábbi adat eddig nem merült fel, hanem véletlen folytán az itt tárgyalt várak és kastélyok a füzérit kivéve mind az 1530-as és 1580-as évek között épültek, tehát ennél korábbi anyagot nem is kereshetünk itt.

A feldolgozott kályhacsempék földrajzilag egy szűk területről származnak. Mind az öt lelőhely Borsod-Abaúj-Zemplén megye keleti felében helyezkedik el. Füzér és Kéked mintegy félúton fekszik Kassa és Sárospatak között, Pácin 22 km-re Sárospataktól délkeletre. Mind ezt azért tartottam fontosnak megjegyezni, mert a terület, fekvése miatt az Erdély–Kassa–Lengyelország (főleg Krakkó) középkori kereskedelmi útvonal vonzáskörzetébe esik, ami sok esetben magyarázza a csempék származási helyét. Ezért nem véletlen, hogy kassai és lengyelországi kályhák, kályhacsempék is szerepelnek az említett lelőhelyeken.

De nemcsak a földrajzi elhelyezkedés határozta meg a kályhák származási helyét, hanem a birtokos személye is. Szerencs vára Sárospataktól nyugatra Miskolc és Patak között emelkedik szinte félúton. Első kályhája a Diósgyőr–Eger–Szécsény–Fülek–Buda elterjedést mutató körből származik valószínűleg a Miskolchoz való közelsége miatt. Ugyanakkor a XVI. század második felében már kassai készítésű kályha is állt a várban, a XVII. században pedig Alvincről és talán Sáros-

patakról származó kályhák (köztük habán termékek) díszítették a Rákócziak fejedelmi várkastélyát.

A feldolgozott anyag egészéről elmondható, hogy mintakincsük szervesen kapcsolódik a XVI–XVII. századi kályhacsempéken kialakult európai díszítőstílushoz, vagyis a délnémet, osztrák, lengyel területről és Szlovákiából származó csempék motívumkincse a számos változat és helyi eltérés ellenére nagy mértékben azonos.

1-122. Füzér, Vár

1. **Négyzetes kályhacsempe.**
Téglavörös színű, szemcsés anyagú, tarkamázás. A máz alatt engob, a hátoldalon szövetlenyomat.
Díszítése: A zöld színű keret enyhén tagolt, mélyülő. A középrészen az igen plasztikus pontokkal és láncorral díszített koszorú barna-sárga mázzal színezett.
Mérhető méret: szélesség: 20 cm.
Ltsz.: P III. 85.55.1. Kora: XV. század vége.
- 2-3. **Négyzetes és feles méretű kályhacsempe.**
Téglavörös színű, szemcsés anyagú, tarkamázás. A máz alatt engob, a hátoldalon szövetlenyomat.
Díszítése: Zöld színű, léccel és félpálcával tagolt mélyülő széles keretben zöld és sárga színezéssel a sarkok felé átlósan nagy szabdalt levelek futnak. A levelek találkozásait középen dússzirmú, nagyméretű rozetta fedi.
Mérhető méret: (négyzetes csempénél) szélessége: 19 cm, magasság: 20 cm, (a feles csempénél) szélesség: 10,5 cm, magasság: 20,5 cm
Ltsz.: P III. 85.110.2., 3. Kora: XV. század vége.
4. **Téglalap alakú sarokcsempe töredéke, melynek felső sarka egy, az éllel tompaszöget bezáró lappal le van vágva.**
Téglavörös színű, szemcsés anyagú, zöldmázás. A máz alatt engob, a hátoldalán szövetlenyomat.
Díszítése: Az erősen mélyülő kerettel körülvelt félköríves fölkében egy glóriás hosszúhajú alak töredéke látható.
Mérhető méret: szélesség: 12 cm.
Ltsz.: P III. 85.86.1. Kora: XV. század vége.
5. **Kályhacsempetöredék.**
Téglavörös színű, szemcsés anyagú, tarkamázás. A máz alatt engob, a hátoldalon szövetlenyomat.
Díszítése: Széles, tagolt, erősen mélyülő, zöldszínű, íves lezárású keretben, töredékessége miatt ismeretlen középrésze sárgával és zölddel színezett.
Ltsz.: P III. 85.32.1. Kora: XV. század vége.

6. Valószínűleg négyzetes kályhacsempe töredéke.
Téglavörös színű, szemcsés anyagú, tarkamázás. A máz alatt engob, a hátoldalon szövetlenyomat.
Díszítése: Tagolt, kiemelkedő keretben széles fonott mintás sárga-zöldmázás koszorú adja a mintát. A koszorún belüli rész hiányzik. A tükör-rész sarkaiban hét pötty alkotta kis virág. Ez a rész és a keret zöldmázás.
Ltsz.: P III. 85.7.1–2. Kora: XV. század vége.
7. Kályhacsempe-töredék.
Téglavörös színű, szemcsés anyagú, tarkamázás. A hátoldala is mázas.
Díszítése: Kassa város címere. A címer alapszíne és a kézelő sötétzöld, a lilomok és a címet tartó angyal kézfeje sárgásfehér.
Ltsz.: P III. 85.29.1. Kora: XV. század vége.
8. Párkánycsempe töredéke.
Téglavörös színű, szemcsés anyagú, tarkamázás. A máz alatt engob, a hátoldalon szövetlenyomat.
Díszítése: Csigavonalas kompozíció. Az alapszín zöld, a belső csigavonalak időnként barnába átmenő sárgával színezettek.
Ltsz.: P III. 85.61.1., 2. Kora: XV. század vége.
9. Párkánycsempe töredéke.
Téglavörös színű, szemcsés anyagú, tarkamázás. A máz alatt engob, a hátoldalon szövetlenyomat.
A széles, domborodó sávot három sáskötég díszíti.
Mérhető méret: szélessége: 21,4 cm.
Ltsz.: P III. 85.62.1. Kora: XV. század vége.
10. Párkánycsempe töredéke.
Téglavörös színű, szemcsés anyagú, tarkamázás. A máz alatt engob, a hátoldalon szövetlenyomat. Zöldmázás változatban is előfordul.
Díszítése: A tarkamázásnál a keret és az alap zöld, a kis csíkok és a minta sárga. A minta: vonalkötegeket csomók fognak össze azonos távolságokon.
Ltsz.: P III. 85.59.1. Kora: XV. század vége.
11. Lábazati sarokcsempe töredéke.
Téglavörös színű, szemcsés anyagú, tarkamázás. A máz alatt engob, a hátoldalon szövetlenyomat.
Díszítése: Tagolt keretben ülő, tubát fújó alak. Vele szemben egy valószínűleg térdeplő alak, egyik kezében könyvet tart, a másikkal ír.
Ltsz.: P III. 85.60.1. Kora: XV. század vége.
12. Négyzetes kályhacsempe töredéke.
Téglavörös színű, szemcsés anyagú, tarkamázás. A máz alatt engob, a hátoldalon szövetlenyomat.
Díszítése: A keret egyszerű keskeny léc. A csempe középső négyzetes részét elnagyolt ábrázolású leveles ággal keretelt rozetta tölti ki, melyet szimmetrikus geometrikus dísz vesz körül.
Mérhető méret: szélesség: 21 cm.
Ltsz.: P III. 85.21.1. Kora: XV. század vége.

13. Négyzetes kályhacsempe töredéke.
Téglavörös színű, szemcsés anyagú, tarkamázás. A máz alatt engob, a hátoldalon szövetlenyomat.
Diszítése: Egymásba kapcsolódó zöld alapon sárgamázás gótikus mérművek pálcákkal.
Kikövetkeztethető méret: szélesség: 19,4 cm.
Ltsz.: P III. 85.31.1–3. Kora: XV. század vége.
14. Négyzetes kályhacsempe-töredék.
Téglavörös színű, szemcsés anyagú, zöldmázás és tarkamázás. A máz alatt engob, a hátoldalon szövetlenyomat.
Diszítése: Széles, lemezzel és félpálcával tagolt, erősen mélyülő keret, benne az egyik változatban hullámvonal, a másikban csúcsukkal összeérő rombusz adja a mintát. A képmezőben pedig középről kiinduló pöttyökkel díszített, valószínűleg szimmetrikusan elhelyezkedő hajlított végű pántok töredéke maradt meg.
Mérhető méreg: szélesség: 20 cm.
Ltsz.: P III. 85.53.1–4. Kora: XV. század vége.
15. Négyzetes kályhacsempe töredéke.
Téglavörös színű, szemcsés anyagú, tarkamázás. A máz alatt engob, a hátoldalon szövetlenyomat.
Diszítése: Lemezzel és negyedpálcákkal tagolt, erősen mélyülő keretben pontokból formázott körkörös középrészből ívkötegek és háromszírmű virágokban végződő indák indulnak a sarkok felé átlósan (a 85.79.1. 1. számú töredék feles méretű csempéből származik, melynél keretelés nélkül egyszerűen a mintát vágták félbe). Ez utóbbi mérhető mérete: szélesség: 10,2 cm.
Ltsz.: P III. 85.79.1–2. Kora: XV. század vége.
16. Párkánycsempe töredéke.
Téglavörös színű, szemcsés anyagú, sárgászöldmázás.
A máz alatt engob, a hátoldalon szövetlenyomat.
Diszítése: Stilizált olaszorsóban virágcsokor. Ezt indás-leveles minta veszi körül.
Ltsz.: P III. 85.13.1. Kora: XV. század vége.
17. Oromcsempe-töredék.
Fehér, finom anyagú, zöldmázás. Hátoldala sima.
Az áttört díszítés mintája a töredékekből nem állapítható meg.
Ltsz.: P III. 85.91.1–3. Kora: XVI. század eleje.
18. Valószínűleg szögletes kályhacsempe töredéke.
Fehér, finom anyagú, zöldmázás. Hátoldala sima.
Diszítése: Keskeny léccel keretezett mezőben gótikus mérművet utánzó minta töredéke maradt fenn, benne pontokból összerakott virágdísz.
Ltsz.: P III. 85.1.1. Kora: XVI. század eleje.
19. Kerek kályhacsempe töredéke.
Fehér, finom anyagú, zöldmázás. Hátoldala sima.
Diszítése: Pálcákkal háromszögekre osztott mezőben kis virágok töltik

- ki a teret. A középső hatszögletű részben hatszirmú rozetta van.
Ltsz.: P III. 85.92.1. Kora: XVI. század eleje
20. Valószínűleg négyzetes kályhacsempe töredéke.
Fehér, finom anyagú, zöldmázas. Hátoldala sima.
Díszítése: Egyszerű, keskeny lemezből álló keretben nagy tölgyleveles minta töredéke látható.
Ltsz.: P III. 85.90.1. Kora: XVI. század eleje.
21. Valószínűleg négyzetes kályhacsempe töredéke.
Fehér, finom anyagú, zöldmázas. Hátoldala sima.
Díszítése: Csak egy kis motívum maradt meg. Ezen hármasan szabdalt levélben végződő „gótikus” háromkaréj adja a mintát.
Ltsz.: P III. 85.93.1. Kora: XV. század eleje.
22. Kályhacsempe-töredék.
Fehér, finom anyagú, zöldmázas. Hátoldala sima.
Díszítése egy vaddisznófej részlete.
Ltsz.: P III. 85.30.1. Kora: XVI. század eleje.
- 23–26. Valószínűleg négyzetes kályhacsempék töredékei.
Vörös, kicsit szemcsés anyagú, tarkamázas. A máz alatt engob, a hátoldalon szövetlenyomat.
Díszítése: Léccel és felpálcával tagolt erősen mélyülő keretben kék-sárga-barna színezésű emberi alakok töredékei látszanak. Nevezetesen: könyökben behajlított kar, hosszú hullámos leomló haj, nyakláncos törzs. A csempe íves záródású tükörrészét leveles ág keretezi.
Ltsz.: P III. 85.103.1–11. Kora: XV. század vége.
27. Valószínűleg négyzetes kályhacsempe töredéke.
Vörös, kicsit szemcsés anyagú zöldmázas. A máz alatt nincs engob, hátoldalán viszont megtalálható a szövetlenyomat.
Díszítése: Léccel és pálcával tagolt erősen mélyülő keretben szimmetrikus leveles indás dísz.
Ltsz.: P III. 85.107.2. Kora: XV. század vége
- 28–29. Valószínűleg téglalapalakú kályhacsempe töredékei.
Terrakotta színű, szemcsés anyagú, zöldmázas. A máz alatti engobot a negatív formába öntötték és így préselték a csempét.
Díszítése: Íves lezárású tagolt keretben, mely stilizált reneszánsz építészeti elemekből épült fel, egy balra forduló álló férfialak törzse, könyökben behajlított bal karja és keze látható. Ruhája elől végig prémes szegélyű.
Mérhető méret: szélesség: 19,4 cm.
Ltsz.: P III. 85.45.1–2. Kora: XVI. század közepe.
30. Kályhacsempe töredéke.
Terrakotta színű, szemcsés anyagú, zöldmázas. A máz alatti engobot a negatív formába öntötték, és erre préselték rá az előlapot.
Díszítéséből csak egy férfi sodronyinges törzse maradt meg.
Ltsz.: P III. 85.43.1. Kora: XVI. század közepe.

- 31–32. Kályhacsempe-töredékek.
Terrakotta színű, szemcsés anyagú, zöldmázas. A máz alatti engobot a negatív formába öntötték, és erre préselték rá az előlapot.
Díszítése: Enyhén mélyülő léccel tagolt keretben két sarkantyús láb látható. A keret alsó részén pontsor húzódik, oldalán virágos indás dísz fut fölfelé. Ez félkörösen keretezi a képmező felső felét.
Ltsz.: P III. 85.44.3., 5. Kora: XVI. század közepe
- 33–34. Nagyméretű sarokcsempe töredéke.
Rózsaszínes anyagú, zöldmázas, engob nélküli.
Díszítése: Mélyülő íves lezárású keretben férfialak szakállas feje és fel-emelt keze látszik. Az alatta lévő évszámos töredék (553) valószínűleg valamely e típusba tartozó, de gondosabb kivitelű csempe darabja.
Mérhető méret: magasság: 24 cm.
Ltsz.: P III. 85.72.1–2. Kora: XVI. század második fele.
35. Kályhacsempe töredéke.
Vörös anyagú, világoszöldmázas. A máz alatt engob.
Díszítése: Oszlopos-boltíves mezőben egy mérleget tartó kéz ábrázolása maradt meg.
Ltsz.: P III. 85.27.1. Kora: XVI. század második fele.
36. Kályhacsempe-töredék.
Vörös anyagú, világoszöldmázas. A máz alatt engob, a hátoldalon elmosódó szövetlenyomat.
Díszítése: Profilban ábrázolt csipkegalléros fej.
Ltsz.: P III. 85.23.1. Kora: XVI. század második fele.
37. Kályhacsempe-töredék.
Sárgásszürke anyagú, zöldmázas.
Díszítése: Egy elég széles lécből álló keretben balra néző fej látható.
Ltsz.: P III. 85.25.1. Kora: XVI. század második fele.
38. Kályhacsempe-töredék.
Szürkésfehér anyagú, zöldmázas.
Díszítése: Álló emberi alak alsó része földig leomló redőzött ruhában prémes uszályal. Mindez keskeny, alig kiemelkedő keretben.
Ltsz.: P III. 85.26.1. Kora: XVI. század második fele.
39. Oromcsempe-töredék.
Vörös színű, szemcsés anyagú, világoszöldmázas. A máz alatti engobot a negatív formába öntötték és erre préselték rá az előlapot.
Díszítése: Íves mezőben egy álló gyermekalak, széttárt karja alatt háromágú virág.
Ltsz.: P III. 85.24.1. Kora: XVI. század második fele.
- 40–41. Kályhacsempe-töredékek.
Téglaszínű, szemcsés anyagú, zöldmázas.
A töredékeken két igen elnagyoltan ábrázolt emberi láb látható.
Ltsz.: P III. 85.9.1–2. Kora: XVI. század második fele.

42. Kályhacsempe-töredékek.
Vöröses-rózsaszínes, szemcsés anyagú, zöldmázas.
Hátoldala sima. A kis töredék egy felkantározott lőfejet ábrázol.
Ltsz.: P III. 85.10.1. Kora: XVI. század második fele.
43. Kályhacsempe-töredék.
Vörös, szemcsés anyagú, zöldmázas. A máz alatt igen vastag engob. A csempe valószínűleg négyzetes alakú.
Díszítése: Tagolt keretben mély, szögletes képmező, benne kivehetetlen címerábrázolás.
Ltsz.: P III. 85.28.1. Kora: XVI. század második fele.
- 44-45. Oromcsempe-töredékek.
Barnás-vörös színű, elég finom anyagú, zöldmázas. A máz alatt vastag engob.
Díszítése: Az egyik töredéken íves keretben farkas feje, a másikban egy furcsa szőrös élőlény két lába látható.
tsz.: P III. 85.20.1. Kora: XVI. század második fele.
- 46-47. Oromcsempe-töredékek.
Tégla-vörös színű, szemcsés anyagú, zöldmázas. A máz alatt elég vastag engob.
Díszítése: Félköríves mezőben, melynek alsó felét virágos-hullámvonalas sáv határolja, egy ló két hátó lába és a farka maradt meg.
Ltsz.: P III. 85.19.1-4. Kora: XVII. század első fele.
- 48-50. Kályhacsempe töredékei.
Élénk téglaszínű, szemcsés anyagú, mázatlan, de felületét fehér mésztejbevonattal látták el. Hátoldalán durva szövetlenyomat.
Díszítése: A csempét keskeny léckeret szegélyezi. Ebben íves kiképzésű mélyülő képmezőben jogart tartó alak koronás feje látható. A felső sarkokban egyszerű hármastéglődísz tölti ki a teret.
Ltsz.: P III. 85.54.1-2. Kora: XVI. század második fele.
Rekonstruált mérete: szélesség: 19,4 cm, magasság: 22 cm
51. Négyzetes kályhacsempe.
Vörös színű, szemcsés anyagú, világoszöldmázas. A máz alatt vastag engob.
Díszítése: Széles, lemezzel és negyedpálcával tagolt mélyülő keretben átlós irányú tégladísz tölti ki a képmezőt.
Rekonstruált mérete: 20,2 cm x 20,2 cm
Ltsz.: P III. 85.77.1-12. Kora: XVI. század második fele.
- 52-53. Négyzetes kályhacsempe töredékei.
Világos téglaszínű, szemcsés anyagú, zöldmázas. A máz alatt engob.
Díszítése: Lemezzel és negyedpálcával tagolt mélyülő keretben a négyzetes tükörben széles körgyűrű fut, ennek közepét egy nagy négyszirmú virág tölti ki.

- Ltsz.: P III. 85.76.1–2. Kora: XVI. század második fele.
54. Valószínűleg négyzetes kályhacsempe töredéke.
Világos téglaszínű, szemcsés anyagú, zöldmázas. A máz alatt engob, a hátoldalán elég kopott szövetlenyomat.
Díszítése: Széles mélyülő keretben átlósan négy levél helyezkedik el egy középpont körül. A kereten „A L” betűk.
- Ltsz.: P III. 85.78.1. Kora: XVI. század második fele.
55. Négyzetes kályhacsempe töredéke.
Sárgászörös, finom anyagú mázatlan.
Díszítése: Keskeny, alig kiemelkedő, lemezzel és apró homorlatokkal tagolt keretben az oldalakat felező, csúcsára állított négyzet, amelyet vésett vonalak átlós irányban háromszögekre osztanak. Ezekben, valamint a csempe ugyanígy osztott sarkaiban levéldísz. A levelek ereztettek, plasztikusak voltak eredetileg. A csempe egész felületét apró pöttyök borítják.
Mérhető méret: szélesség: 16,7 cm.
- Ltsz.: P III. 85.50.1. Kora: XVI. század második fele.
56. Négyzetes kályhacsempe töredéke.
Világos téglaszínű, mázatlan.
Díszítése: Valószínűleg négyzetes keretben volt a középrész mintája, melyből csak a sarokrész háromszirmú virágdíszre maradt meg. Ezt a középrészt egy pont-vonal keretben lévő leveles sáv veszi körül.
- Ltsz.: P III. 85.46.1. Kora: XVI. század második fele.
57. Kályhacsempe-töredék.
Világos téglaszínű, zöldmázas. A máz alatt engob, a hátoldalon elmosódott szövetlenyomat.
Díszítése: Valószínűleg négyzetes keretben tulipáncsokros minta.
- Ltsz.: P III. 85.49.1. Kora: XVI. század második fele.
58. Valószínűleg négyzetes kályhacsempe töredéke.
Világos téglaszínű, szemcsés anyagú, világoszöldmázas. A máz alatt engob.
Díszítése: Léccel és félpálcával tagolt keretben élére állított négyzetben átlós irányú háromszirmú virágminta. Ugyanígy virágminta tölti ki a négy sarkot is.
- Ltsz.: P III. 85.47.1. Kora: XVI. század második fele.
59. Valószínűleg négyzetes kályhacsempe töredéke.
Téglaszínű, szemcsés anyagú, mázatlan.
Díszítése: A sarkokban leveles-ágas hármass dísz, középen az oldalakat felező, csúcsára állított négyzetes mezőben valamilyen átlós leveles dísz lehetett. Talán stilizált rozetta.
- Ltsz.: P III. 85.48.1–2. Kora: XVI. század második fele.
- 60–61. Négyzetes kályhacsempe töredéke.
Téglaszínű, finom anyagú, mázatlan.

- Díszítése: Tagolt, mélyülő keretben az ismeretlen középrészt gyöngysor-díszes koszorú és a sarkokat kitöltő palmettalevelek veszik körül.
Mérhető méret: szélesség: 23,5 cm.
Ltsz.: P III. 85.66.1–2. Kora: XVI. század vége, XVII. század első harmada
62. Négyzetes kályhacsempe töredéke.
Téglaszínű, finom anyagú, mázatlan. A visszáján és a színén is zöld ráfolyt máznyomok.
Díszítése: Geometrizált gyöngysoros koszorú, külső oldalán fogazással. A sarkokat körgyűrűben szerkesztett forgórózsza és hatágú csillag tölti ki.
Mérhető mérete: magasság: 18 cm.
Ltsz.: P III. 85.69.1. Kora: XVI. század vége, XVII. század első harmada.
63. Valószínűleg négyzetes kályhacsempe töredéke.
Vörös, szemcsés anyagú, mázatlan. Felületén vastag engob.
Díszítése: Enyhén kiemelkedő, tagolt keretben állós irányú szimmetrikus levéldísz, mely négy nagy tölgylevélből áll.
Mérhető méret: szélesség: 21,6 cm.
Ltsz.: P III. 85.3.1. Kora: XVI. század vége, XVII. század első harmada.
- 64–66. Négyzetes és feles méretű kályhacsempe töredékei.
Világos téglaszínű, szemcsés anyagú, mázatlan. Felületén engob.
Díszítése: Lemezzel és pálcával tagolt kiemelkedő keretben íves-pont-körös pántok közeit levélmotívumok töltik ki.
Ltsz.: P III. 85.67.1–3. Kora: XVI. század vége, XVII. század első harmada.
67. Feles méretű kályhacsempe töredéke.
Vörös, szemcsés anyagú, világoszöldmázas. A máz alatt vastag engob.
Díszítése: Lemezzel, fél- és negyedpálcával tagolt mélyülő keretben tövüknél gyűrűvel összefogott szimmetrikusan elhelyezett két akantuszlevél, s belőlük kinövő egyszerű háromszirmú virág tölti ki a teret.
Ltsz.: P III. 85.56.1. Kora: XVI. század vége, XVII. század első harmada.
68. Kályhacsempe-töredék.
Téglaszínű anyagú, világoszöldmázas. A máz alatt engob.
Díszítése: A sarkokban elhelyezkedő tulipán és csillagvirágminta valószínűleg szimmetrikusan ismétlődik.
Ltsz.: P III. 85.57.1. Kora: XVI. század vége, XVII. század első harmada.
69. Oromcsempe töredéke.
Vörös színű, szemcsés anyagú, világoszöldmázas. A máz alatt engob.

Díszítése: Az alsó, szélesebb sávban egymásba kapcsolódó ívek fonatos mintát képeztek. A felső keskenyebb sávban szívleces minta tölti ki a területet. A két sávot egy díszítés nélküli széles pálcá választja el egymástól.
Ltsz.: P III. 85.58.1. Kora: XVI. század vége, XVII. század első harmada.

70–71. Párkánycsempe töredékei.

Vörös színű, szemcsés anyagú, zöldmázas. A máz alatt vastag engob, a hátoldalon szövetlenyomat.

Díszítése: sima levéldísszel.

Mérhető méret: szélesség: 23,2 cm.

Ltsz.: P III. 85.22.1–2. Kora: XVI. század.

72–74. Kályhacsempe-töredékek.

Vörös színű, szemcsés anyagú, tarkamázas. A máz alatt vékony engob, a hátoldalon erőteljes szövetlenyomat.

Díszítése két változatban került elő:

a) Perem nélküli mezőben margarétavirág és ívkötegek váltakozása. Az ívek zöldek, a közeik felváltva zöld és sárga színűek, a virág sárga.

b) A díszítés ugyanaz, mint az előzőnél, de a csempe tagolt magas keretben van, mely zöldre festett.

Ltsz.: P III. 85.4.1., 2., 7. Kora: XVI. század vége, XVII. század első harmada.

75–76. Párkánycsempe töredékei.

Világos téglaszínű, szemcsés anyagú, mázatlan, felületén engobbal.

Díszítése: A képmezőt pálcákkal osztott keskeny csík osztja nagyjából egyenlő két részre. A felső sávban kétféle minta fordul elő. Az egyikken szívés-indás dísz keleti tulipánnal, a másikon két egymással szembe fordult madár fog közre egy virágtövet, mely talán szintén a keleti tulipán egyik változata. Az alsó részen mindkettőnél leveles ágak sorakoznak. A képmezőt lezáró alsó csík pálcával és fogazással díszített.

Mérhető méretek:

A szívés-indás-tulipános méretei: szélesség: 23,6 cm, magasság: 18 cm.

A madaras méretei: szélesség: 23,8 cm, magasság: 18,8 cm.

Ltsz.: P III. 85.36.1–2. Kora: XVII. század eleje.

77. Négyzetes kályhacsempe-töredéke.

Világos téglaszínű, szemcsés anyagú, mázatlan, felületén engobbal.

Díszítése: Szekfűs középrészből átlósan kiinduló szimmetrikus leveles ág tölti ki a sarkokat. Kerete egyszerű léckeret, alig mélyül.

Mérhető mérete: szélesség: 20 cm, magasság: 21,8 cm.

Ltsz.: P III. 85.35.1. Kora: XVII. század eleje.

78–79. Kályhacsempe-töredékek.

A 77. számú kályhacsempe zöldmázas változata, azzal a különbséggel, hogy itt a sarkokban lévő leveles ág levelei már szív alakban összeérnek.

Ltsz.: P III. 85.37.1–2. Kora: XVII. század eleje.

80. Oromcsempé.
Világos téglaszínű, mázatlan, felületén engobbal.
Díszítése: Furcsa meghatározhatatlan állat (négylábú, de nem patás, farkkal és ugyanakkor szárnyakkal is ellátott) alakja tölti ki az alsó széles sávot. A felső ívesen kihajló keskenyebb részen a 75–76. számú párkánycsempéknél is meglévő leveles ágak sorakoznak.
Mérhető méret: szélesség: 18,4 cm., magasság: 20,4 cm.
Ltsz.: P III. 85.34.1. Kora: XVII. század eleje.
81. Kályhacsempé-töredék.
Világos téglaszínű, finom anyagú, mázatlan.
Díszítése: „Veretmintás”. A veretminta szerkezetétől szolgáló széles, tagolt pántok közei stilizált növényi motívumok töltik ki.
Mérhető mérete: szélesség: 19 cm.
Ltsz.: P III. 85.40.1. Kora: XVII. század első harmada.
82. Négyzetes kályhacsempé töredéke.
Világos, vöröses-sárga anyagú, mázatlan.
Díszítése: Bonyolult szimmetrikusan elhelyezkedő geometrikus mintájából végtelenül továbbosztható mustrát lehet kirakni.
Mérhető méret: szélesség: 20,4 cm.
Ltsz.: P III. 85.39.1. Kora: XVII. század első harmada.
83. Négyzetes és feles méretű kályhacsempé.
Téglaszínű, finom anyagú, mázatlan. Néhány darabon a felületi engob megmaradt.
Díszítése: A végtelenül továbbosztható minta vázát egymásnak háttal lévő, négyszögekkel összefogott negyedívek adják. Bennük lant alakú indákban egyszerű virág, közöttük ugyancsak virág.
A feles csempé mérhető méretei: magasság: 20,2 cm., szélesség: 9,2 cm.
Ltsz.: P III. 85.38.1. Kora: XVII. század első harmada.
- 84–86. Négyzetes kályhacsempé töredékei.
Világos téglaszínű, szemcsés anyagú, mázatlan, felületén engobbal.
A díszítés gerincét a tört pálcákkal díszített, egymást keresztező pántok, az „András kereszt” alkotják. A kereszt szárainak metszéspontjainál koncentrikus körök találhatók. Az üres rombusz teret kétféle minta tölti ki:
a) kereszt alakban elhelyezett fenyőminta, b) kör-háromszög-koncentrikus kör kombinációja. Az egészen keskeny léckeret mentén lévő teret pedig ötleveles virágminta tölti ki.
Ltsz.: P III. 85.74.1–3. Kora: XVII. század első harmada.
- 87–88. Párkánycsempé töredékei.
Sárgászöld anyagú, mázatlan.
Díszítése: A legfelső keskeny sávban két párhuzamos gyöngysor, a középső széles, enyhén domborodó sávban egy szélesen ívelő levélpár tölti

- ki a képmező. Ez alatt élesen kihajló keskenyebb sávban pont és ékalakban elhelyezett vonalak kombinációja látható.
Ltsz.: P III. 85.75.1., 4. Kora: XVII. század első harmada.
89. Négyzetes kályhacsempe.
Sárgás, finom anyagú, zöldmázas, és mázatlan.
Díszítése: A keret nélküli képmezőben az egymásba kapcsolt szívek láncolata alkotja a minta szerkezetét. A csempe szélén margarétás dísz, a szívek belseje nagy szabdalattal levelekkel van kitöltve.
A mázatlan mérhető mérete: 17x19 cm.
A zöldmázas rekonstruált mérete: 20,5x20 cm.
Ltsz.: P III. 85.41.1. Kora: XVII. század első harmada.
90. Négyzetes kályhacsempe.
Vörös, szemcsés anyagú, zöldmázas. A máz alatt engob.
Díszítése: Egymást metsző ívekben leveles-ágas minta.
A párhuzamosan futó két mintasor között pedig kereszttel összekapcsolt pici szívek.
Mérhető mérete: 20x19,6 cm.
Ltsz.: P III. 85.42.1. Kora: XVII. század első harmada.
91. A–B. Kályhacsempe-töredék.
Vörös anyagú, zöldmázas, talán sarokkiképzés. A máz alatt engob, a hátoldalon egyik töredéken sima, a másikon szövetlenyomatos.
Díszítése: A szögben megtört csempelap gerincén nagy rátett sárga és kék golyók sorakoznak. A másik töredéken a teljesen sima mezőben rozetták vannak párhuzamosan a golyókkal.
Ltsz.: P III. 85.83.1–2. Kora: XVI–XVII. század.
92. Oromcsempe-töredék.
Vörös anyagú, zöldmázas. A máz alatt engob, a hátoldalon szövetlenyomat.
Díszítése: Szabályos közökben kiemelkedő sávok adják a mintát.
Ltsz.: P III. 85.84.1. Kora: XVI–XVII. század.
93. Kályhacsempe-töredékek.
Világos téglaszínű, mázatlan.
Díszítése: Egyik oldalán keskeny, alig kiemelkedő keret, a szomszédos oldal keret nélküli. A csempe felületét egyenletes pikkelyminta tölti ki.
Ltsz.: P III. 85.87.1. Kora: XVI–XVII. század.
94. Kályhacsempe-töredék.
Vörös, szemcsés anyagú, zöld és sárgamázas. A máz alatt engob, hátoldalon szövetlenyomat.
Díszítése: Az egész felületet pikkelyminta tölti ki, melyekben kiemelkedő pöttyök találhatók. Az egyik kis töredéken keretelés nélkül ér véget a minta.
Ltsz.: P III. 85.88.1. Kora: XVI–XVII. század.

95. Áttört oromcsempe-töredék.
Vörös, szemcsés anyagú, zöldmázas. A máz alatt engob.
Diszítése: Gótikus, kereszt alakú áttört minta.
Ltsz.: P III. 85.2.1. Kora: XVI. század.
96. Áttört oromcsempe-töredék.
Vörös, szemcsés anyagú, zöldmázas. A máz alatt vékony engob.
Ltsz.: P III. 85.15.1. Kora: XVI. század.
97. Oromcsempe-töredék.
Vörös, szemcsés anyagú, világoszöldmázas. A máz alatt engob.
Ltsz.: P III. 85.14.1. Kora: XVI. század.
98. Oromcsempe-töredék.
Téglaszínú, sötétzöldmázas.
Diszítése: Alsó része tagolt, pontsordíszes, felül félkörös csigavonalas áttört részek, közöttük kiemelkedő fa alakja.
Ltsz.: P III. 85.51.1. Kora: XVI–XVII. század.
99. Oromcsempe.
Világos téglaszínű, nagyon szemcsés, zöldmázas. A máz alatt engob.
Diszítése: Megközelítőleg szabályos sorokban elhelyezett nagy rátett pöttyök.
Mérhető mérete: szélesség: 8,8 cm, magasság: 22 cm.
Ltsz.: P III. 85.16.1. Kora: XVI–XVII. század.
100. Kályhacsempe-töredék.
Vörös, szemcsés anyagú, mázatlan, felületén engobbal.
Diszítése: Egyszerű léckeretben az ismeretlen középrész egymáshoz kapcsolódó levélsor kereteli ívesen. A sarkokban hétszirmú kis forgórózsza tölti ki a teret.
Ltsz.: P III. 85.17.1. Kora: XVI. század.
101. Kályhacsempe-töredék.
Vörös, szemcsés anyagú, zöldmázas. A máz alatt engob.
Diszítése: Lemezzel és pálcával tagolt erősen kiemelkedő keretben egy félkörös záródású ismeretlen mintájú középrész volt. A sarkokban a 100. számú csempénél leírt hétszirmú forgórózsza.
Ltsz.: P III. 85.12.1. Kora: XVI. század.
- 102–103. Kályhacsempe-töredékek.
Téglaszínű, szemcsés anyagú, tarkamázas.
Diszítése: A keskeny, eléggé kiemelkedő keretben lévő mintából csak kis töredék maradt meg. Ezen a középpontból kiinduló hármas szírommotívum látható.
Ltsz.: P III. 85.11.1–2. Kora: XVI. század.
104. Sarokcsempe töredéke.
Téglaszínű, világoszöldmázas. A máz alatt engob.

- Díszítése: A keskeny hosszúkás laphoz tompaszögben egy másik csatlakozik. Mintája elég elnagyolt leveles-índás-virágos reneszánsz dísz.
Ltsz.: P III. 85.5.1. Kora: XVII. század.
- 105–109. Kályhacsempe-töredékek.
Sárgásfehér, finom anyagú, mázatlan.
Díszítése: Keskeny, alig kiemelkedő keretben két íves vonalköteg fogja közre a virágos-leveles csokros középrészt. Sarkaiban kis levéldísz.
Ltsz.: P III. 85.73.1–6. Kora: XVII. század.
- 110–112. Oromcsempe töredéke.
Világos téglaszínű, finom anyagú, mázatlan.
Díszítése: Szimmetrikusan elhelyezkedő felül összefogott bőségszaruk, körülöttük stilizált díszítőelemek.
Ltsz.: P III. 85.33.3–4. Kora: XVII. század.
113. Kályhacsempe-töredék.
Élénkvörös, szemcsés anyagú, mázatlan.
Díszítése: Keskeny, alig kiemelkedő keretben a csempe alján egy pontsoros cikkcakk vonallal és nagy pöttyökkel díszített sáv. A két szélén hosszúkás félkörös záródású ív, benne két pálcikából és pontokból alkotott virág. Alul középen levéldísz fog közre egy nagyszirmú rozettát, mely a középrészt tölti ki.
Mérhető méret: szélesség: 18,5 cm.
Ltsz.: P III. 85.52.1. Kora: XVII. század.
- 114–119. Kályhacsempe-töredékek.
Világos téglaszínű, elég finom anyagú, mázatlan.
Díszítése: Keret nélküli mezőben vonalas rajzú virágtövek töltik ki a felületet pontosan nem rekonstruálható rendszerben.
Ltsz.: P III. 85.70.1–5. Kora: XVII. század.
120. Párkánycsempe töredéke.
Vörös, szemcsés anyagú, világoszöldmázas. A máz alatt engob.
Díszítése: Széles sávban egymás mellett tölglevelek sorakoznak. A fölötte lévő keskeny sáv ferdén vonalkázott. Itt sima és pontozott sávok változtatják egymást.
Ltsz.: P III. 85.63.1. Kora: XVII. század.
121. Párkánycsempe töredéke.
Téglaszínű, szemcsés anyagú, világoszöldmázas.
Díszítése: Építészeti tagozatok elemeinek egymásutánja adja a mintát.
Mérhető méret: szélesség: 29,8 cm, magasság: 14 cm.
Ltsz.: P III. 85.64.1. Kora: XVII. század.
122. Áttört oromcsempe.
Vörös, szemcsés, világoszöldmázas.
Ltsz.: P III. 85.65.1. Kora: XVII. század.

123–191. *Pácín, Kastély*

123. Kályhacsempe-töredék.
Vörös, finom anyagú, zöldmázas, feles méretű.
Díszítése: Keskeny léckeretben apró pontokkal borított felületen körcik-
kekből álló díszítmény látható.
Ltsz.: P III. 86.32.1. Kora: XVII. század.
124. Négyzetes kályhacsempe.
Vörös, finom anyagú, zöldmázas.
Díszítése: Egyszerű, pontsorból és félpálcákból álló keretben pontokkal
és ferde vonalakkal osztott és pöttyözzéssel díszített koszorú, melyben
hatszirmú egyszerű virág adja a középrészt.
Kikövetkeztethető oldalhosszúság: 21 cm.
Ltsz.: P III. 86.30.1–3. Kora: XVII. század.
125. Négyzetes kályhacsempe töredékei.
Rózsaszínes, finom anyagú, zöldmázas.
Díszítése: Lécekkal tagolt keretben egymást metsző vonalak, melyek
háromszög és rombuszközeit sűrű pontozás borítja. Ez a rész enyhén
mélyülő. A képmezőben középpontos elrendezésben a sarkok felé tuli-
pánok nőnek ki egy középben elhelyezkedő kereszttel díszített körből.
Ltsz.: P III. 86.29.1., 2., 6. Kora: XVII. század.
126. Kályhacsempe-töredék.
Fehér színű, finom anyagú, a hátoldalán szövetlenyomattal. Zöldmázas
és fehér-barna festésű változatban fordul elő.
Díszítése: A keret hiányzik. A képmezőben centrális elrendezésben
nagy szőlőlevelek töltik ki a középrészt. A sarkokban a középpontból
kiindulva átlósan hosszú száron nagy kerek dudorok magasodnak a le-
velek fölé.
Ltsz.: P III. 86.40.1. Kora: XVII. század.
127. Négyzetes kályhacsempe töredéke.
Fehér színű, finom anyagú, hátoldalán szövetlenyomattal. Mázatlan,
barna-fehér festéssel színezett.
Díszítése: Egyszerű, pálcákkal tagolt, alig mélyülő keretben a képmező
jó részét egy négykaréjos apró rovátkákkal díszített, közelebből meg
nem határozható forma tölti ki. Ebből a sarkok felé átlósan pöttyökkel
díszített tulipán nő ki.
Ltsz.: P III. 86.39.1. Kora: XVII. század.
- 128–130. Valószínűleg négyzetes csempe töredékei.
Fehéres-rózsaszín anyagú, zöldmázas. A máz alatt engob.
Díszítése: Széles, sokszirmú virágos keretelésben a középpontban egy
sokporzójú virág látható, melyből a négy sarok felé levéldísz nyúlik ki.
Ltsz. P III. 86.31.1., 2., 6. Kora: XVII. század.

131. Valószínűleg négyzetes csempe töredéke.
Finom, rózsaszínes anyagú, zöldmázas.
Díszítése: Az enyhén mélyülő keretben virágszirmok és karikák csoportjai váltogatják egymást a pöttyözött alapon. A középrész valamilyen centrális elrendezésű virágdísz, melyből igen kevés maradt fenn.
Ltsz.: P III. 86.33.1. Kora: XVII. század.
132. Kályhacsempe-töredék.
Szürkés-rózsaszín anyagú, zöldmázas. A máz alatt engob.
Díszítése: A keretből nem maradt fenn semmi. A középpontos elrendezésű díse megegyezik a 77. számú füzéri kályha csempéjével.
Ltsz.: P III. 86.45.2. Kora: XVII. század eleje.
- 133–139. Négyzetes kályhacsempe töredékei.
Rózsaszín, finom anyagú, zöldmázas.
Díszítése: Enyhén mélyülő keretben sűrűn vonalkázott félkörívek és körök váltogatják egymást. A lükkörész közepét egy négyszirmú nagy virág foglalja el, melyből háromszirmú virágos ág fut a sarkok felé.
Ltsz.: P III. 86.37.1., 3–6., 8–9. Kora: XVII. század.
140. Négyzetes kályhacsempe töredéke.
Vörös, szemcsés anyagú, zöldmázas.
Díszítése: Léccel és félpálcával tagolt, enyhén mélyülő rombuszdiszes keretben nagyszirmú leveles virágminta tölti ki a teret.
Ltsz.: P III. 85.51.1. Kora: XVII. század.
141. Négyzetes kályhacsempe töredéke.
Szürkésrózsaszínes, finom anyagú, zöldmázas.
Díszítése: Széles, mélyülő keretben átlós irányú, a középpontban elhelyezett nagy szabdalt leveles minta tölti ki a képmezőt.
Ltsz.: P III. 86.23.1. Kora: XVI. század vége, XVII. század eleje.
142. Kályhacsempe-töredék.
Világos téglaszínű, finom anyagú, zöldmázas.
Díszítése: Keskeny, alig kiemelkedő léckeretben szíves-leveles idomok sora veszi körül a valószínűleg üres képmezőt.
Ltsz.: P III. 86.50.1. Kora: XVII. század.
143. Oromcsempe-töredék.
Vörös, szemcsés anyagú, zöldmázas. A máz alatt engob.
Áttört díszítése: középen összefogott kihajló ívek.
Ltsz.: P III. 86.46.1. Kora: XVII. század.
144. Párkánycsempe-töredék.
Világos téglaszínű, zöldmázas.
A tagolt profil adja a díszítést, melyben negyedpálca és homorlatok váltják egymást.
145. Oromcsempe-töredék.
Vörös, szemcsés anyagú, zöldmázas. A máz alatt engob.

- Felülete teljesen sima. Egyetlen díszítőeleme az áttört rész háromszögalakban kiképzett csúcsa.
Ltsz.: P III. 86.49.1. Kora: XVII. század.
146. Oromcsepe-töredék.
Világos rózsaszínű, finom anyagú, barnamázás.
Díszítésére a töredékessége miatt nem lehet következtetni.
Ltsz.: P III. 86.66.1. Kora: XVII. század.
147. Valószínűleg négyzetes csempe töredéke.
Vörös, szemcsés anyagú, zöldmázás. A máz alatt engob.
Díszítése: A keret nélküli képmezőt széles sávok osztják mértani terekre, melyeket sokszirmú rozetták töltenek ki. Díszítése megegyezik a 259. számú szerencsi csempéjével.
Ltsz.: P III. 86.63.2. Kora: XVII. század.
148. Kályhacsempe-töredék.
Rózsaszínű, finom anyagú, barnamázás.
Díszítésében a „veretmintát” variálja.
Ltsz.: P III. 86.72.1. Kora: XVII. század közepe.
- 149–151. Kályhacsempe-töredékek.
Rózsaszín, finom anyagú barna- és zöldmázás.
Díszítése: Keskeny léckeretben közepén egy fa (almafa?) látható a rátekeredő kigyó töredékével. A jobb oldalon nőalak (Éva) áll, amint éppen gyümölcsöt szakít. A fa baloldaláról származó töredék nincs az anyagban.
Ltsz.: P III. 86.67.1–3. Kora: XVII. század közepe.
152. Kályhacsempe-töredék.
Vörös anyagú, durva lukacsos felületű, mázatlan.
Díszítése: Négykaréjos ovális idomok töltik ki a képmezőt. Ebben keresztalakú dísz.
Ltsz.: P III. 86.3.1. Kora: XVII. század.
153. Kályhacsempe-töredék.
Rózsaszínű, finom anyagú, zöldesbarna és zöldmázás.
Díszítése: Léckeretben lovas vadász vagy harci jelenet részletei maradtak fenn.
Ltsz.: P III. 86.69.1. Kora: XVII. század.
154. Valószínűleg négyzetes kályhacsempe töredéke.
Vörös színű, elég finom anyagú, zöldmázás. A máz alatt engob.
Díszítése: Keret nélküli mezőben egymást metsző félköríves sávok, ezek közeiben ágas-leveles minta.
Ltsz.: P III. 86.25.6. Kora: XVII. század.
155. A 154. számúhoz hasonló csempe, de a máz alatt nincs engob és a díszítésben csepp alakú elemekből építették föl a mintát.
Ltsz.: P III. 86.26.1–2. Kora: XVII. század.

156. Oldalcsempe töredéke.
Vörös színű, finom anyagú, világoszöldmázás.
Díszítése: Az egymással tompaszöglet bezáró három téglalap alakú képmezőn azonos minta ismétlődik. Csepp alakú elemekből virág és levéldísz.
Ltsz.: P III. 86.24.2. Kora: XVII. század.
- 157–158. A 154-es csempe variációja, zöld, kék, fehér, sárga színezéssel.
Ltsz.: P III. 86.28.1., 5. Kora: XVII. század.
159. Párkánycsempe töredéke.
Rózsaszín, finom anyagú, zöldmázás.
Díszítése: A széles középső sáv mintája egy nagy leveles tulipános csokor. Felül keskeny sávban vonalas gyöngysorminta.
Ltsz.: P III. 86.35.1. Kora: XVII. század.
160. Párkánycsempe töredéke.
Vörös, szemcsés anyagú, zöld-sárga mázazással készült. A hátoldalán elmosódó szövetlenyomat.
Csak a felső része van meg. Ennek díszítése: ritmikusan ismétlődő leveles motívum sűrű pontozással kitöltött háttérrel.
Mérhető méret: szélesség: 19,7 cm.
Ltsz.: P III. 86.54.1. Kora: XVII. század.
- 161–162. Párkánycsempe töredéke.
Téglasszínű, szemcsés anyagú, zöldmázás. A máz alatt engob.
Díszítése: A középső mezőben egy gránátalma töredéke maradt meg. A csempe további díszítése kivehetetlen.
Ltsz.: P III. 86.55.1., 3. Kora: XVII. század.
163. Párkánycsempe töredéke.
Rózsaszín, finom anyagú, felületén vékony engob. Valószínűleg mázas volt, de a rajzolt darabról a máz teljesen lekopott.
Díszítése: A felső sávban hullámvonalas, karéjos dísz, az alap apró pontokkal borított. Az alsó sáv mintája töredékes és értelmezhetetlen.
Ltsz.: P III. 86.38.1. Kora: XVII. század.
164. Párkánycsempe töredéke.
Rózsaszín, finom anyagú, zöldmázás.
Díszítése: Hal és címerábrázolás, melyben karéjos levélpár fog közre egy keresztet.
Ltsz.: P III. 86.43.3. Kora: XVII. század.
165. Négyzetes kályhacsempe.
Vörös anyagú, ónmázás.
Díszítése: Enyhén mélyülő 3 cm széles keretben nagylevelű rozetta van középen. Ebből átlósan a sarkok felé négy tulipán nő ki. A keret sarkain tulipánok láthatók, középen levelek. Színezése: fehér alapon zöld, lila, sárga, kék.

- Kikövetkeztethető mérete: 19x19 cm.
Ltsz.: 86.12.1. Kora: XVII. század első fele.
166. Négyzetes kályhacsempe.
Vörös anyagú, önmázaz.
Díszítése: Enyhén mélyülő keretben középpontos elrendezésű leveles-virágos dísz. Színezése: fehér alapon zöld, lila, sárga.
Kikövetkeztethető mérete: 18,4x18,2 cm.
Ltsz.: P III. 86.14.1. Kora: XVII. század első fele.
167. Oromcsempe.
Vörös anyagú, önmázaz.
Díszítése: Sárga-zöld keretben kék alapon sárga fogazott dísz veszi körül a középrész mintáját, mely egy virágtöről balra kiágazó három szabdalts levélből és egy virág fele részéből áll. Az egész félkörös csempe két szimmetrikus rész összeillesztéséből áll össze.
Kikövetkeztethető szélesség: 16,5cm. magasság: 27,8 cm.
Ltsz.: P III. 86.10.1. Kora: XVII. század első fele.
168. Négyzetes kályhacsempe.
Vörös anyagú, önmázaz.
Díszítése: Enyhén mélyülő 4 cm széles keretben középpontból kiinduló átlós irányú szimmetrikus minta. A keretben középen sárga-lila virág. Ehhez kétoldalt félbevágott kék tulipánok csatlakoznak zöld indával. A középső négyzetes részt átlós irányban a sarkokban lila-zöld-sárga stilizált virág tölti ki. kereszt alakban pedig levélminta díszíti.
Rekonstruált méret: 20x20 cm.
Ltsz.: P III. 86.11.1. Kora: XVII. század első fele.
169. Párkánycsempe.
Vörös anyagú, önmázaz.
Díszítése: Két geometrikus díszítésű csík osztja a képmezőt két széles sávra. A felső sávban egymással szembeállított két hátranéző egyszarvú fog közre egy szívből kinövő makkos mintát. Az alsó sávban szívből kinövő stilizált virágtövet „s” alakban hajló levéldísz keretez.
Színezése: fehér, kék, sárga, zöld.
Rekonstruált méret: szélesség 21 cm, magasság: 18,8 cm.
Ltsz.: P III. 86.153.1. Kora: XVII. század első fele.
170. Párkánycsempe.
Vörös anyagú, önmázaz.
Díszítése: A képmezőt, mely három sávból áll, keskeny, pálcákból álló dísz fogja közre. A felső sávban levélsor, a középső részben ferdén lefutó pöttyözött és sima sávok váltogatják egymást, az alsó széles sávban egymással szembefordult oroszlán és „sárkány” harcol egymással.
Színezése: Fehér, kék, zöld, sárga. Egyes példányokon a barna szín az uralkodó.
Rekonstruált méret: szélesség: 21 cm, magasság: 16,8 cm.

- Ltsz.: P III. 86.154.1. Kora: XVII. század első fele.
171. Négyzetes kályhacsempe.
Vörös anyagú, önmázaz.
Díszítése centrális elrendezésű. Alig kiemelkedő keskeny léckeretben indákból és levelekből, a sarkokat kitöltő szívmintát formáltak, melyeket kecsesen hajló indás-virágos díszek fognak össze. A középrészt stilizált virág tölti ki. Színezése: kék-fehér.
Rekonstruált mérete: 21x21 cm.
Ltsz.: P III. 86.155.1. Kora: XVII. század első fele.
172. Párkánycsempe.
Vörös anyagú, önmázaz.
Díszítése: A félkörben hajló indán tulipános-virágos mintát szimmetrikusan pánttal fogták össze. Színezése: fehér, sárga, kék, sötétlila.
Rekonstruált mérete: szélesség 26 cm, magasság: 16 cm.
Ltsz.: P III. 86.75.1. Kora: XVII. század első fele.
173. Párkánycsempe töredéke.
Vörös anyagú, önmázaz.
Díszítése: A felső sávban akantuszlevelek sorakoznak, az alsó szélesebb sávban pedig középen összefogott indás-tulipános minta tölti ki a teret. Színezése: fehér, kék, zöld, sárga, lila.
Rekonstruált szélesség: 20 cm.
Ltsz.: P III. 86.156.1. Kora: XVII. század első fele.
174. Párkánycsempe.
Vörös anyagú, önmázaz.
Díszítése: Sárga-zöld sávos pálcákkal és léccel tagolt keretben középen összefogott tulipános-leveles minta.
Rekonstruált mérete: szélesség: 19,6 cm, magasság: 15,4 cm.
Ltsz.: P III. 86.13.1., 86.16.1 Kora: XVII. század első fele.
- 175-177. Párkánycsempe töredékei.
Vörös anyagú, önmázaz.
Díszítése: Fehér-zöld-kék-sárga színezésben stilizált címert, virágban végződő rombuszt közrefogó halak, hullámvonalas motívumok díszítik a töredékeket, melyek lehet, hogy valamilyen formában összetartoztak.
Mérhető méret: szélesség: 20,8 cm.
Ltsz.: P III. 86.157.1., 86.158.1., 86.159.1. Kora: XVII. század első fele.
178. Kályhacsempe-töredék.
Vörös anyagú, önmázaz.
Díszítése: Egy címer körvonala maradt meg, a festése lekopott. Eredetileg világoszöld-sárga máz fedte.
Ltsz.: P III. 86.20.1. Kora: XVII. század első fele.
179. Valószínűleg négyzetes kályhacsempe töredéke.
Vörös anyagú, önmázaz.

- Díszítése: Enyhén mélyülő kb. 3 cm széles keretben a középponttól átlós irányban a sarkok felé nagy karéjos levél nő ki. Színezése: fehér alapon zöld, lila, sárga minta.
Ltsz.: P III. 86.21.1. Kora: XVII. század első fele.
180. Oromcsempé-töredék.
Vörös anyagú, önmázás.
Díszítése: Ívekkel tagolt mezőben kék-zöld színű száras virágok vannak egy gyöngysorra föltűzve. Középen kék mezőben sárga-zöld korona.
Ltsz.: P III. 86.17.1. Kora: XVII. század első fele.
181. Oromcsempé-töredék.
Vörös anyagú, önmázás.
Áttört díszítése töredékessége miatt kivehetetlen.
Ltsz.: P III. 86.22.1. Kora: XVII. század első fele.
182. Valószínűleg párkánycsempé töredéke.
Rózsaszín, finom anyagú, önmázás.
Díszítése: Sárga keretben kék alapon valamilyen patás állat hátsó része maradt meg. Ez fehér színű.
Ltsz.: P III. 86.8.1. Kora: XVII. század első fele.
183. Kályhacsempé töredéke.
Vörös anyagú, önmázás.
Díszítése: Fehér keretelésben kék alapon fehér angyalszárny töredéke maradt meg.
Ltsz.: P III. 86.19.6. Kora: XVII. század első fele.
- 184–185. Lábazati kályhacsempé töredéke.
Vörös anyagú, önmázás.
Díszítése töredékessége miatt kivehetetlen. Színezése: sárga-világoskék-zöld.
Ltsz.: P III. 86.7.8. Kora: XVII. század első fele.
186. Négyzetes kályhacsempé.
Vörös anyagú, önmázás.
Díszítésében a csempé két részre oszlik. Egyik mezőben kék alapon sárga-fehér díszítés, mely közrefog egy elnyújtott négyszirmú, fehér alapon zöld virágot. A másik mező egy 1 cm-es kiugró perem közbeiktatásával barna-sárga márványozással díszített. Van olyan változat is, ahol a márványozás helyett ez a sáv az első mintáját ismétli.
Rekonstruált mérete: 20x20 cm.
Ltsz.: P III. 86.4.1. Kora: XVII. század első fele.
187. Az előző csempé variánsa azzal a különbséggel, hogy itt nem márványozott díszítés szerepel, hanem helyette zöld alapon fehér indás-virágos minta díszíti.
Rekonstruált méret: 19,8x20 cm.
Ltsz.: P III. 86.5.1. Kora: XVII. század első fele.

188. Négyzetes kályhacsempe.
Vörös anyagú, ónmázás.
Díszítése: A képmező egyik felén kék alapon fehér indák fognak közre apró rozettákat és sárga pánttal összefogott liliomsokrokat. A szélén fehér négyzetekben zöld leveles díszítés. A másik felétől, mely barna-sárga márványozott egy 1 cm széles kiugró fehér sáv választja el. Az anyagban olyan négyzetes változat is előfordul, melyen a fenti minta tölti ki az egész képmezőt, végtelenül továbbosztható mintát adva.
Rekonstruált mérete: 20x20 cm.
Ltsz.: P III. 86.1.1., 86.2.1. Kora: XVII. század első fele.
189. Négyzetes kályhacsempe.
Vörös anyagú, ónmázás.
Díszítése: Középen egy kiugró 1 cm-es sáv két egyenlő részre osztja a képmezőt. Az egyik sáv díszítése megegyezik a 188-as csempéjével, a másik sávban fehér alapon kék, egymással szembe forduló virágok sora adja a mintát.
Rekonstruált méret: 20x20 cm.
Ltsz.: P III. 86.9.1. Kora: XVII. század első fele.
190. Négyzetes kályhacsempe.
Vörös anyagú, ónmázás.
Díszítése: Keret nélküli képmezőben az alap sötétkék. Középen fehér alapon sárga pöttyökkel díszített négyzet alakú minta, mely virágra emlékeztet. Ezt nyolcszögben fehér pánt veszi körül. A nyolcszög minden második oldalán egy-egy rombusz látható rozettával. A minta végtelenül továbbosztható.
Rekonstruált mérete: 20x20 cm.
Ltsz.: P III. 86.6.1. Kora: XVII. század.
191. Négyzetes kályhacsempe.
Vörös, elég finom anyagú, ónmázás.
Díszítése „veretminta” zöld-sárga-fehér színezéssel. A másik változatban kétféle zöld színnel festve.
Mérhető mérete: 17x17 cm.
Ltsz.: P III. 86.77.1. Kora: XVII. század.

192–240. Kéked, Kastély

- 192–195. Négyzetes kályhacsempe töredékei.
Vörös, kissé szemcsés anyagú, vastag engobbal borított. Mázatlan és világosbarna mázas változatban fordul elő.
Díszítése: Keskeny léckeretben egymás fölötti két sorban mesebeli kétfarkú felszerszámozott lovak és a tengeri csikó valamint a ló ötvözetéből keletkezett vízi állatok sorakoznak.

- Mérhető mérete: magassága: 20 cm.
Ltsz.: P III. 84.21.2.4., 8–9. Kora: XVII. század.
196. Párkánycsempe töredéke.
Vörös anyagú, zöldmázás és mázatlan kivitelben előforduló. A mázatlanon is és a máz alatt is vastag engob.
Díszítése: Keskeny, alig kiemelkedő keretben domború mező, melyet ferdén lefutó sávok díszítenek.
Mérhető mérete: szélesség: 21 cm.
Ltsz.: P III. 84.21.25. Kora: XVI–XVII. század.
197. Párkánycsempe töredéke.
Sárgás, szemcsés anyagú, mázatlan, felületén vastag engob.
Ívesen hajló képmezőjét rozettasor díszítette.
Ltsz.: P III. 84.21.94. Kora: XVI–XVII. század.
198. Párkánycsempe-töredéke.
Sárgás, erősen szemcsés anyagú, zöldmázás. A máz alatt engob.
Díszítése: Négyszirmú virágok sorakoznak a csempe felső sávjában.
Ltsz.: P III. 84.21.14. Kora: XVI–XVII. század.
199. Párkánycsempe töredéke.
Vörös, finom anyagú, mázatlan.
Díszítése töredékessége miatt kivehetetlen.
Ltsz.: P III. 84.21.102. Kora: XVI–XVII. század.
200. Párkánycsempe töredéke.
Rózsaszínű, finom anyagú, zöldmázás. A máz alatt engob.
Díszítése: A tagolt, de nem kiemelkedő keretben az ívesen hajló képmezőt levélminta tölti ki.
Ltsz.: P III. 84.21.38. Kora: XVI–XVII. század.
201. Párkánycsempe töredéke.
Vörös, finom anyagú, zöldmázás.
Díszítése: A fennmaradt igen apró töredéken szívleces minta látható.
Ltsz.: P III. 84.21.34. Kora: XVI–XVII. század.
- 202–204. Valószínűleg négyzetes kályhacsempe töredékei.
Rózsaszín, finom anyagú, zöldmázás.
Díszítése: Mélyülő, tagolt keretben, melyet pontsor díszít, a képmezőben pontozott alapon egy lovas erősen domborodó alakja látható karddal, lábán sarkantyúval.
Ltsz.: P III. 84.21.65–67. Kora: XVII. század.
205. Valószínűleg négyzetes kályhacsempe töredéke.
Rózsaszín, finom anyagú, zöldmázás.
Díszítése: Egészen keskeny keretben mélyített előlapon lépő lábpár látható (nem biztos, hogy emberé), alatta indás-leveles minta.
Ltsz.: P III. 84.21.73. Kora: XVII. század.

206. Négyzetes kályhacsempe töredékei.
Sárgás, szemcsés anyagú, zöldmázas. A máz alatt engob.
Díszítése: Tagolt, mélyülő keretben állósan négyzethálóra osztott mező.
Az egész felületet apró pontok töltik ki.
Ltsz.: P III. 74.21.15. Kora: XVII. század.
207. Kályhacsempe-töredék.
Vörös, szemcsés anyagú, zöldmázas. A máz alatt vastag rózsaszínes engob.
Díszítése: Alig tagolt keretben egy ló mellső lábai látszanak lovasa kenyelbe bújtatott sarkantyús lábával.
Ltsz.: P III. 84.21.93. Kora: XVII. század.
208. Négyzetes kályhacsempe töredéke.
Vörös, finom anyagú, mázatlan. Felületén engob.
A töredékből arra lehet következtetni, hogy díszítése a „veretmintásnak” nevezett típusba tartozik.
Ltsz.: P III. 84.21.99. Kora: XVII. század.
209. Kályhacsempe töredéke.
Vörösbarna, szemcsés anyagú, zöldmázas. A máz alatt engob.
Díszítése: Keskeny peremmel ellátott töredéken nagyméretű tulipán tölti ki a megmaradt sarokrészt.
Ltsz.: P III. 84.21.76. Kora: XVII. század.
210. Kályhacsempe töredéke.
Vörös, szemcsés anyagú, világoszöldmázas. A máz alatt engob.
Díszítése: Indás ág és virág ábrázolásának részletei maradtak meg.
Ltsz.: P III. 84.21.96. Kora: XVII. század.
211. Kályhacsempe-töredék.
Sárgás, erősen szemcsés anyagú, zöldmázas. A máz alatt engob.
Díszítése íves vonalkötegekkel keretelt virágsokor.
Ltsz.: P III. 84.21.12. Kora: XVII. század.
212. Kályhacsempe töredéke.
Sárgás színű, finom anyagú, zöldmázas.
Díszítése: Csak a középső mező stilizált virágmintájának részlete maradt meg.
Ltsz.: P III. 84.21.74. Kora: XVII. század.
213. Oromcsempe töredéke.
Vörös, szemcsés anyagú, zöldmázas. A máz alatt vastag engob.
Díszítése leveles gránátalmát formáz.
Ltsz.: P III. 84.21.91. Kora: XVII. század.
214. Oromcsempe töredéke.
Vörös, szemcsés anyagú, zöldmázas, a máz alatt engob.

- Díszítése furcsa makkos-indás-virágos minta.
Ltsz.: P III. 84.21.97. Kora: XVII. század
215. Kályhacsempe-töredék.
Rózsaszín, szemcsés anyagú, zöldmázas. A máz alatt engob.
Díszítése: Tagolatlan, erősen mélyülő keretben griffmadár tart karmai között egy meghatározhatatlan háromágú tárgyat.
Ltsz.: P III. 84.21.61. Kora: XVI. század.
216. Kályhacsempe-töredék.
Vörös anyagú, mázatlan, a felületén engob. Hátoldalán szövetlenyomat.
Díszítése: Keskeny peremmel ellátott mezőben egy oroszlán hátsó és hátsi része látható.
Ltsz.: P III. 84.21.101. Kora: XVI. század.
217. Oromcsempe-töredék.
Rózsaszín, finom anyagú, zöldmázas.
Alakja ívesen hajló levélmintát ábrázol.
Ltsz.: P III. 84.21.62. Kora: XVI. század.
218. Kályhacsempe-töredék.
Vörös, finom anyagú, zöldmázas.
Díszítése: Keskeny keretben egy sárkány feje, mellső és hátsó lába látszik.
Ltsz.: P III. 84.21.95. Kora: XVI. század.
219. Párkánycsempe töredéke.
Vörös, finom anyagú, zöldmázas. A máz alatt engob.
Áttört díszítése egy stilizált fát ábrázol.
Ltsz.: P III. 84.21.35. Kora: XVI. század.
220. Oromcsempe töredéke.
Vörös, finom anyagú, zöldmázas. A máz alatt engob.
Töredékessége miatt díszítését nem lehet meghatározni.
Ltsz.: P III. 84.21.63. Kora: XVI. század.
- 221–222. Valószínűleg négyzetes kályhacsempe töredékei.
Vörösbarna, durva, szemcsés anyagú, zöldmázas. A máz alatt engob.
Díszítése: Perem nélküli átlósan osztott rombusz alakú mezőben rozetta és levélmotívum váltakozik.
Ltsz.: P III. 84.21.77–78. Kora: XVII. század.
- 223–224. Valószínűleg négyzetes kályhacsempe töredékei.
Vörös, szemcsés anyagú, zöldmázas. A máz alatt engob.
Díszítése: Íves keretelésben virágcsokor.
Ltsz.: P III. 84.21.50–52. Kora: XVII. század.
- 225–226. Négyzetes kályhacsempe töredékei.
Vörös, finom anyagú, zöldmázas.

- Díszítése: Keskeny, alig kiemelkedő keretben ívekkel osztott mezőben stilizált levél és virágminta.
 Ltsz.: P III. 84.21.44–45. Kora: XVII. század.
- 227–229. Négyzetes kályhacsempe töredékei.
 Vörös, finom anyagú, mázatlan és zöldmázaz változatban is előfordul.
 Díszítése: Tagolt, alig mélyülő keretben az oldalak felezőpontját csúcsaival érintő négyzetben átlósan négy levél tölti ki a középrészt. A négyzetben kívüli rész sűrűn pontozott, melyben a sarkokat ugyanolyan szabdaltsággal töltik ki, mint a középrészt.
 Ltsz.: P III. 84.21.30–33. Kora: XVII. század.
230. Kályhacsempe töredéke.
 Rózsaszín, finom anyagú. Mázatlan és zöldmázaz változatban fordul elő. A mázason is és a mázatlanon is vastag engob.
 Díszítése: A mázatlan változatban keskeny, alig kiemelkedő keretben van ugyanaz a díszítés, mint a mázason, ahol széles tagolt keretben a sarkok felé átlósan indás-leveles díszítés fut a középpontból. A füzéri 77. számú csempe rokona.
 Ltsz.: P III. 84.21.85. Kora: XVII. század.
- 231–232. Valószínűleg négyzetes kályhacsempe töredékei.
 Vörös, szemcsés anyagú, önmázaz.
 Díszítése: Kék alapon fehér indák fognak közre apró rozettákat és sárga pánttal összefogott liliomosokrokat. A díszítés a páncini 188. számú csempével rokon.
 Ltsz.: P III. 84.21.366., 363. Kora: XVII. század első fele.
233. Valószínűleg négyzetes kályhacsempe töredéke.
 Vörös, szemcsés anyagú, önmázaz.
 Díszítése: A képmező két részre van osztva. Az egyik felén kék alapon fehér indák által közrefogott apró rozetták, és sárga pánttal átkötött liliomosokrok adják a mintát, a másik felén egy 1 cm széles kiugró sávval elválasztva, barna-sárga márványozott díszítés nyomai maradtak meg. A csempe mintája azonos a páncini 188. számú csempéjével.
 Ltsz.: P III. 84.21.370. Kora: XVII. század első fele.
234. Kályhacsempe-töredék.
 Vörös, szemcsés anyagú, önmázaz.
 Díszítése: Sárga keretben kék alapon egy egyszarvú szarvának hegye látszik. A páncini 169. számú csempével azonos.
 Ltsz.: P III. 94.21.376. Kora: XVII. század eleje.
- 235–236. Kályhacsempe töredékei.
 Vörös, szemcsés anyagú, önmázaz.
 Díszítése: Kék alapon sárga-fehér színezéssel készült. Sárga pánttal összefogott indák futnak végig a képmezőn, ezek által közrezárt teret

- zöld-fehér geometrizált virágminta tölti ki. Azonos a pácini 187. számú csempe díszítésével.
 Ltsz.: P III. 84.21.375., 383. Kora: XVII. század eleje.
237. Oromcsempe töredéke.
 Vörös, szemcsés anyagú, önmázaz. A máz alatt engob.
 Díszítése: Keskeny, zöld sávban sárga, csúcsokra állított rombusz alakzatok sorakoznak, fölötte keskeny sárga csik választ el egy kék alapú áttört mintát ettől a résztől. De ennek csak az indítása van meg.
 Ltsz.: P III. 84.21.380. Kora: XVII. század első fele.
238. Párkánycsempe töredéke.
 Vörös, szemcsés anyagú, önmázaz. a máz alatt engob.
 Díszítése: Kék alapon sárga fejű, fehér testű állat látszik. Fölötte zöld-fehér csikos domború sáv fut. Azonos a pácini 170-es számú csempe mintájával.
 Ltsz.: P III. 84.21.377. Kora: XVII. száza első fele.
239. Kályhacsempe-töredék.
 Vörös, szemcsés anyagú, önmázaz. A máz alatt engob.
 Sárga, vastag, alig kiemelkedő szélrész után zöld alapon sárga indamotívum kis töredéke maradt meg.
 Díszítése azonos a 187. számú csempe egyik sávjának mintájával.
 Ltsz.: P III. 84.21.382/A Kora: XVII. század első fele.
240. Lábazati kályhacsempe töredéke.
 Vörös, szemcsés anyagú, önmázaz.
 Díszítése: Sárga-fehér-világoskék színezésű olyan kicsi töredék, hogy mintájára nem lehet következtetni. Azonos díszű lehetett, mint a pácini 184–185. számú töredék.
 Ltsz.: P III. 84.21.379/A Kora: XVII. század első fele.

241–270. Szerencs, Várkastély

241. Négyzetes kályhacsempe töredéke.
 Fehér, finom anyagú, tarkamázaz.
 Díszítése: Léccel és félpálcával tagolt mélyülő keretben (ez barna), zöld mezőben kétfarkú oroszlán (sárga) hátsó része látszik.
 Ltsz.: P III. 86.87.1. Kora: XVI. század közepe.
242. Négyzetes kályhacsempe töredéke.
 Fehér, finom anyagú, tarkamázaz.
 Díszítése: Léccel és félpálcával tagolt, enyhén mélyülő keretben (barna) körkörös, pöttyös díszítésű koszorú (zöld, fehér). A sarkokban pontsorból kialakított háromszirmú virág (barna). Középe ismeretlen.
 Ltsz.: P III. 86.88.1. Kora: XVI. század közepe.

243. Oromcsempé.
Fehér, finom anyagú, tarkamázás.
Díszítése: Egyszerű léckeretben felül fehér gyöngysordísz, alul fehér fogazott minta fogja közre a zöld alapon barna és fehér színezésű akantusz-leveles sort.
Mérhető mérete: szélesség: 22,4 cm, magasság: 17 cm.
Ltsz.: P III. 86.136.1. Kora: XVI. század közepe.
244. Kályhacsempé-töredék.
Vörös, szemcsés anyagú, zöldmázás. A máz alatt engob.
Díszítése: A kályhacsempé kerete íves-oszlopos reneszánsz építészeti tagozat, benne a ballusztrád töredékén .533-as évszám és a felirat „EP-TE” töredéke.
Ltsz.: P III. 86.110.1. Kora: XVI. század második fele.
- 245–248. Feles méretű kályhacsempé töredékei.
Vörös, szemcsés anyagú, zöldmázás. A máz alatt engob.
Díszítése: Széles, mélyülő keretben tölgyleveles, makkos ág szimmetrikus mintája tölti ki a teret.
Ltsz.: P III. 86.96.1., 86.97.1., 86.98.1–2. Kora: XVI. század.
249. Oromcsempé töredéke.
Vörös, szemcsés anyagú, a hátoldalán durva szövetlenyomat.
A csempé színezése kék, zöld, sárga, fehér, de nem ónmázás.
Díszítése: A félköríves képmező töredékében virágokkal díszített hullámos sáv fölött valószínűleg egymással szembenéző patás állatok közül a jobboldali hátsó része maradt meg.
Ltsz.: P III. 86.109.1. Kora: XVII. század első fele.
250. Négyzetes kályhacsempé.
Vörös, szemcsés anyagú, zöldmázás és kék-fehér-sárga színezésben is előfordul. De ez utóbbi sem ónmázás.
Díszítése: Középpontos elrendezésű mintája egy virágból indul ki. A leveles-virágos inda átlósan a sarkok felé szívet formáz.
Mérhető mérete: 20,4x19,4 cm.
Ltsz.: P III. 86.83.2. Kora: XVII. század első fele.
251. Négyzetes kályhacsempé.
Vörös, finom anyagú, zöldmázás. A máz alatt engob.
Díszítése: Tagolt alig mélyülő keretben középről a sarkok felé szívet formázó indákban leveles dísz.
Rekonstruált méret: 20,8x20,8 cm.
Ltsz.: P III. 86.92.1–3. Kora: XVII. század első fele.
252. Négyzetes kályhacsempé.
Barnászvörös, finom anyagú, zöldmázás.
Díszítése: A keret nélküli mezőt íves pántok szívalakot formázva osztják kisebb terekre, melyeket tulipánok és körkörös díszek töltenek ki.

- Kikövetkeztethető méret: 20x19,2 cm.
 Ltsz.: P III. 86.81.1–2. Kora: XVII. század.
253. Négyzetes kályhacsempe töredéke.
 Vörös, szemcsés anyagú, máz alatt engob.
 Az egyik töredéken barna máz nyoma.
 Díszítése: Keret nélküli mezőben egymást ívesen metsző sávok között szíves és ágas-leveles minta.
 Ltsz.: P III. 86.91.1. Kora: XVII. század közepe.
254. Kályhacsempe-töredék.
 Fehér, finom anyagú, zöldmázas.
 A 253. számú csempe változata.
 Ltsz.: P III. 86.79.1. Kora: XVII. század.
255. Kályhacsempe-töredék.
 Világosvörös, finom anyagú, zöldmázas. A máz alatt engob.
 Díszítése: A keret nélküli mezőt egymást keresztező pántok osztják íves terekre, melyben margarétás dísz és levélminta váltakozik.
 Ltsz.: P III. 86.78.2. Kora: XVII. század.
256. Kályhacsempe-töredék.
 Világos téglaszínű, erősen átégett anyagú, zöldmázas és mázatlan változatban előforduló töredékek.
 Díszítése: A keret nélküli mezőt fél centis íves pántok osztják nem tudni pontosan milyen alakzatokra. A közöket hétszirmú virágok (margaréta) töltik ki.
 Ltsz.: P III. 86.117.1. Kora: XVII. század.
257. Kályhacsempe-töredék.
 Vörös, szemcsés anyagú, sárgásbarna mázas.
 A 255. számú kályhacsempe mintájának jó színvonalú változata.
 Ltsz.: P III. 86.80.1. Kora: XVII. század közepe.
258. Kályhacsempe-töredék.
 Vörös, szemcsés anyagú, sárgásbarna mázas.
 Díszítése megegyezik a 191. számú pácini csempe mintájával.
 Ltsz.: P III. 86.106.1. Kora: XVII. század közepe.
259. Négyzetes kályhacsempe.
 Vörösbarna anyagú, zöldmázas.
 Díszítése: Végtelen mustrát adó hatszögletű mezőket képező pálcák. A hatszögletű idomokban dússzirmú rozetták.
 Mérfető mérete: 20x18,5 cm.
 Ltsz.: P III. 86.135.2. Kora: XVII. század.
- 260–261. Valószínűleg négyzetes kályhacsempe töredéke.
 Vörös, finom anyagú, zöldmázas. A máz alatt engob.

Díszítése: Keskeny, kiemelkedő keretben az ismeretlen középrészt egy nyolcszögű geometrikus minta veszi körül. Ezekben és a sarkokban virág és levéldísz.

Ltsz.: P III. 86.82.1., 3. Kora: XVII. század.

262–263. Párkánycsempe töredékei.

Vörös anyagú, világoszöldmázas. A máz alatt engob.

Díszítése indás-leveles motívum.

Ltsz.: P III. 86.86.1–2. Kora: XVII. század.

264. Párkánycsempe töredéke.

Vörös, szemcsés anyagú, a máz alatt rózsaszínes engob.

Ónmázas, kék-zöld-sárga színezéssel.

Egyszerű keretben tulipán és levéldísz látható.

Ltsz.: P III. 86.118.1. Kora: XVII. század.

265–266. Kályhacsempe töredékei.

Vörös, szemcsés anyagú, ónmázas, a máz alatt engob.

Az egyik töredéken zöld ólomháznyom.

Díszítése: Reneszánsz, íves lezárású keretben indás-virágos minta. Türkiz, sárga és fehér színezéssel készült.

Ltsz.: P III. 86.120.1., 3. Kora: XVII. század.

267. Feles méretű kályhacsempe töredéke.

Vörös, szemcsés anyagú, ónmázas, a máz alatt engob.

Díszítése: Kötégekbe fogott leveles-indás szimmetrikus minta. Türkiz, sárga, fehér, színezéssel készült.

Ltsz.: P III. 86.121. 1. Kora: XVII. század.

268–270. Kályhacsempe-töredékek.

Vörös, szemcsés anyagú, ónmázas. A máz alatt engob.

Az egyik töredéken zöld, ráfolyt ólomháznyom.

Díszítését keskeny léckeretben a képmezőt reneszánsz, íves lezárású építészeti keretben vázából kinövő virágcsokor alkotja. Türkiz, fehér és sárga színezéssel készült.

Ltsz.: P 86.119.1–2., 4. Kora: XVII. század.

271–301. Sárospatak, Vár

271. Négyzetes kályhacsempe

Világosvörös, szemcsés anyagú, vegyesmázas.

Díszítése: Enyhén mélyülő keretben átellenesen váltakozva összefogott levelek forgó mintája adja a díszítést. A képmező színezése: fehér alapon sötétzöld, lila, sárga, fekete kontúros rajzzal a levelekben.

Rekonstruált méret: 22x22 cm.

Ltsz.: 71. 58.15. Kora: XVI. század második negyede.

272. Négyzetes kályhacsempe.
Világosvörös, szemcsés anyagú, vegyesmázás.
Díszítése: Kék, fehér, lila, sötétzöld színű pántokból alkotott enyhén mélyülő széles keretben a fehér alapú négyzetes mezőt kék színű nagy levelek töltik ki, melyeken közepén egy nagy lila, sárga, fehér és sötétzöld színekkel festett rozetta fekszik.
Rekonstruált méret: 19,4x19,4 cm.
Ltsz.: – Kora: XVI. század második negyede.
273. Négyzetes kályhacsempe.
Élénkvörös, szemcsés anyagú, vegyesmázás.
Díszítése: Sötétzöld-sárga-barna hullámvonalas enyhén mélyülő széles keretben fehér alapon négyzetes mezőben sárga-barna színű körben sárga kereszt alakú dísz. Ezt átlósan nagy zöld karéjos levelek veszik körül, kereszt alakban pedig lándzsa alakú kék levelek.
Rekonstruált méret: 23x22,8 cm.
Ltsz.: – Kora: XVI. század második negyede.
274. Négyzetes kályhacsempe.
Élénkvörös, szemcsés anyagú, vegyesmázás.
Díszítése: Sárga-barna-türkiz rombuszdíszes enyhén mélyülő széles keretben, fehér alapú négyzetes mezőben egy sárga kereszt alakú ékítményt magában foglaló sárga-barna pontozott körkörös dísz átlós irányban kék, sárga színű szabdalt levelek, kereszt irányban sárga, zöld karéjos levelek fognak közre.
Rekonstruált méret: 20x20 cm.
Ltsz.: 72.2.99. Kora: XVI. század második negyede.
275. Négyzetes kályhacsempe.
Barnásvörös, finom anyagú, ónmázás.
Díszítése: A keret nélküli képmezőt végtelenül továbboszóható minta tölti ki. Kék alapon fehér hullámvonalak, melyeket találkozási pontjaiknál sárga pántok fognak össze. A közöket ugyancsak sárga pánttal átfogott elnagyolt fehér liliomok töltik ki.
Rekonstruált méret: 19x19 cm.
Ltsz.: – Kora: XVII. század.
276. Párkánycsempe.
Barnásvörös, finom anyagú, vegyesmázás.
Díszítése: Egy barna kiugró sáv osztja két hosszúkás mezőre a csempét. A felső mezőben kék alapon fehér hullámvonalas-leveles dísz van sötétzöld szőlőfürtökkel, az alsóban sötétzöld halmon fehér keresztet fog közre két barna színű ágaskodó állat. Mögöttük elnagyolt fehér indadísz.
Rekonstruált méret: 24x19,6 cm.
Ltsz.: 74.7.19. Kora: XVII. század.

277. Párkánycsempe töredéke.
Világosvörös, szemcsés anyagú, vegyesmázás. A máz alatt engob.
Díszítése: Sötétzöld, keskeny kiugró keret alatt sötétkék mezőben bal-lusztrádót mintáztak meg, közéikben egymással szemben felemelt karú puttók térdepelnek.
Mérhető méret: szélesség: 21 cm.
Ltsz.: 80.35.58. Kora: XVII. század első fele.
278. Oromcsempe.
Barnásvörös, finom anyagú, vegyesmázás.
Díszítése: Sötétkék alapon fehér, sárga, sötétzöld színezéssel készült. Felső sorában tulipános-leveles elemek váltogatják egymást. Az alsó, széles mezőben egymásba fűződő indákkal összekapcsolt virágok sora ad folyamatos mintát.
Mérhető mérete: szélesség: 20 cm, magasság: 22 cm.
Ltsz.: – Kora: XVII. század első fele.
279. Párkánycsempe.
Barnásvörös, finom anyagú, vegyesmázás.
Díszítése: Sötétkék alapon fehér, sárga, sötétzöld színezéssel készült. A felső sávban szimmetrikus indás-leveles minta, az alsó sorban kiterjesztett szárnyak között egy (kerub)fej adja a mintát.
Mérhető méret: szélesség: 22 cm, magasság: 19 cm.
Ltsz.: 73.34.2. Kora: XVII. század első fele.
280. Párkánycsempe.
Élénkvörös, szemcsés anyagú, ónmázás.
A 281. számú csempe arányaiban széthúzott, elnagyolt díszű változata.
Rekonstruált méret: szélesség: 29,6 cm, magasság: 13 cm.
Ltsz.: – Kora: XVII. század első fele.
281. Párkánycsempe.
Élénkvörös, szemcsés anyagú, ónmázás. Sötétkék alapon fehér, sárga, türkizzöld színezéssel készült. A hátoldalon néhány töredéknél ráfolyt zöld ólomháncsík fedezhető fel.
Díszítése: Alul-felül keskeny sávban futó folyamatos virágmotívum, a széles középmező geometrikus ovális-négyzetes és téglalap alakú idomok szabályos rendszert képező mintája tölti ki.
Rekonstruált méret: szélesség: 19,8 cm, magasság: 14,4 cm.
Ltsz.: – Kora: XVII. század első fele.
- 282–283. Négyzetes és feles méretű kályhacsempe, melyből sarkot képeztek ki.
Barnásvörös, finom anyagú, ónmázás. Sötétkék alapon fehér, sárga, zöld színezéssel készült.
Díszítésében a „veretminta” közeit elnagyolt virágos-indás ábrázolás tölti ki.
Mérhető mérete: 24x18 cm.
Ltsz.: – Kora: XVII. század első fele.

284. Oromcsempé.
Élénkvörös, finom anyagú, ónmázás.
Sötétkék alapon fehér, zöld, sárga színezéssel virágcsoportok tölti ki a megközelítően félkörös képmezőt.
Mérhető mérete: szélesség: 21,4 cm, magasság: 24,4 cm.
Ltsz.: 73.34.7. Kora: XVII. század első fele.
285. Lábazati kályhacsempé
Élénkvörös, finom anyagú, ónmázás.
Sötétkék alapon sárga-fehér virágdíszes profilált lábazat.
Mérhető mérete: szélesség: 7,6 cm, magasság: 17 cm.
Ltsz.: – Kora: XVII. század első fele.
- 286–287. Párkánycsempé töredékei.
Barnásvörös, finom anyagú, ónmázás.
Sötétkék alapon sárga-fehér-zöld ónmázás színezéssel készült geometrikus díszű.
Mérhető méret: szélesség: 19 cm.
Ltsz.: – Kora: XVII. század első fele.
288. Oromcsempé.
Barnásvörös, finom anyagú, ónmázás.
Sötétkék, fehér, zöld áttört díszítésű oromcsempé.
Mérhető méret: szélesség: 24,8 cm, legnagyobb magasság: 16,8 cm.
Ltsz.: 73.34.10. Kora: XVII. század első fele.
289. Négyzetes kályhacsempé.
Vörös, szemcsés, durva anyagú ónmázás, a máz alatti engobbal.
Díszítése: Fehér és türkiz alapon kék, illetve fehér egymásba kapcsolódó szívmenták sora adja a díszet, belsejükben sárga liliummal.
Rekonstruált mérete: 21x21 cm.
Ltsz.: – Kora: XVII. század közepe.
290. Párkánycsempé.
Vörös, szemcsés, durva anyagú, engobal készült, ónmázás.
Díszítése: Kima és félpálca kombinációjával tagolt profilú mezőjében hosszanti és harántcsíkos kék, illetve zöld-sárga festéssel és fekete kontúrozással díszített.
Rekonstruált mérete: szélesség: 23 cm, magasság: 15,2 cm.
Ltsz.: – Kora: XVII. század közepe.
291. Sarokcsempé.
Vörös, szemcsés, durva anyagú, ónmázás, a máz alatt engob.
Díszítése: Türkiz, illetve fehér alapon sárga-fehér és kék-sárga színezésű kétszeresen megtört képmező középű részén egy hatszirmú virágot liliumok fognak közre.
Rekonstruált méret: szélesség: 14 cm, magasság: 28 cm.
Ltsz.: – Kora: XVII. század közepe.

292. Sarokcsempé.
Vörös, szemcsés, durva anyagú, ónmáz, máz alatt engobbal.
Díszítése: Többszörösen megtört előlapján fehér alapon kék csíkok között sárga fonott dísz tölti ki a középső mezőt, a két szélső mezőben pedig feketével festett „S” motívumok sora.
Ltsz.: – Kora: XVII. század közepe.
293. Sarokcsempé.
Vörös, szemcsés, durva anyagú, ónmáz, máz alatt engobbal.
Díszítése: Háromoldaltú, tompaszögben megtört előlapján türkiz alapon a középső mezőt fehér-sárga fonatos minta tölti ki.
Ltsz.: – Kora: XVII. század közepe.
294. Oromcsempé.
Vörös, szemcsés, durva anyagú, engobos, ónmáz.
Díszítése: A félköríves mezőt sárga keskeny keretben türkiz alapon fehér és türkiz váltakozásával színezett virágszirmokra emlékeztető íves idomok töltik ki.
Mérhető méret: szélesség: 22 cm, magasság: 18,5 cm.
Ltsz.: – Kora: XVII. század közepe.
295. Oromcsempé.
Vörös, szemcsés anyagú, ónmáz.
Díszítése: A félkörös képmezőben a 294. számú csempé mintájával azonos díszítést alkalmaztak fehér alapon sárga-fehér-zöld váltakozásával. Az egészet fekete hullámvonalas festés veszi körül.
Mérhető méret: szélesség: 22 cm, magasság: 18,5 cm.
Ltsz.: – Kora: XVII. század közepe.
296. Négyzetes kályhacsempé.
Vörös, szemcsés, durva anyagú, ónmáz, a máz alatt engobbal.
Díszítése: Egymást metsző félköríves pántok adják a minta szerkezetét, melyek közeit stilizált bokrok töltik ki a keret nélküli képmezőben.
Rekonstruált méret: 22x22 cm.
Ltsz.: – Kora: XVII. század közepe.
297. Négyzetes kályhacsempé.
Vörös, szemcsés, durva anyagú, ónmáz, a máz alatt engob.
Díszítése a 296. számú csempéjéhez hasonló, de itt a középső térközöket a leveles dísz helyett gránátalmás minta tölti ki. Színezése: fehér-alapon kék-sárga, és türkiz alapon fehér-sárga.
Rekonstruált mérete: 22x22 cm.
Ltsz.: – Kora: XVII. század közepe.
298. Oromcsempé.
Vörös, szemcsés anyagú, ónmáz.
Sárgászöld alapon kék díszítéssel készült.
Mérhető méret: szélesség: 19,6 cm, magasság: 19,8 cm.
Ltsz.: – Kora: XVII. század.

299. Oromcsempé töredéke.
Élénkvörös, finom anyagú, ónmázás.
Díszítése: Áttört, tulipánt formázó képmezőben sárga keretben sötétkék alapon fehér-sárga-türkiz színezésű szimmetrikus virágcsokor.
Ltsz.: – Kora: XVII. század.
300. Oromcsempé.
Vörös, szemcsés, durva anyagú, ónmázás. A máz alatt engob.
Díszítése: Fehér alapon kék-sárga-zöld-fekete és türkiz alapon fehér-sárga színezésű kétfülű korsó benne tulipános csokorral adja a mintát. A korsó két oldalán szintén tulipánok hajladoznak.
Mérhető mérete: szélesség: 21,8 cm, magasság: 24 cm.
Ltsz.: – Kora: XVII. század közepe.
301. Téglalap alakú, igen nagyméretű kályhacsempé.
Vörös, szemcsés, durva anyagú, ónmázás, a máz alatt engobbal.
Díszítése: Türkiz alapon fehér-sárga színű stilizált reneszánsz építészeti keretben szívet formázó, egymás fölött sorakozó indákban dús, igen változatos virágokból álló díszítmény tölti ki a képmezőt.
Mérhető méret: szélesség: 26 cm, magasság: 36,4 cm.
Ltsz.: – Kora: XVII. század közepe.

JEGYZETEK

1. *Rómer* 1870. 145.
2. *Divald* 1929. VII. Agyagművességünk című fejezet 153–159.
3. *Román* 1955. 7.
4. *Mihalik* 1908. 152–156.
5. *Holl* 1958.; *Holl* 1971.; *Holl* 1983.
6. *Tamási* 1986. Ez a cikk a lovagalakos kályha körének kutatásában elért eredményeket is összefoglalja, így jegyzeteiben az irodalmat is tartalmazza. Ezért feleslegesnek tartom, hogy itt felsoroljam azokat.
7. *Irásné Melis* 1986.
8. *Kozák* 1963.
9. *Bárdos* 1976.
10. *Éri* 1954.
11. *Magyar* 1976. 103. kép. Az ötvöskónyi várkastélyból Báthori Miklós püspök ábrázolása kályhacsempén.
12. *Voit-Holl* 1963. 42. és 43. kép.
13. *Divald* 1929; *Divald* 1914.
14. *Csalogovits* 1937.; *Mihalik* 1942.; *Kalmár* 1958.
15. *Román János* a sárospataki fazekasság vizsgálatánál ezt a módszert alkalmazva tesz megállapításokat a pataki kerámiára. „...alkalmas agyagréteg a régi Bodrog szeszélyes kanyarulatainak köszönheti keletkezését. Könnyű, ritka, könnyen megmunkálható agyag ez... Mivel mészből szegény, égetés után élénkvörös téglaszínnű. Szemcsésségéről és színárnyalatáról a gyakorlott szem a középkorig visszamenőleg töredékeken is felismeri. Fenti tulajdonság a pataki edényekre annyira jellemző, hogy meghatározásoknál sok esetben egyedüli támpontnak bizonyul.” *Román* 1955. 9.
16. *Divald* 1929. 155.
17. *Parádi* 1957. 180.; *Csalogovits* 1937.
18. *Parádi* 1957. 184., 22. jegyzet.
19. *Végh* 1977.
20. *Nagy* 1968. 94–95.
21. *Végh* 1977. 40.
22. *Polla* 1971. 110.
23. *Minne*, francia kutató szerint a formából kiszedett nedves agyagot helyezték vázszondarabra, és így őrződött meg a minta. *Minne* 1977. 69.
24. *Pajer* 1983. 84.

25. Lorántffy Zsuzsanna levelei sárospataki tisztartójához: „...aztis mondgya meh Stanislónak, hogy az Itt valo Eöreggh Palotához illendeo mennél szeb s eöregéb kályhát mind szellire s, mind hosszara tud le rajzolni, rajzollyon le az szerent osztan az Ujkeresztyenel megcsinaltatni...” AFR fasc. 24. Pall. C fol. 181–182. L. Zs.–Székely A.: Munkács 1657. jún. 8.
 „...megh lehet Sztaniszló annak csinállyon ugyan valami szép formát kályhának...” AFR fol 77–78. L. Zs.–Székely A. Helmec 1655. szept. 26. Közli: *Détshy* 1972. 132–133.
26. *Divald* 1929. 155.
27. *Végh* 1977. 32.
28. *Holl* 1958. 214. és 3. kép.
29. *Pajer* 1983. 84.
30. *Minne* 1977. 59–60.
31. *Divald* 1929. 150–151.
32. *Kemény* 1901. 31. „fazekasok árszabása (1632-ből):
 Egy zöld kályhát adjunk, be is rakjunk d.5
 Egy fejer kályhát berakásával együtt adjunk d.2
 Egy ó fejer kályha berakásáról d.1 $\frac{1}{2}$
 Egy ó festett himes kályha rakjunk be d.2 $\frac{1}{2}$ ”
33. „Item egy formás uj kályháért négy pénzt, egy formás uj feyer kályháért is három pénzt, és egy vörös uj mély formás kályháért két pénzt fizessenek.” *Mihalik* 1908. 154.
34. *Katona* 1974. 249.
35. Lásd 80. jegyzet.
36. *Mihalik* 1908. 154.
37. *Voit–Holl* 1957.
38. *Bunta* 1973.; *Makkai* 1954.; *Katona* 1976.
39. Szerencsi Mihály sárospataki fazekasmester naplója 1809. Közli *Wartha* 1892. 214–219. A receptkönyvben foglaltakat elemzi *Katona Imre*. *Katona* 1974.
40. *Landsfeld* 1955. 86.; *Katona* 1976.
41. *Bunta Magda* így foglalja össze a márványozási technikáról való ismereteket: „A márványos máz sajátos művelet eredménye. Az alapmázra hullámvonalszerűen, függőleges vagy spirális vonalszerűen, más színű mázat csurgattak, mely égetés előtt, vagy az égetéskor szétfolyt, összeolvadt... a márványos máz három változatával találkozunk. Az egyik esetben sárgásfehér ónmáz alapon ónt tartalmazó mangánbarna festéssel érték el a márványozást. Másik esetben az ónmáz kissé kékesfehér változatára kékre színezett ónmázat csurgattak. A márványos mázú edények harmadik változata a kék kerámiával azonos máztechnológiával készült. Azonban a kékre színezett agyagmáz érdes felületére díszítőmotívumok helyett fehér mázat csurgattak, majd a felületet ólommal vonták be.” *Bunta* 1973. 38–39.
42. *Landsfeld* 1955. 86.
43. Az ásatást Juan Alberto Cabello vezette. Beszámolója az eredményekről: A kétkedi kastély és köre. Kézirat

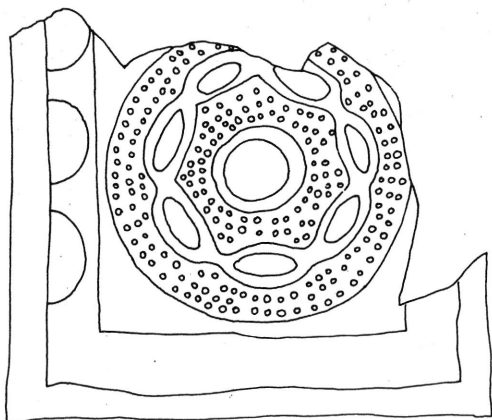
44. Pácinban a feltárást Feld István vezette. A feltárással és annak eredményével foglalkozó irodalom: *Feld István*: Későreneszánsz építészet a mai Északkelet-Magyarországon, 1541–1630 (kézirat); *István Feld–Gyula Csefalvy*: Das Renaissanceschloss in Pácin und seine Wiederherstellung. = ARX. Burgen und Schlösser in Bayern, Österreich und Städtlirol 1987. 215–218.; *Cseri Miklós–Véres László*: Pácin Bodrogi Kistélymúzeum. Tájak Korok Múzeumok Kiskönyvtára 328. 1989.
45. Szerencsen előbb Valter Ilona, majd László Csaba végzett régészeti feltárást. Az eredményekről: *László Csaba*: Kutatási jelentés 1982. Kézirat
46. *Molnár* 1965.; *Détshy* 1966.
47. Füzéren az ásatást Feld István és Juan Alberto Cabello vezette. Az ásatás utáni feldolgozás a várról: *Feld–Cabello* 1980., valamint az összes tárgyal lelőhelyről szó van Feld István kandidátusi értekezésében: 16. századi kistélyok régészeti-kutatása Északkelet-Magyarországon. 1990.
48. Iparművészeti Múzeum, Adattár, leltári szám nélkül. Országos Múemléki Felügye-lőség, Fotótár. Ezt a képet közli *Feld–Cabello* 1980. 54. kép.
49. „Telegdi Jóska Dani hunyadi fazekas szerint a formák 10–15 évig is eltartottak, a kályhacsempék élettartamát pedig ötven-száz évre teszi.” *Végh* 1977. 48.
50. *Slivka* 1979. 14. kép.
51. *Mihalik* 1909. 147.
52. Magyar Nemzeti Múzeum Ltsz.: 4/1944.1–2.
Kályhacsempé XV–XVI. század. „Vörössárga, homokkal soványított agyag, sötét-barna mázas előlappal. Kerek formájú, hatágú csillag, melynek közepén egy hat-szirmú virágdíszítés látható. A szirmok közepén egy-egy kis gömböcske helyezkedik el. A virágdísz közepén a hatágú csillag száraiban és a száak között hat-hat félbőmből alkotott csoportok (melyek közül egy közepén, öt pedig kö-rülötte helyezkedik el) láthatók.” Átmérő: 18,8 cm.
53. Leleőhelye: Budavári Palota, Budapesti Történeti Múzeum, leltári szám nélkül
54. Leleőhelye: Budapest, Csalogány u. Budapesti Történeti Múzeum Cs/18.
55. *Kalmár* 1958. XXXVII. 1., LXV., XXXVIII. tábla
56. *Kozák* 1963.b. 133–134.
57. Magyar Nemzeti Múzeum Adattár fotó K 3622–23.
58. Czeglédi 1988. 71. kép, felülről a második rajz a jobboldali oszlopban.
59. László Csaba szíves szóbeli közlése.
60. A kályhacsempé készítésének menete fejezetben az engobozás harmadik típusa.
61. *Polla* 1971. 98.2 kép; *Slivka–Vizdal* 1984. 3.4 kép. A szerző a XVI. századra keltezi.
62. Kassán a múlt század végén Pausz Tivadar üveggyáros házának udvarán kerültek elő zöldmázas kályhacsempék, melyek közül az egyikről így ír a kassai múzeum leltárkönyvében Mihalik József: „félköríves dongaboltozat alatt balusztrád mögött sisakba s páncebba öltözött férfit ábrázol jobb felé tekintve. Háta mögött kiemel-keő betökkel ez a fölirat: IUDICIUM. A balusztrád közepén 1579. évszám”. *Di-vald* 1914. 12–13.
63. *Polla–Slivka–Vallasek* 1981. 395.
64. Boldogkő, leltári szám: 66.1.466., 66.1.479. Herman Ottó Múzeum, Miskolc
65. Öszösvetség. Bírák könyve 11.12.
66. *Strauss* 1972. 127. kép.

67. Lásd 48. jegyzet.
68. *Polla-Slivka-Vallasek* 1981.
69. A keresztény művészet lexikona Bp. 1986. 274.
70. „Kőkeményes szelölőhelyéhez tartozott talán az a sok kályhacsempetöredék, melyet az alatta lévő pince északnyugati sarkában találtunk...”. *Feld-Cabello* 1980. 86.
71. A rekonstrukció leírása a 35. oldalon.
72. *Slivka-Vizdal* 1984. 4:1–2. kép.
73. Boldogkő, leltári szám: 66.1.175., 66.1.306. Herman Ottó Múzeum, Miskolc
74. Csenger, leltári szám: 57.1123.1.C., 57.1123.4.C. Magyar Nemzeti Múzeum.
75. *Éri* 1954. 146–152.
76. A habának készítették zöldmázaz csempéket is, de ezek nem lehetnek pataki habán termékek, meri Pácin 1630 után lakatlan, Kisvárdán pedig évszázas csempék alapján *Éri* István 1630–40 közötti időre datálja a csempéket.
77. *Franz* 1969. 99–100.
78. *Blümel* 1965. 58.
79. Az inventáriumok tanúsága szerint 1620-ban már csak részben volt lakott a vár, sok „pusztabolt” szerepel, és a további inventáriumokban is a változás többnyire csak a pusztulást jelenti. A füzéri vár inventáriumait közli *Feld-Cabello* 1980.
80. A nagyszámú leletanyagban a zöldmázaz, mázatlan és többszínmázaz töredékeken kívül más színvariáció nem fordul elő. Viszont a mázatlan csempék egy jelentős részénél a felületet fehér engobbal vonták be.
81. *Franz* 1969. 294.
82. *B. Nagy* 1970. 154.; *Strauss* 1940. XXIV. 2., XXI. 2., XXV. 6–7., XXII. 1. tábla.
83. *Végh Olivér* „A kalotaszegi fazekasság” című könyvében összefoglalja a habán kályhacsempékhez hasonló mintázatú népi csempéket Hunyadról, Kalotaszegről, Torockóról, és Malonyai „Magyar Népművészetéből” idéz egy székely kályhacsempét, melynek mintájában csak igen kevés eltérést lehet felfedezni az eredeti habán mintához képest. *Végh* 1977. 18. ábra, 12. kép.
84. *Pajer* 1983. 51:2, 52, 53:1, 2, 54:1, 2 kép; *Holcik* 1976. 26. kép.
85. *Landsfeld* 1950. 53. kép.
86. *B. Nagy* 1970. 142. kép.
87. *Krisztinkovics* 1959. 3. kép; *Bunta* 1973. 21.e. kép.
88. Az I. számú sárospataki kályha rekonstruált példányát Pácinban építették föl, a II. számúét pedig Sárospatakon.
89. Alvincze 1621-ben telepítette le a habánokat Bethlen Gábor. Történetüknek jó összefoglalását adja Bunta Magda. *Bunta* 1973.
90. *Bunta* 1973. 37.
91. *Feld-Cabello* 1980. 78.
92. *Katona* 1976. 66.
93. *László Csaba* szíves szóbeli közlése.
94. Sárospatakra 1645-ben telepíti I. Rákóczi György a habánokat. Történetük rövid összefoglalását olvashatjuk Németh Mária cikkében. *Németh* 1984.
95. *Slivka-Vizdal* 1984. 4:2. kép.
96. 1635-ös inventárium: „az ur eő Nga Háza ... egy kívül fűtő tarka mázaz kemen-ce...” O.L.U.et C. fasc.41. no 44.; 1643-as inventárium: „Ur ŐNga háza... egy

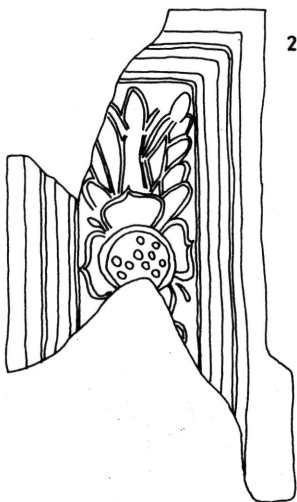
zöld uj mázas kemencze..." O.L. Uet C. fasc.41. no 45. Az adatokat *László Csabának* köszönöm.

97. Talán a Winterthurban készített kályhák mintájára lehet elképzelni a kályhák formáját. *Gebhard* 1980. 129., 130., 132. kép. A márványozásról: *Katona* 1976. 72.
98. 1636-ban Sennyei Sándor Rákóczi Györgyhez írott levelében „Pusztá háznak” nevezi a kastélyt. *Kissné Nagypál* 1964. 228.
99. *Slivka-Vizdal* 1984. 3.5., 4.6. kép.
100. Polla 1971. XXXV. 2. tábla.
101. *Piatkiewicz-Dereniowa* 1982. 6. kép
A krakkói kályhacsempe leletanyag XVI. század eleji része jól publikált, különböző folyóiratokban, kiadványokban hozzáférhető. bár gyanítható, hogy ezek csak a reprezentatív darabok. A csak töredékes, vagyis teljes egészében nem rekonstruálható darabok nincsenek közzétéve. A későbbi anyag viszont teljes ismeretlen. Jelenleg egy lengyel kutatónő dolgozik a XVI. század második fel–XVII. századi leletanyag feldolgozásán.
102. *Piatkiewicz-Dereniowa* 1982. 9. kép.
103. Ua. 8. kép.
104. *Burnatowa* 1964. 146–147. kép.
105. Szebényi Juditnak a kályhák rekonstrukciójáról írt kéziratban lévő jelentését használtam föl a fejezet megírásához.
106. *Szebényi Judit* az OMF restaurátora válogatta össze és egészítette ki a töredékeket. A kályhacsempe-másolatokat a Komárom megyei Kályhacsempegyártó és Építő Vállalat esztergomi műhelyében készítették el.
107. Lásd 70. jegyzet.
108. *Voit-Holl* 1963. 43. kép.
109. Ez a magasság annál is inkább hitelesnek mondható, mert Pácinban a kályhák az eredeti fűtőnyílások elé, a XVII. században felállított kályhák helyére kerültek.
110. *Strauss* 1940. XXI.1. tábla.
111. A műhely itt nem egyetlen konkrét fazekasműhelyt jelöl, hanem az egy adott településen nem is feltétlenül egy időben dolgozó fazekasság kályhás mesterségét.
112. Csak két adat ismert, mely ettől eltér:
Miskolczi Mihály nevével jelzett kályhacsempék, melyek Diósgyőrben és Egerben kerültek elő, példái annak, hogy a fazekasmester nevével jelölte készítményeit. *Bárdos* 1976. 3. kép. Alvincről származik az 1679-es évszámot feltüntető A W monogrammal jelzett oromcsempe, melyet Krizinkovics Béla a készítőmester névjegyével azonosított. *Krizinkovics* 1959.
113. „– Item latifigulo de Cascha dedimus de 1000 super fornace praeparanda ad stubam praetorii.
– Item solvimus pro lateribus den 75 ad fornacem praetorii.” Bártfa 1428. jún. 24. *Fejérpataki* 1885. 273.
114. Kassa város levéltára 4008/12.; *Kemény* 1904. 274.
115. Lásd 4. jegyzet.
116. *Mihalik* 1942.
117. *Divald* 1914. 12–13.
118. *Németh* 1984. 7–8.
119. *Román* 1951., 295.

120. *Román* 1955. 7.
121. *Éri* 1958. 141.
122. 1632-ben 2 fazekas mesterségével szolgál a sárospataki uradalom 1632-es úrbáriumára szerint. 1648-ban Kispatak Toott szer-en Fazekas György, Fazekas István, Ardón Fazekas István, szolgál mesterségével, Ö. Fazekas Bálintné várhoz való legint tart. *Makkai* 1954. 237., 310.
123. 1654. nov. 2-án a fejedelemasszony Munkácsra rendel „fazekast negjet, az Pataki Uy Keresztenyekben ketteöt az Ardaiakbanis ketteöt” AFR fasc.22. fol. 154–155. *Détshy* 1972. 132. *Détshy Mihály* az idézett levélrészletet úgy magyarázza, hogy nyilván Ardónis megtelepedett néhány habán fazekas. *Lorántffy Zsuzsanna* leveléből nem egyértelmű, hogy az ardóiak habánok lettek volna. Viszont a habánok életközösségének zárt rendszere ellentmond annak, hogy közülük akár csak néhányan is kiválhattak volna. Hiszen nemcsak munkamegosztáson alapuló szervezetük tartotta őket egy közösségben, hanem a mindennapi életben követett szigorú rendtartás is ezt követelte.
124. 1638. „...urunk ónagyságaháza: egy lengyelországi kék, fehér és sárga mázos kemencével...”
„...az asszonyunk első új ház lengyel kályhával, harmadik új háza (ugyanolyan csak zöldmázas kemencével), negyedik új háza (ugyanolyan csak kemencelábbal).” *Makkai* 1954. 312–313.
125. „Makouczay Udvarbironak irtam a Castelban... Lengiel Orzagbol Zep ket kemenczere valo kalhakat s, jegie hirre mingiart mikor kezen lesznek...” AFR fasc.19. fol.224–225. L. Zs.–Klob. *Szakácsi*, 1650. nov. 3.; *Détshy* 1972. 54. jegyzet.
126. A kérdés megválaszolásához sok segítséget nyújthatna a kereskedelmi kapcsolatok felderítése.
127. Lásd 15. jegyzet.
128. *Feld-Cabello* 1980. 68–69.
129. A 165–177., 186–191., 271–301. számú rajzok *Szébényi Judit* kályhacsempe-rekonstrukciói alapján készültek, a 196–230. számú rajzok pedig *D. Manuz Edii* rajzai alapján. A csempe felületi rajza mellett ahol lehetséges volt, mindenütt szerepel a metszetrajz is. Természetesen a rajzban rekonstruált csempéknél, valamint azoknál a töredékeknél, ahol a hátoldal teljesen elpusztult, ez hiányzik.
130. Köszönetet mondok *Feld Istvánnak*, *Kemenczeiné Végh Katalinnak*, *Kubinyi Andrásnak*, *Parádi Nándornak*, hogy tanácsaikkal segítségemre voltak munkám megírásában.

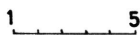
1.

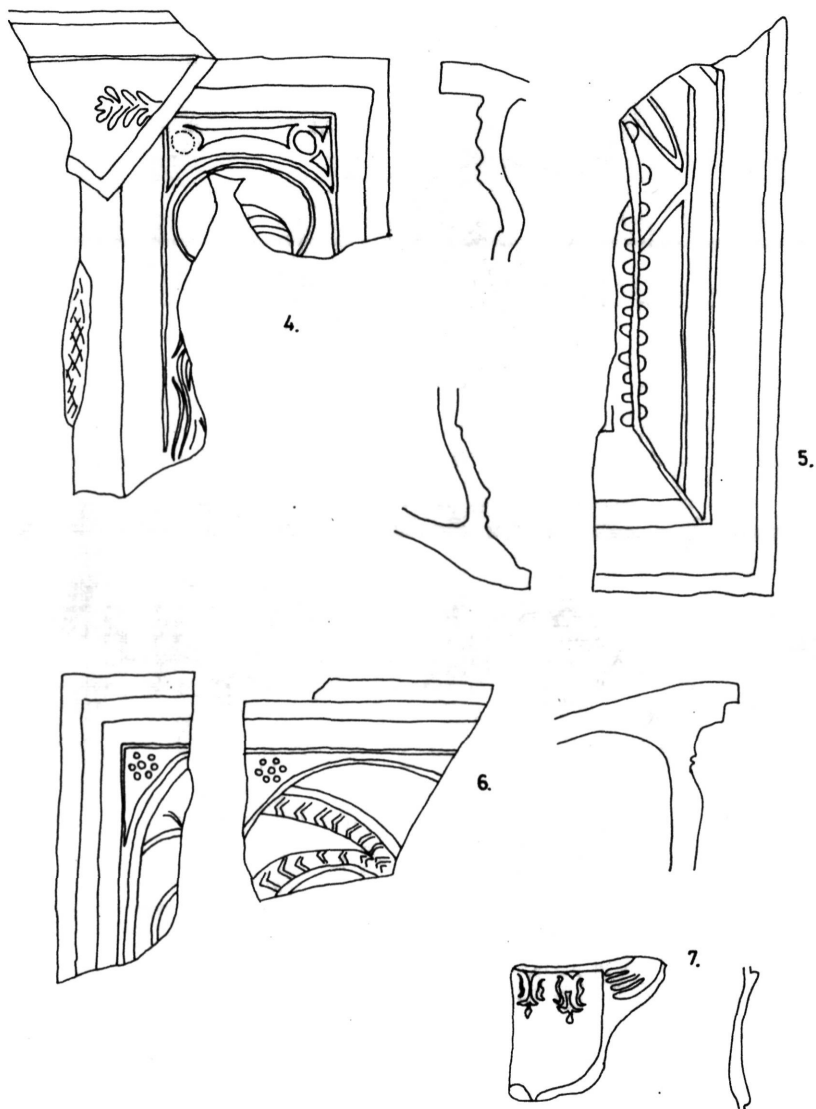

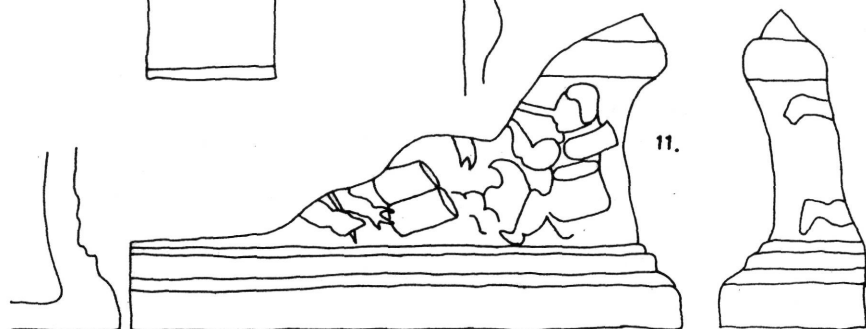
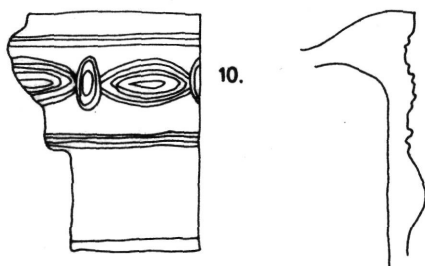
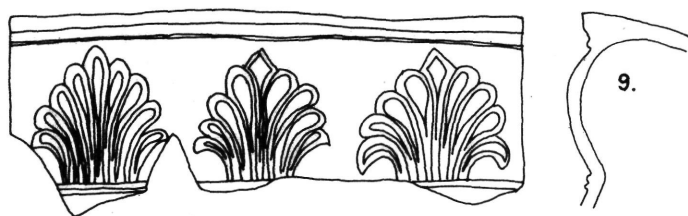
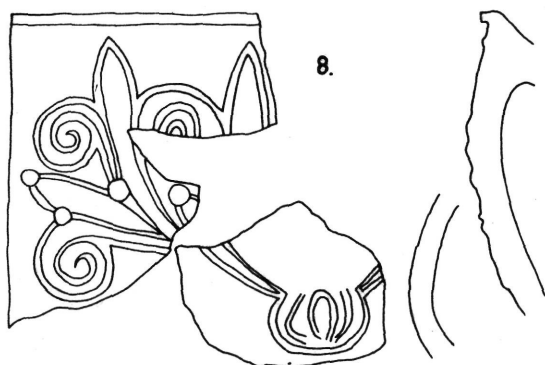
2.

3.

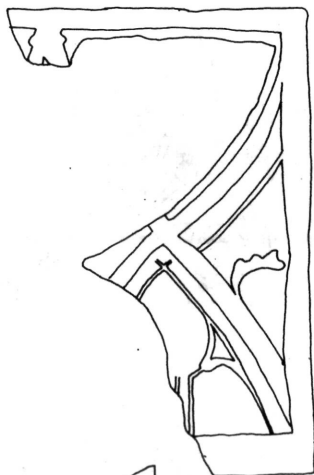

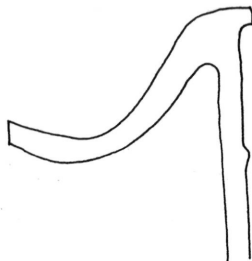
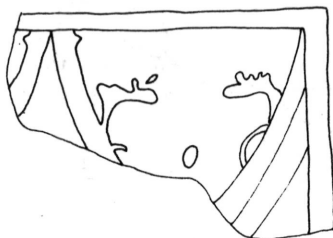
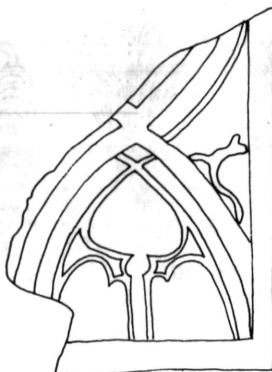
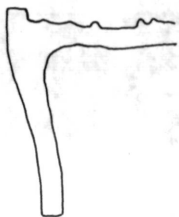

1 5

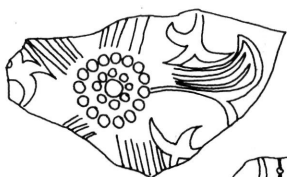
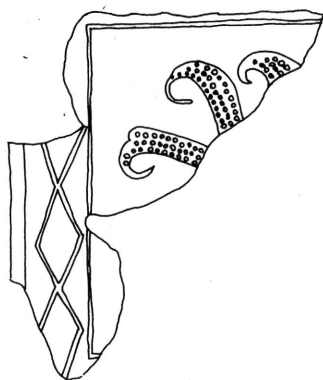
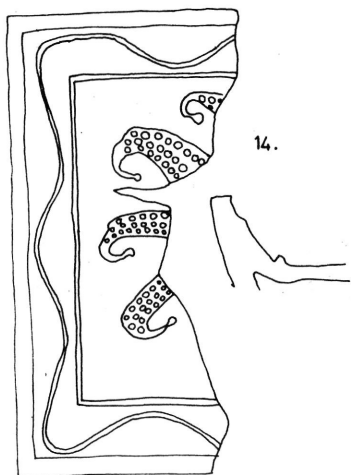
12.

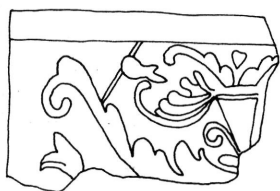
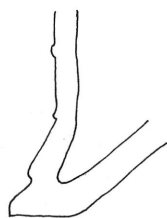
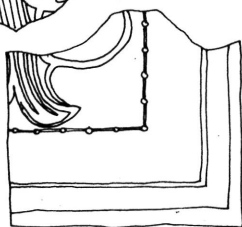
13.

1 5

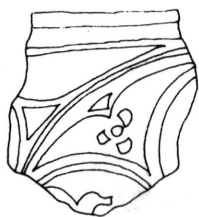

15.

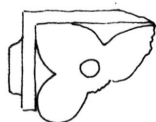

16.

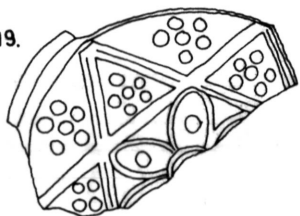
17.

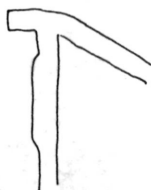
18.

19.

20.

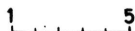
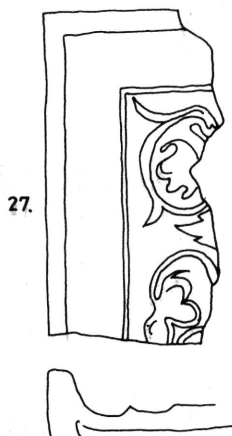
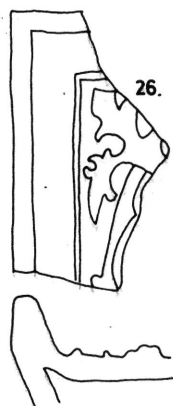
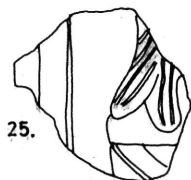
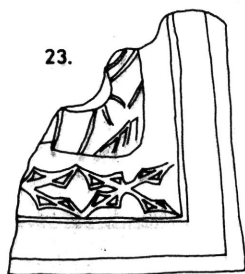

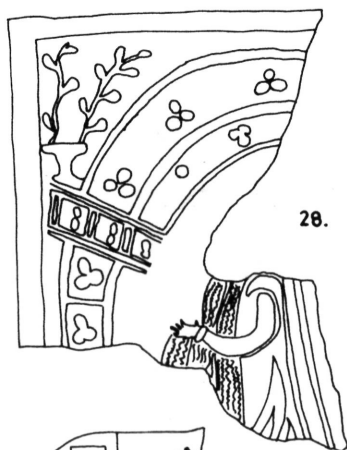
21.

22.

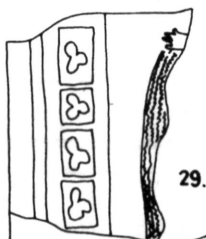

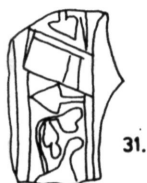
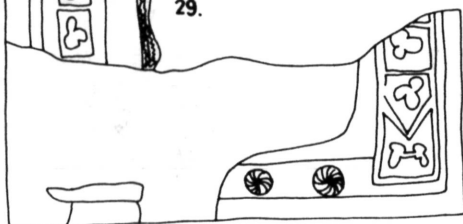
28.

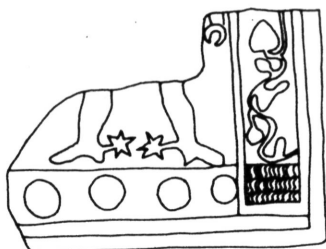
30.

29.

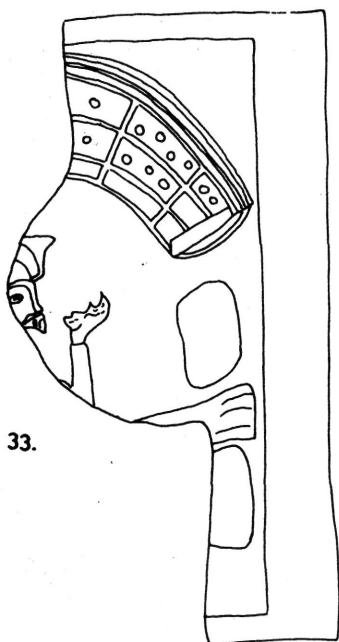
31.

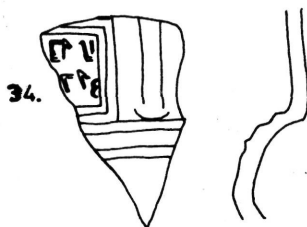
32.

1 5

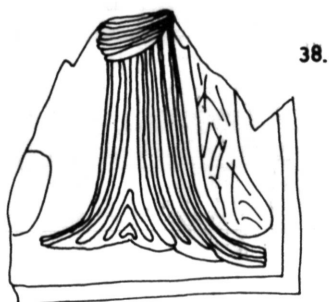

33.

34.

1 5

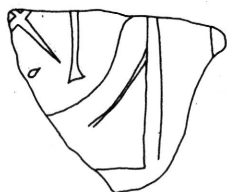

42.

44.

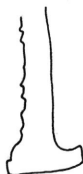
43.

45.

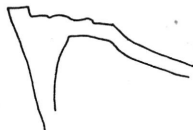
46.

47.

48.

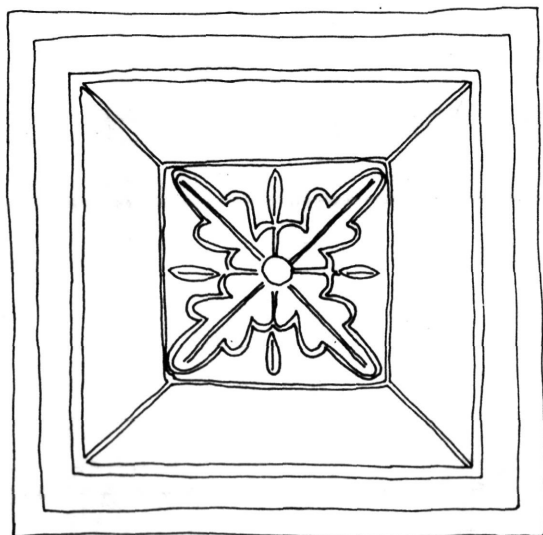
50.

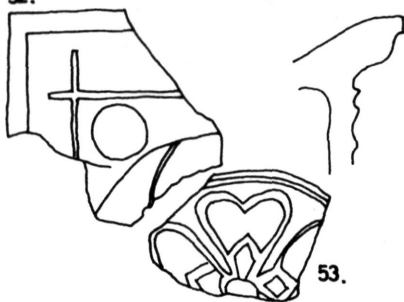
49.

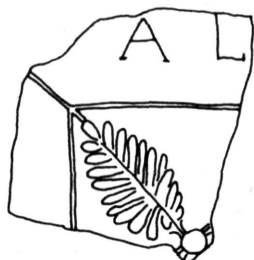
51.

52.

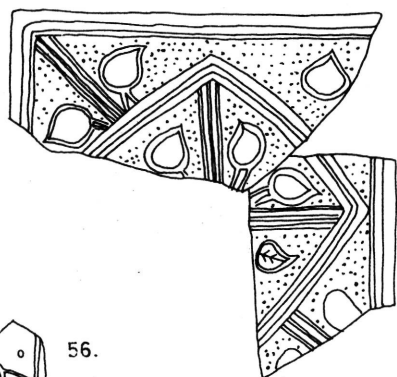

53.

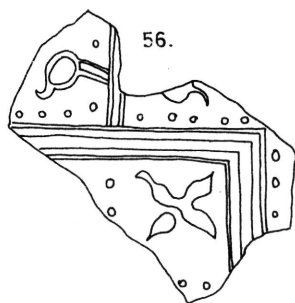

54.

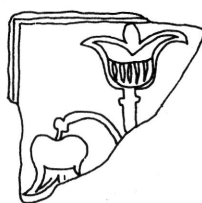
1 5

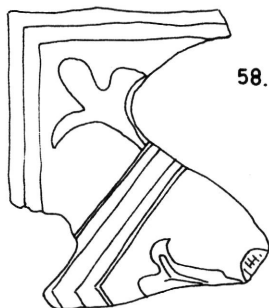
55.

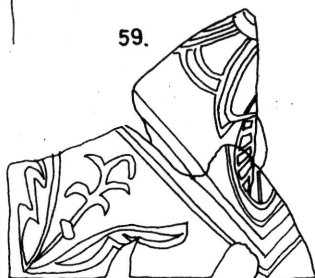
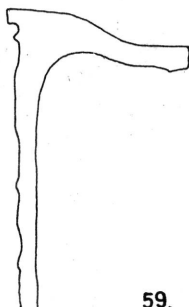
56.

57.

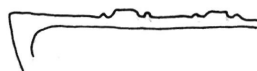
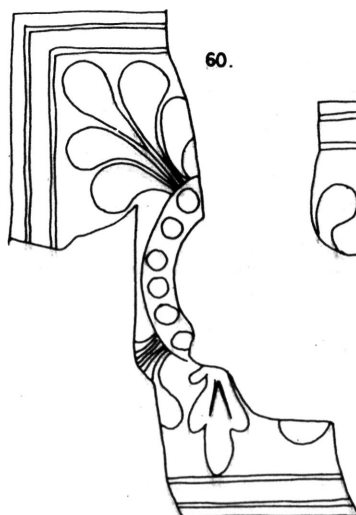

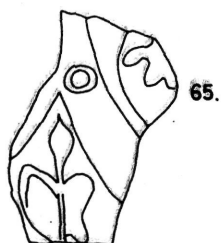
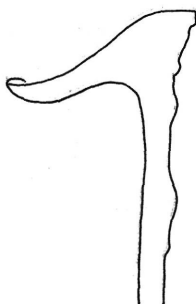
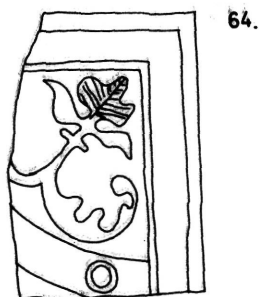
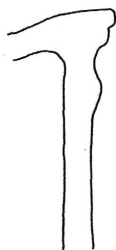
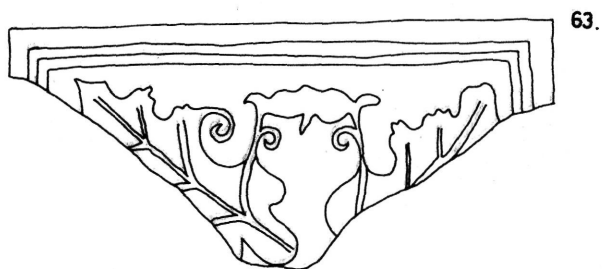
58.

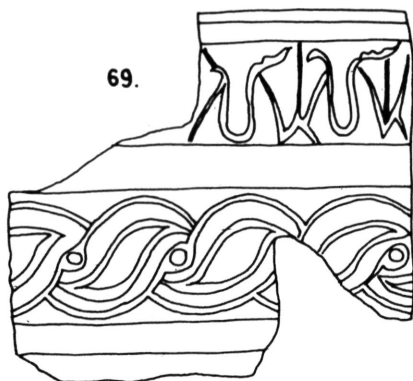
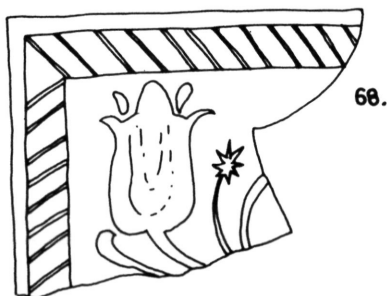
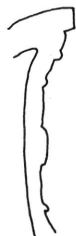
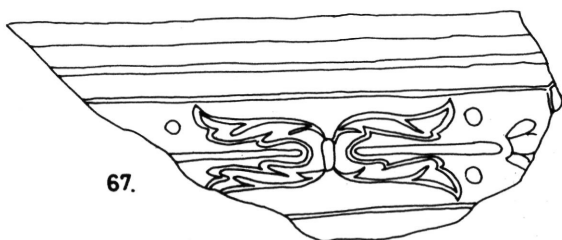

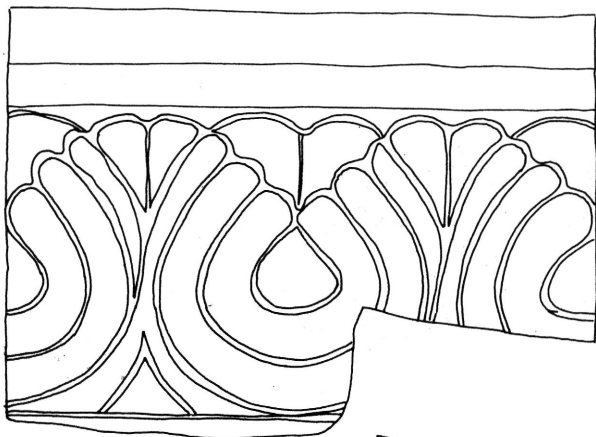
59.

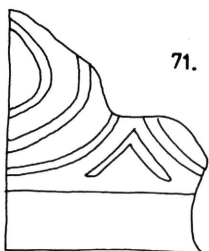

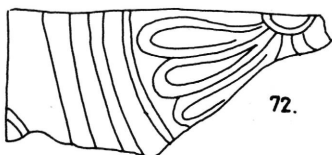

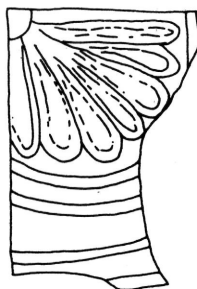
70.

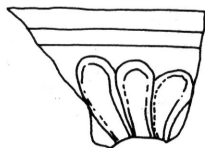
71.

72.

73.

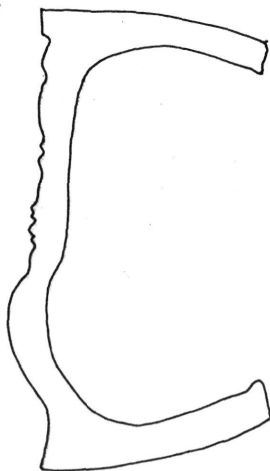
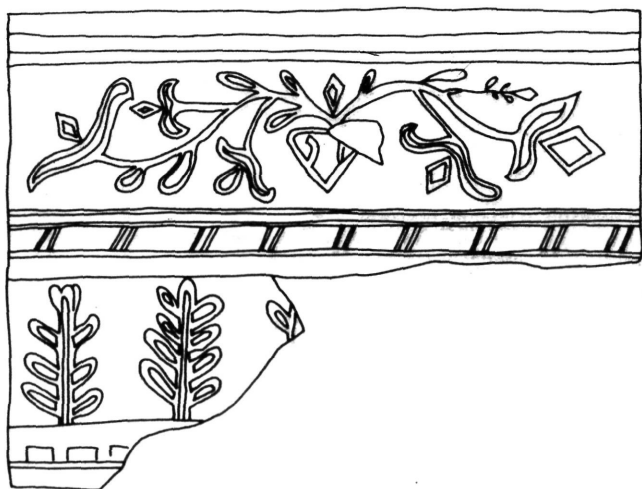

74.

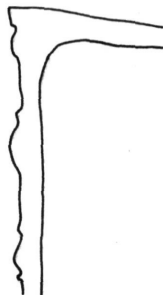
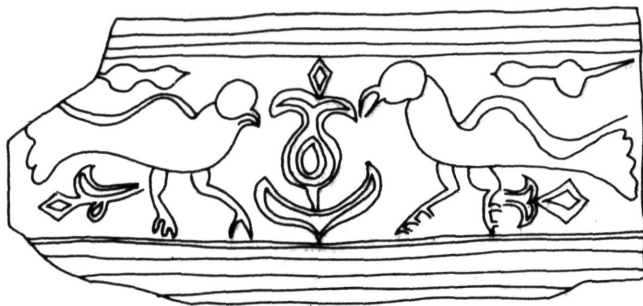

1 5

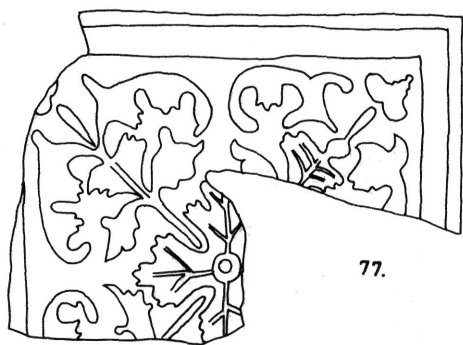
75.

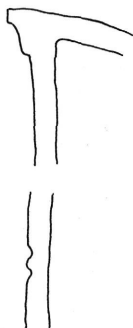
76.

1 5

77.

78.

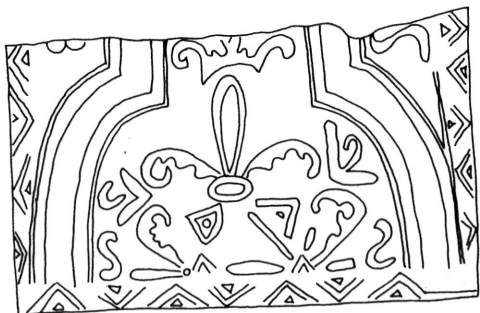

79.

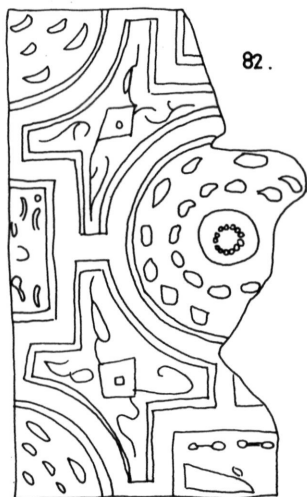
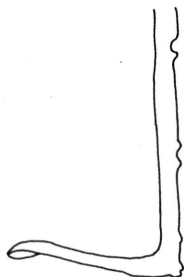

80.

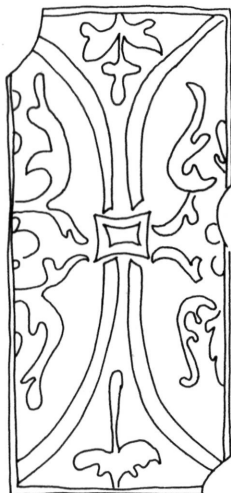
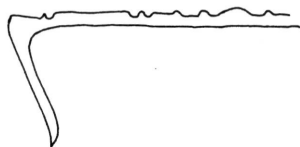
1 5

81.

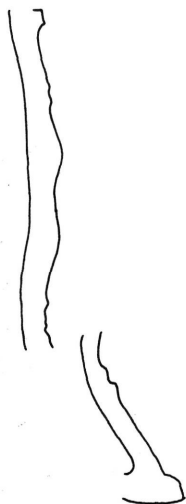
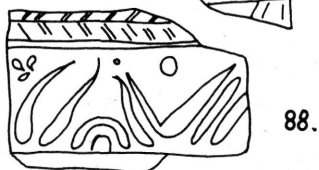
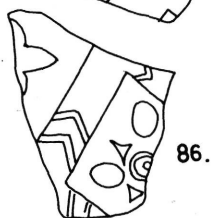
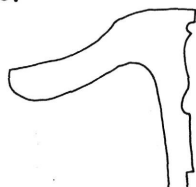
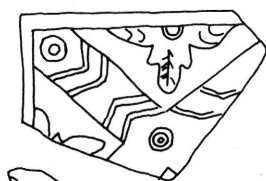
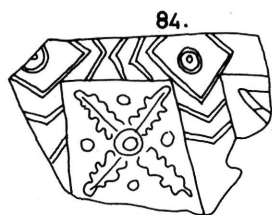
82.

83.

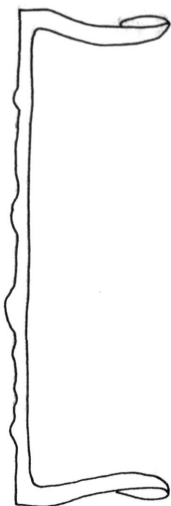
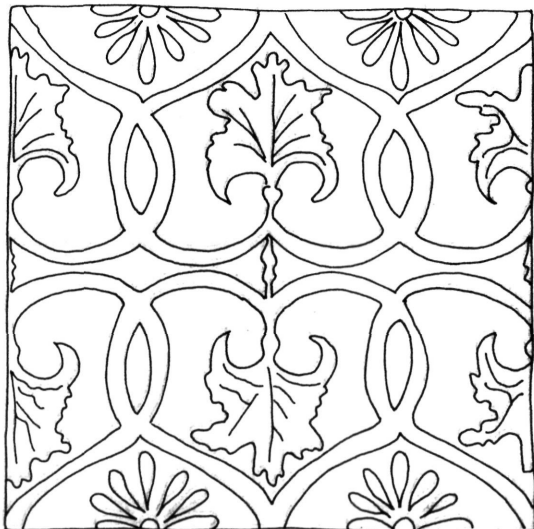

1 5

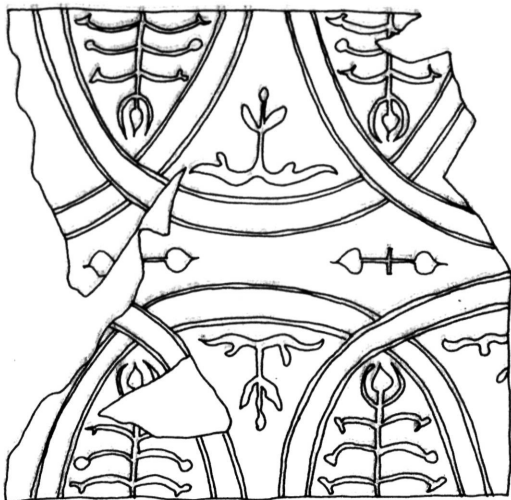

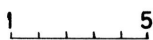
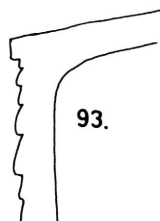
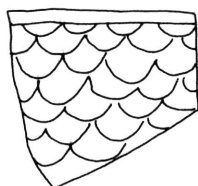
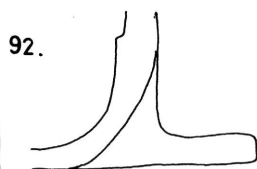
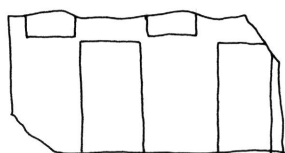
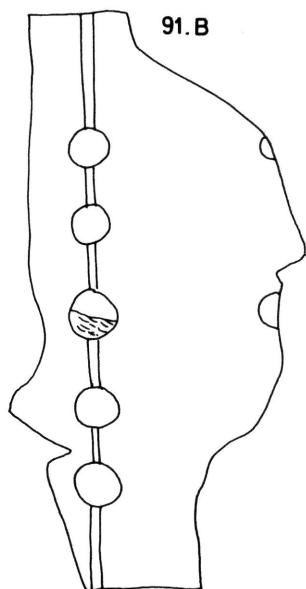
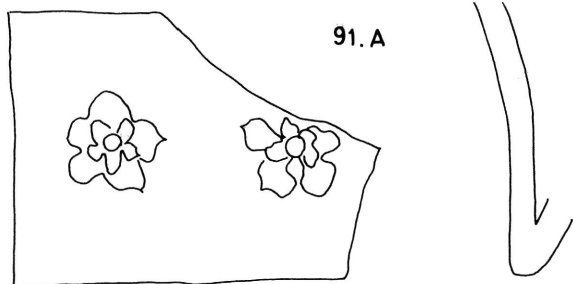
89.

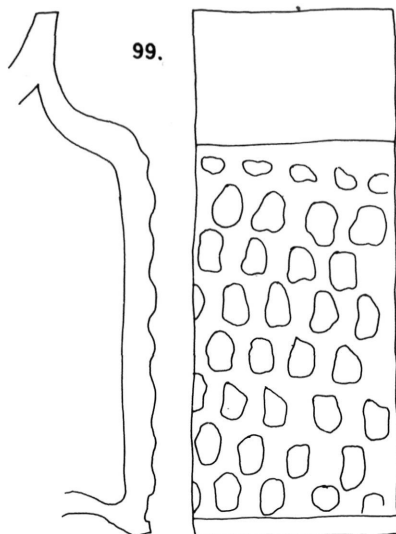
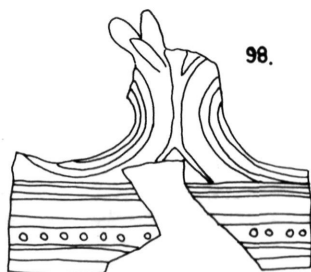
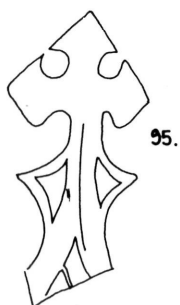

90.

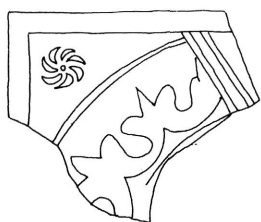

1 ——— 5

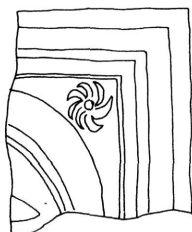

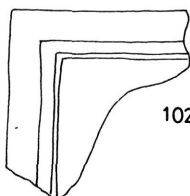
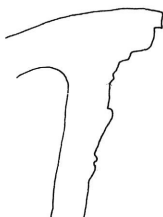
1 5

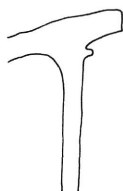
100.

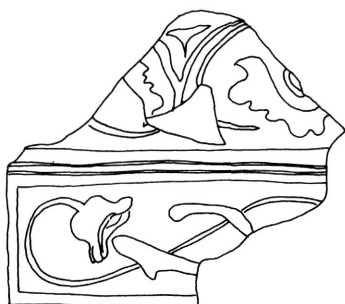
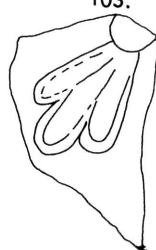
101.

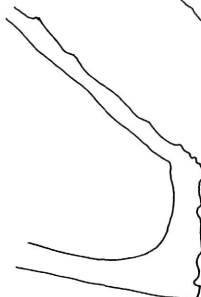
102.

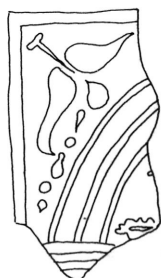
103.

104.

1 5

105.

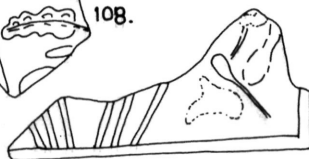
106.

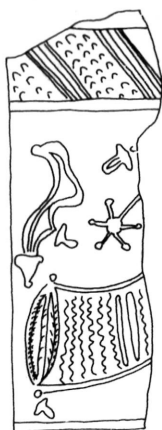
107

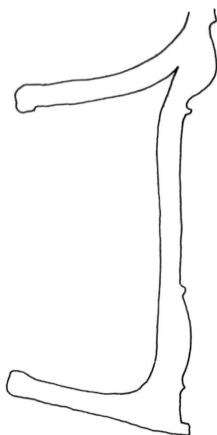
108.

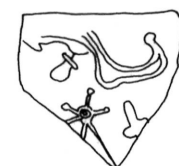
109.

110.

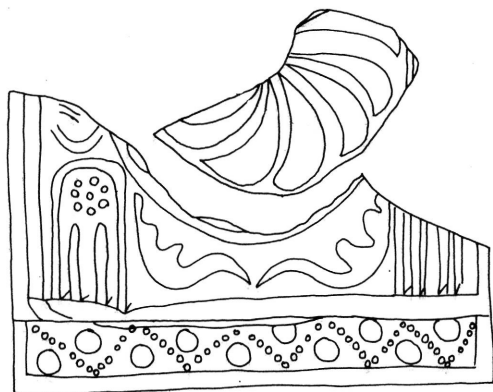

111.

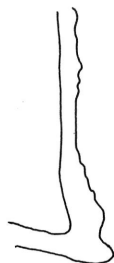

112.

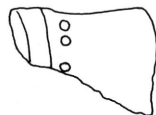
113.

114.

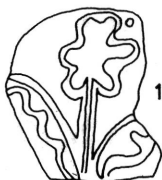
115.

116.

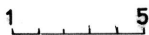
117

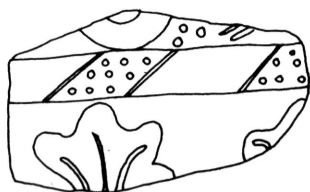

118.

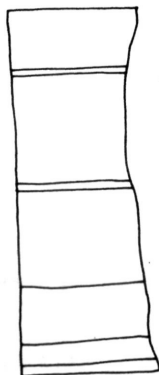

119.

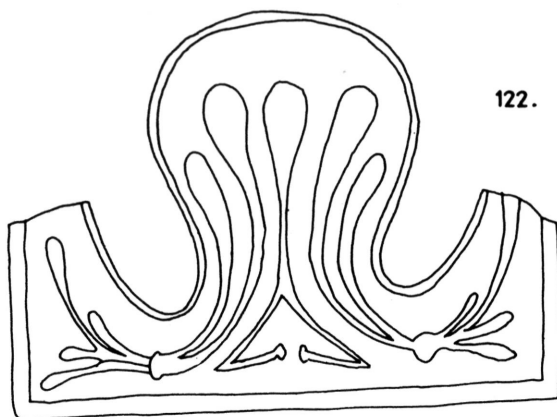

120.

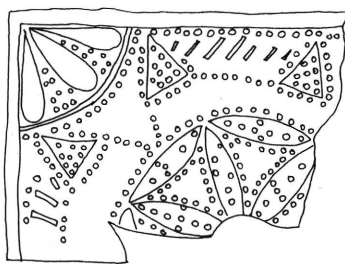
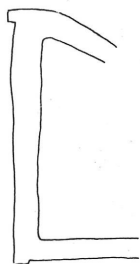

121.

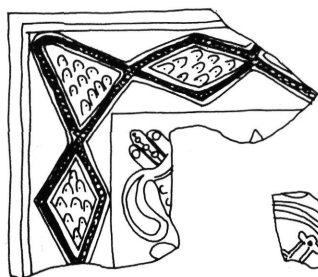
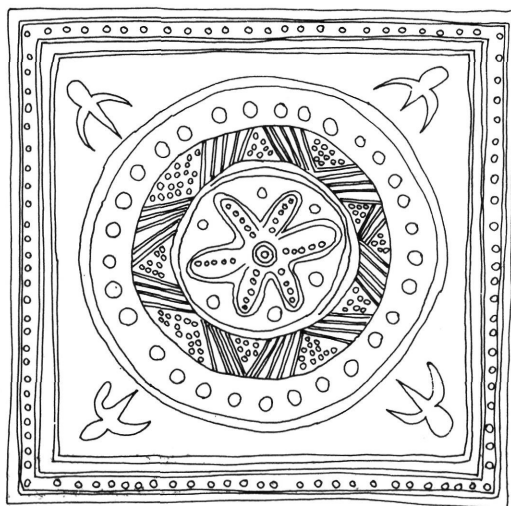
122.

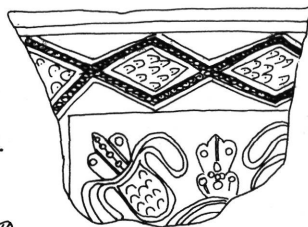

123.

124.

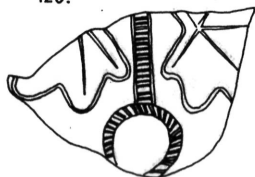

125.

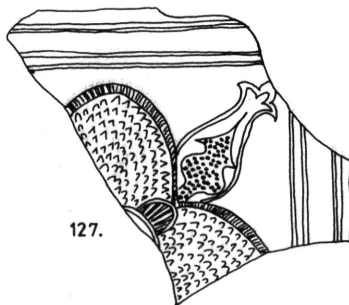

1 5

126.

127.

128.

129.

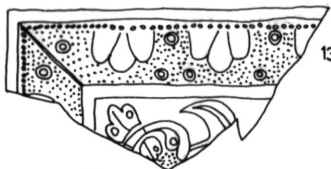
130.

132.

131.

133.

134.

135.

136.

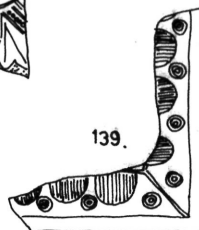
137.

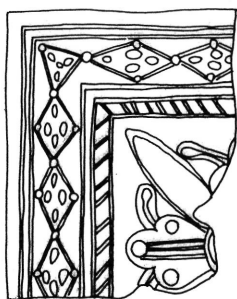
138.

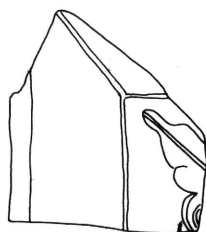
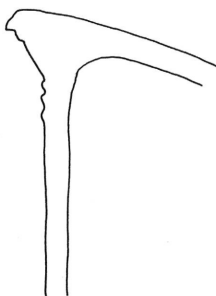
139.

1 5

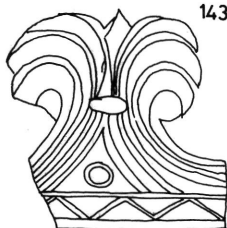
140.

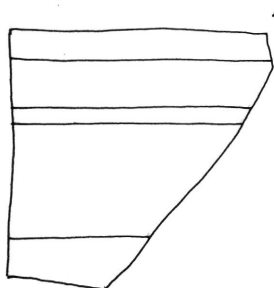
141.

142.

143.

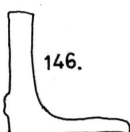
144.

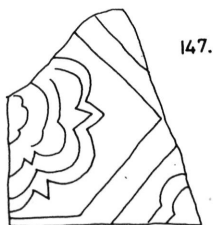

145.

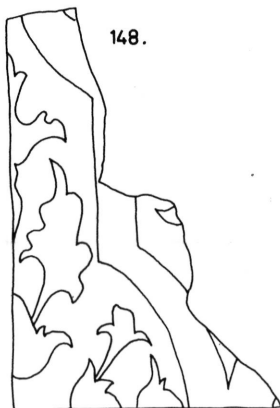

146.

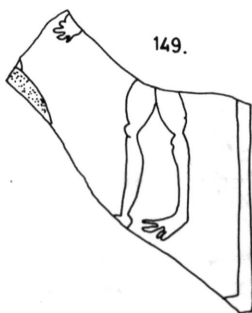
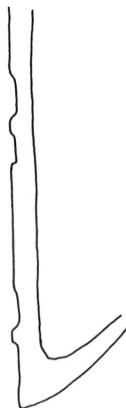

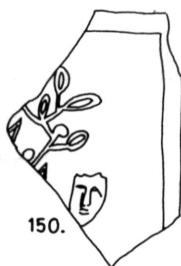
147.

148.

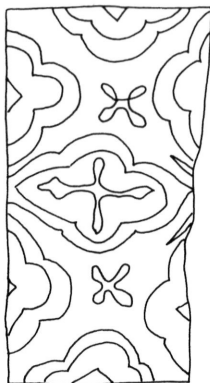
149.

150.

151.

152.

153.

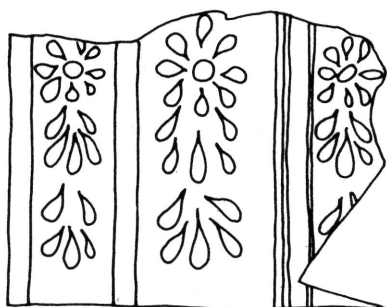

154.

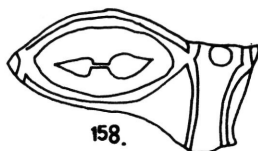
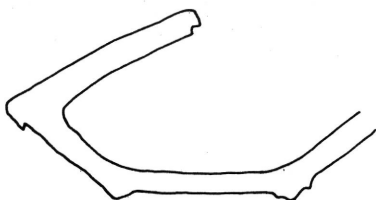
155.

156.

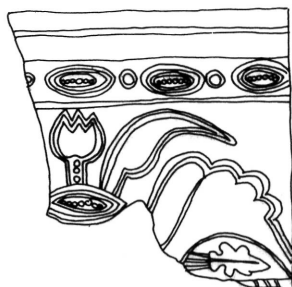

157.

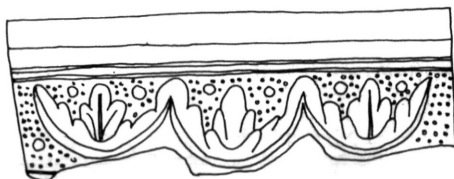

158.

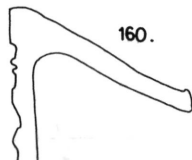
1 5

159.

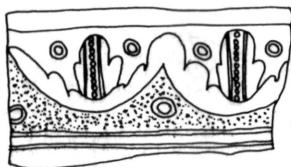
160.

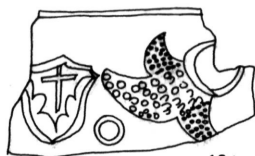
161.

162.

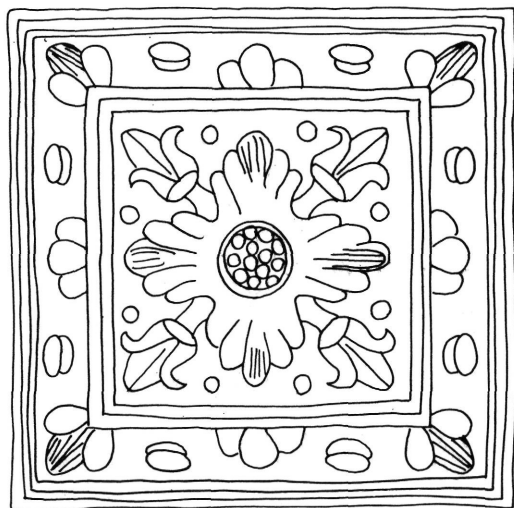
163.

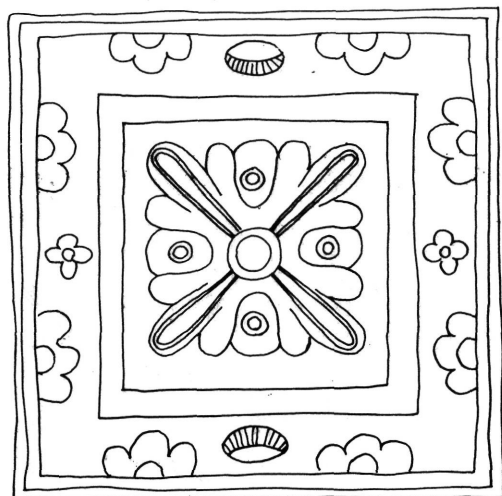
164.

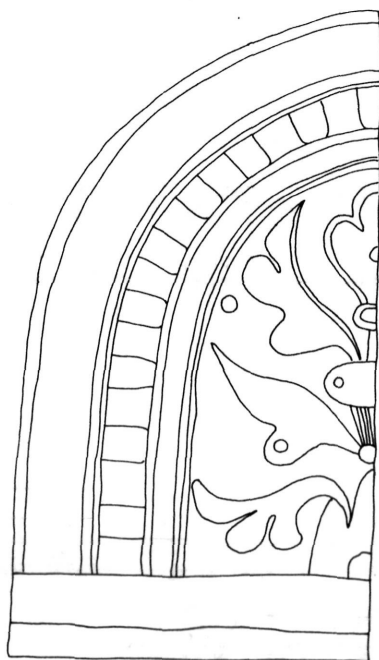
165.

166.

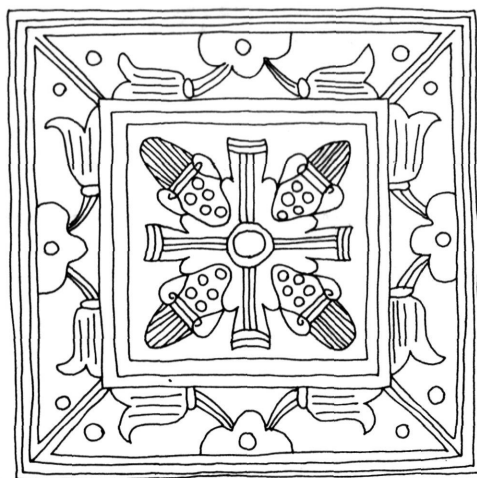

1 5

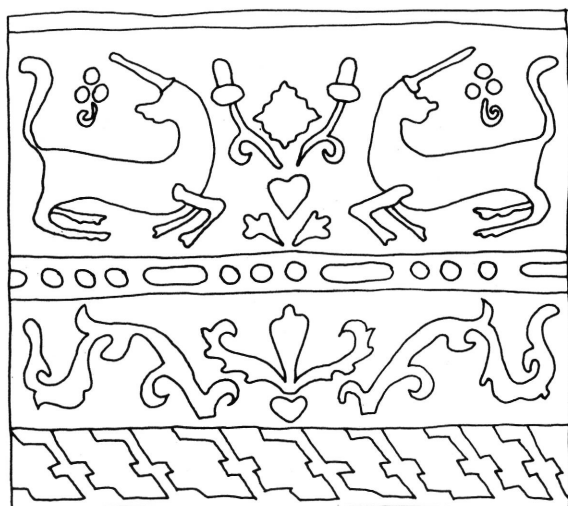

167.

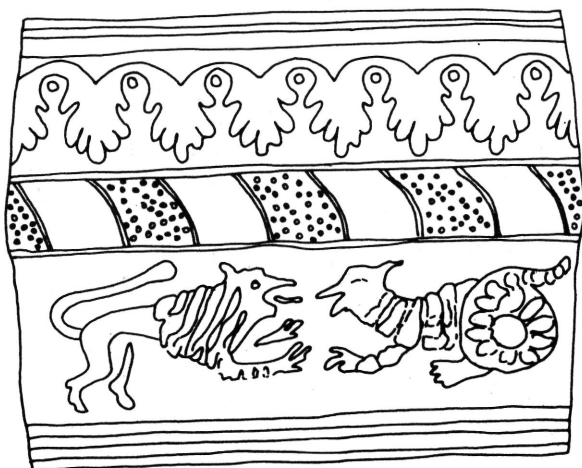
168.

1 5

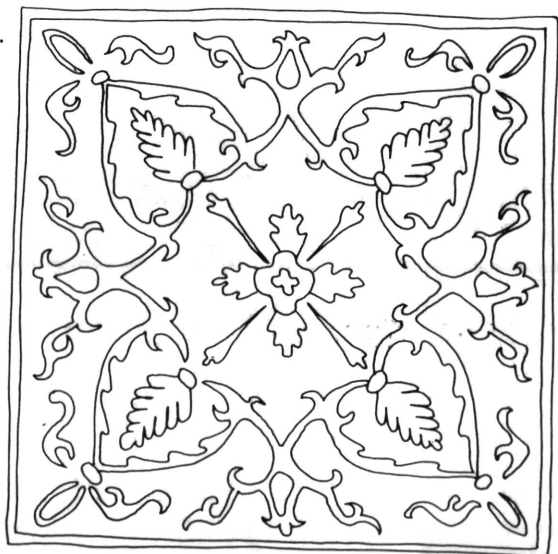
169.

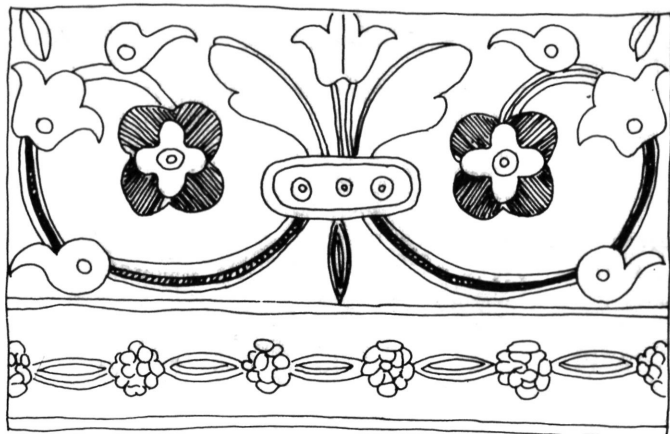
170.

171.

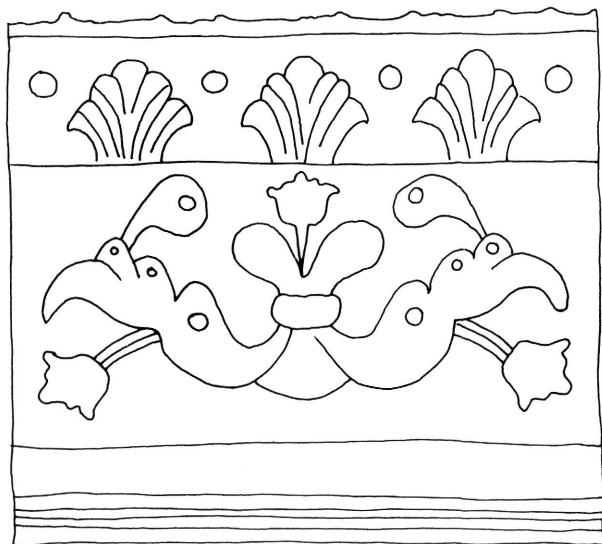

172.

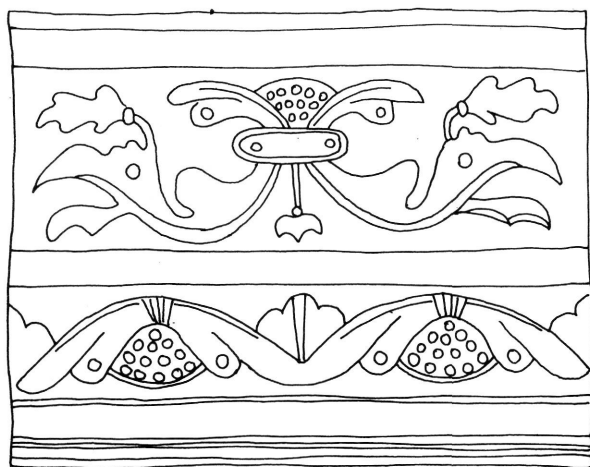

1 5

173.

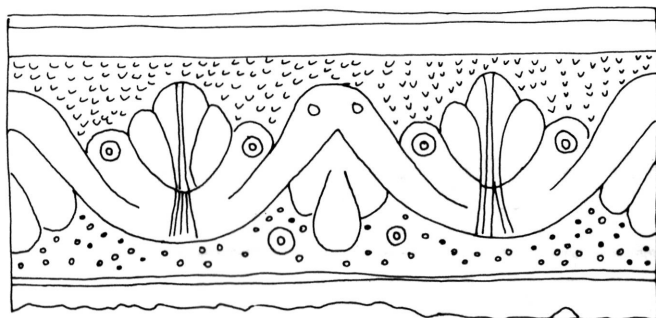

174.

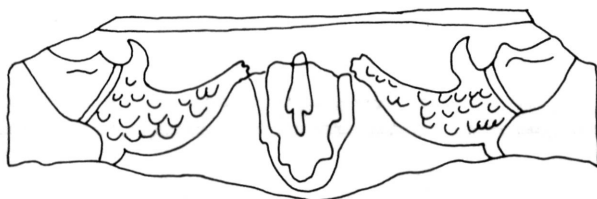

1 5

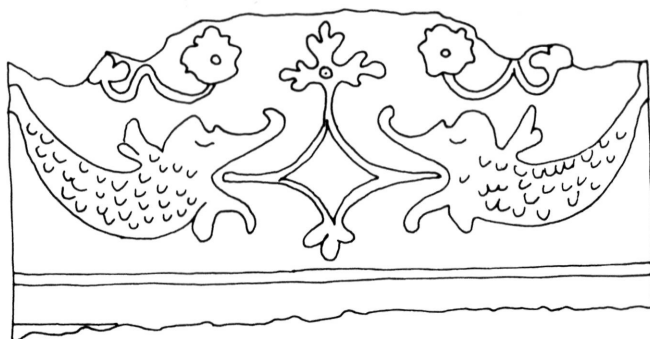
175.

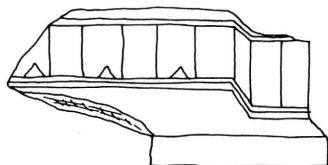
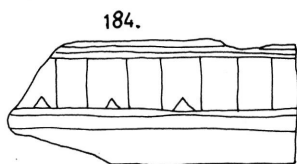
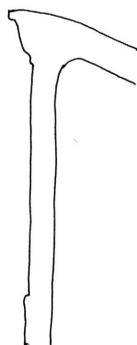
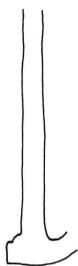
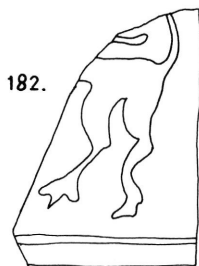
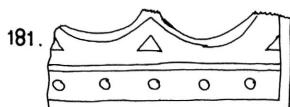
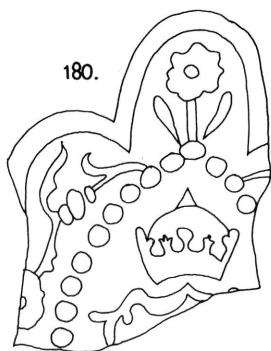
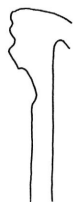
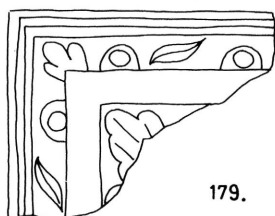
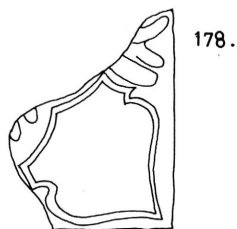
176.

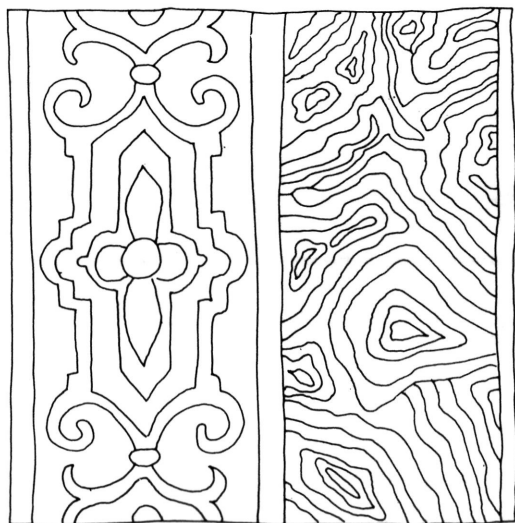
177.

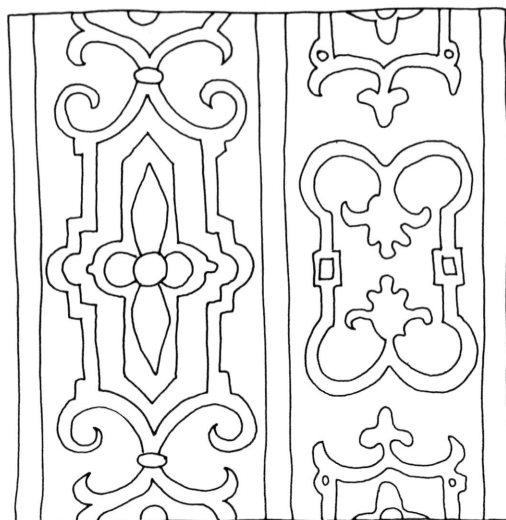
1 5

186.

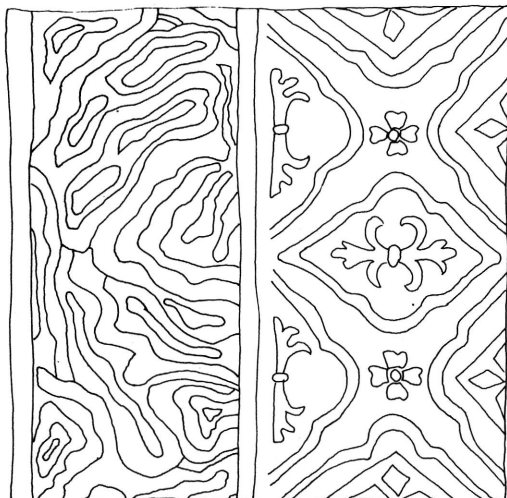

187.

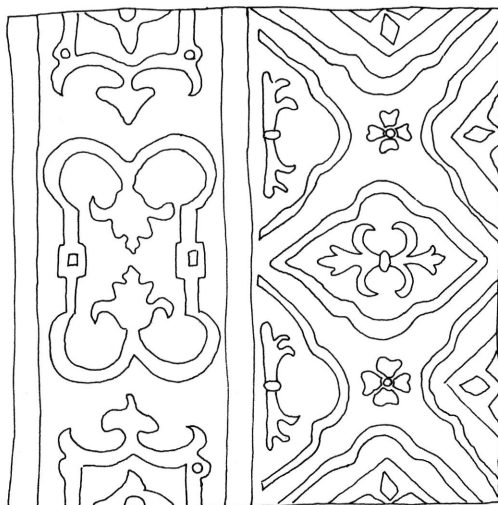

1 5

188.

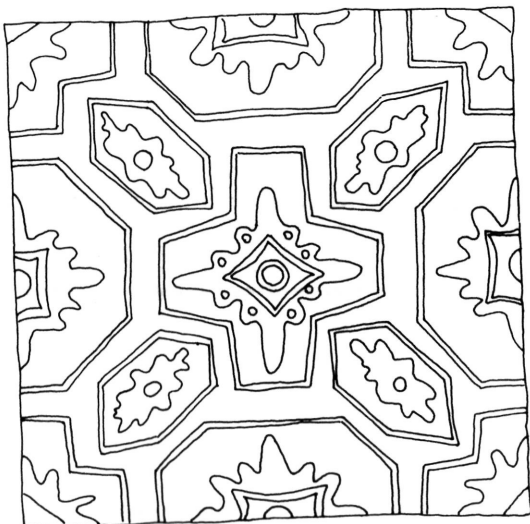

189.

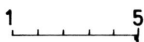
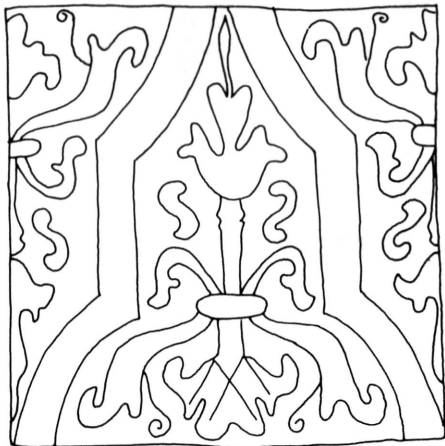

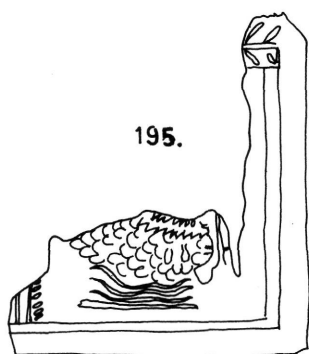
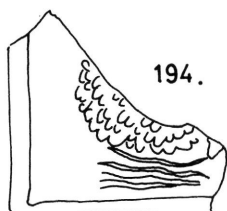
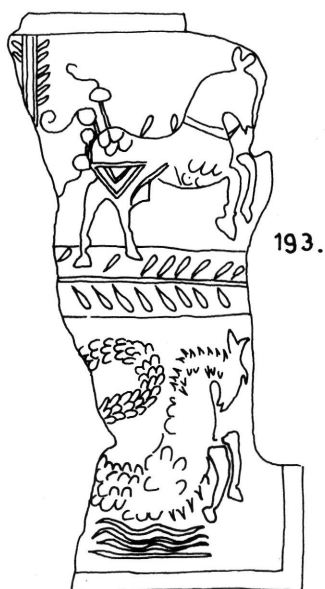
1 5

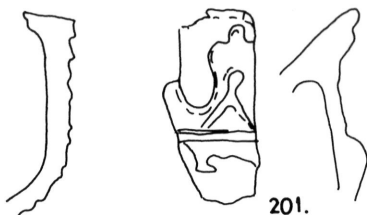
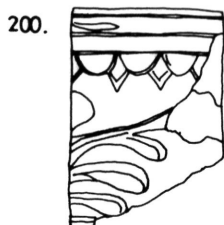
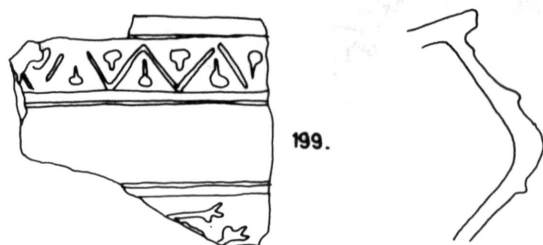
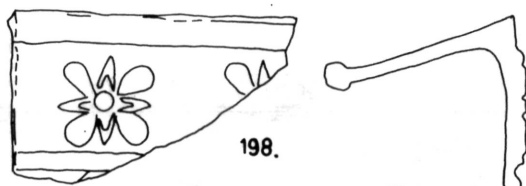
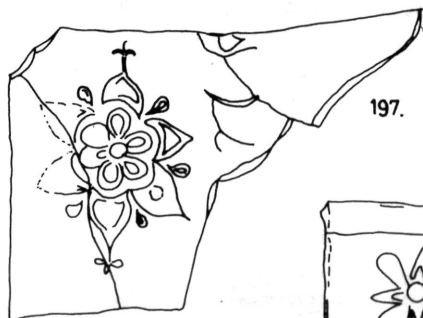
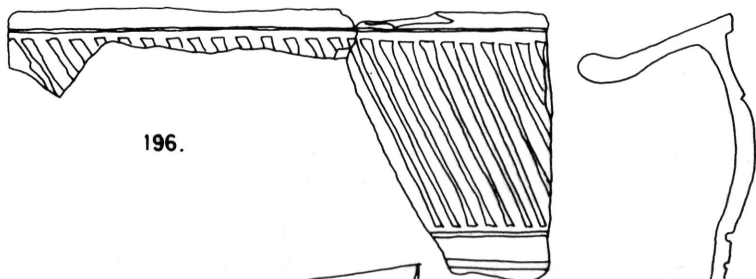
190.

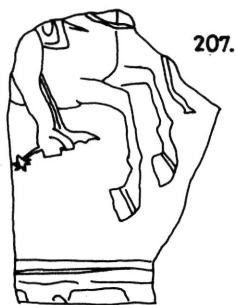
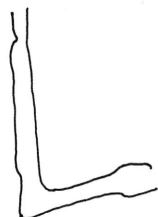
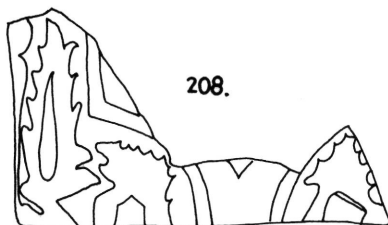
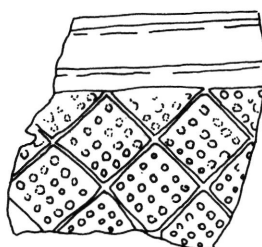
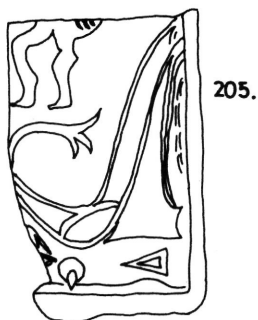
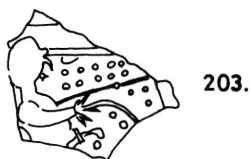
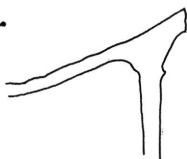
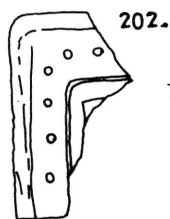

191.

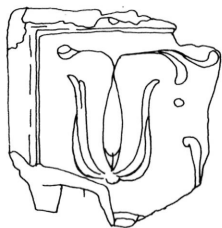

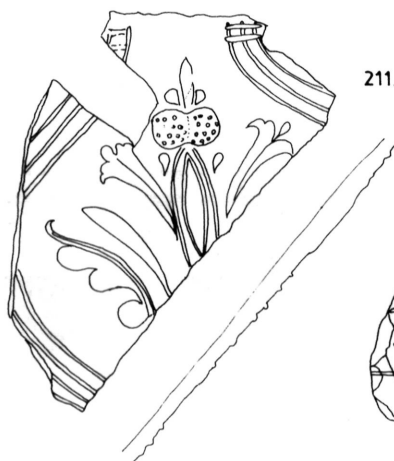
209.

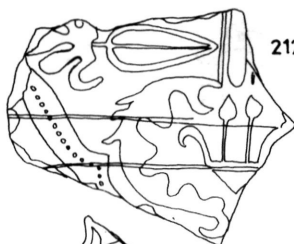
210.

211.

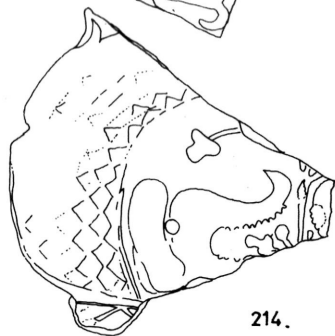
212.

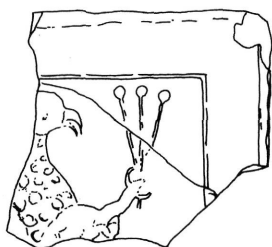

213.

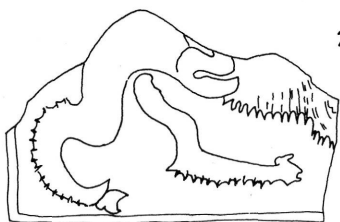
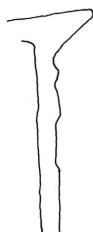

214.

215.

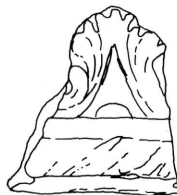
216.

217.

218.

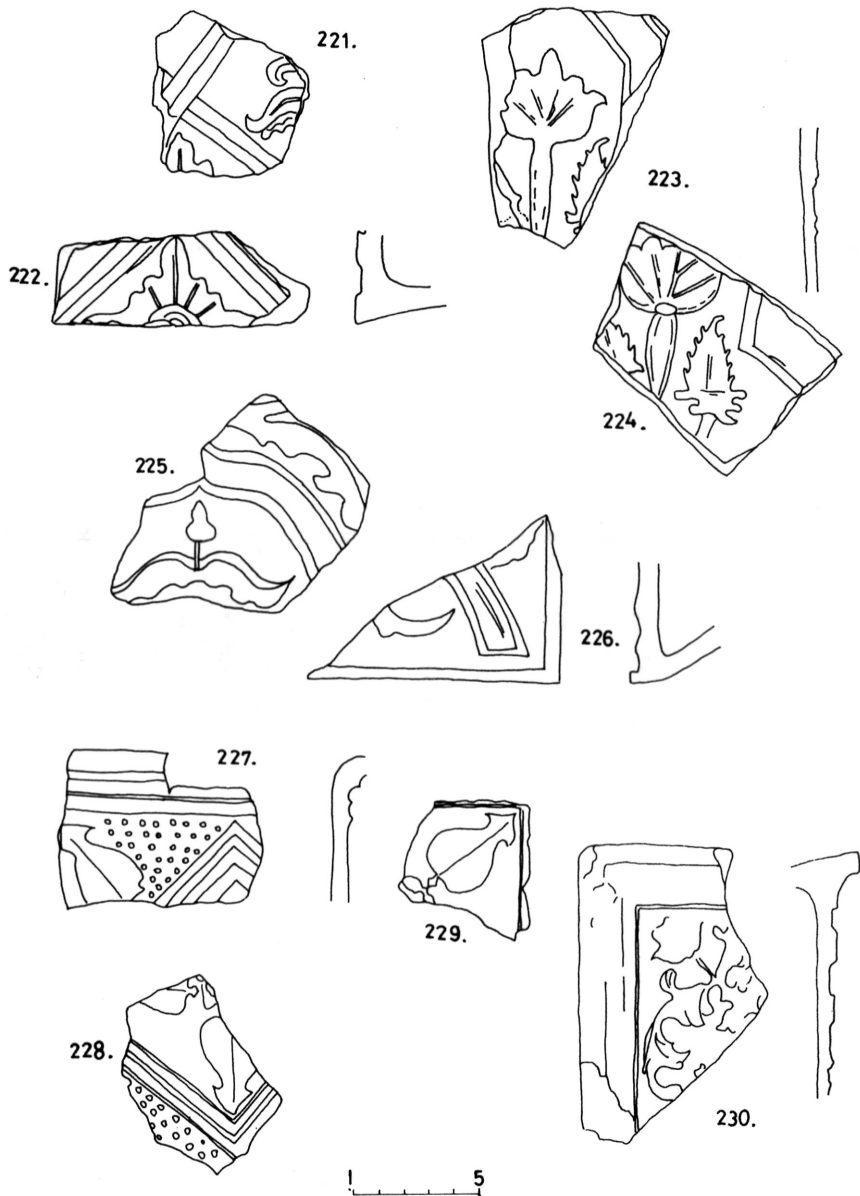

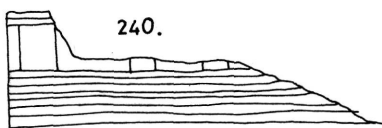
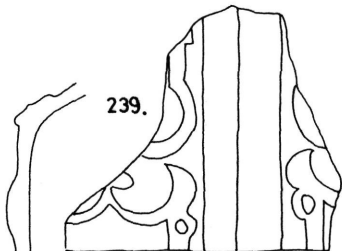
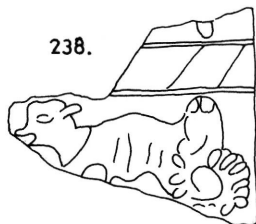
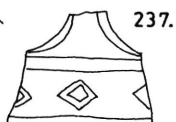
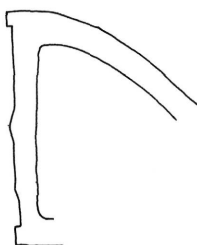
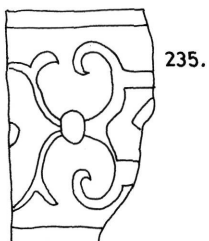
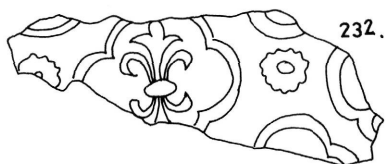
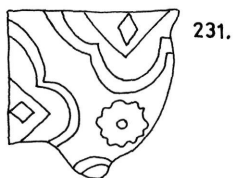
219.

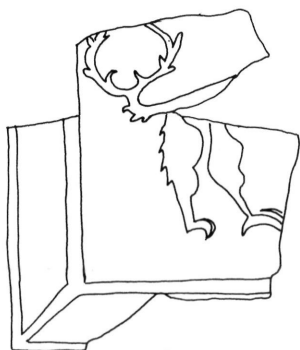

220.

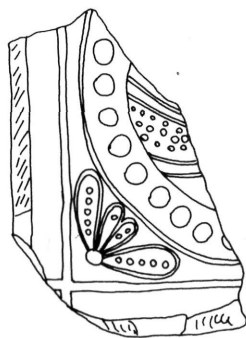

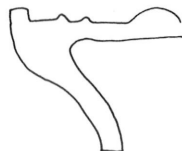
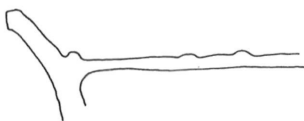

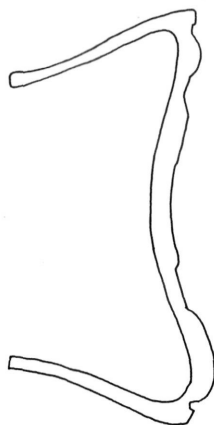
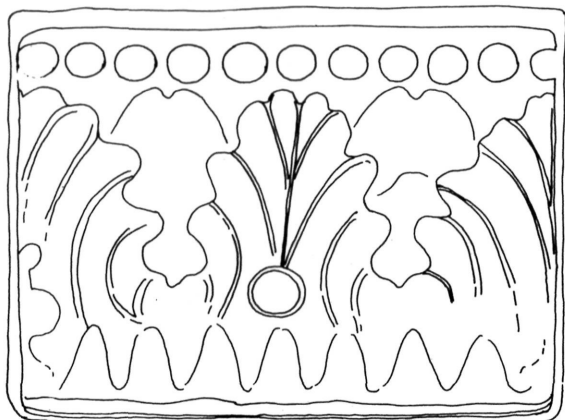
241.

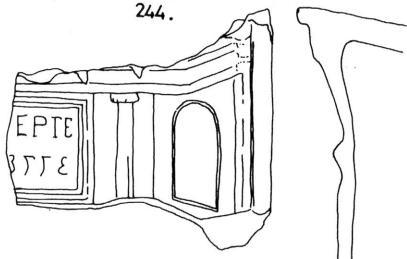
242.

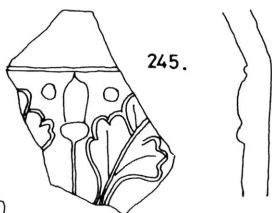
243.

244.

245.

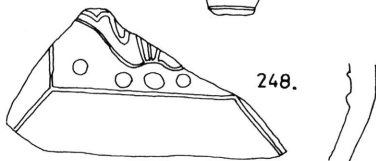
246.

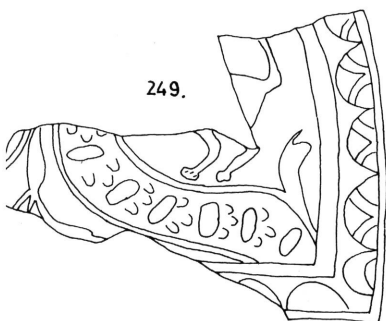
247.

248.

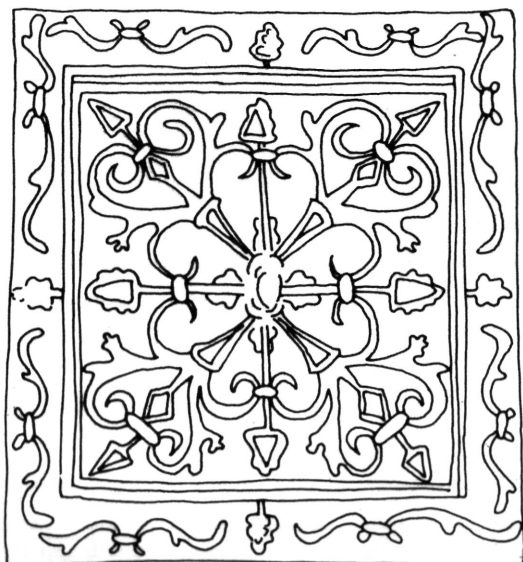

249.

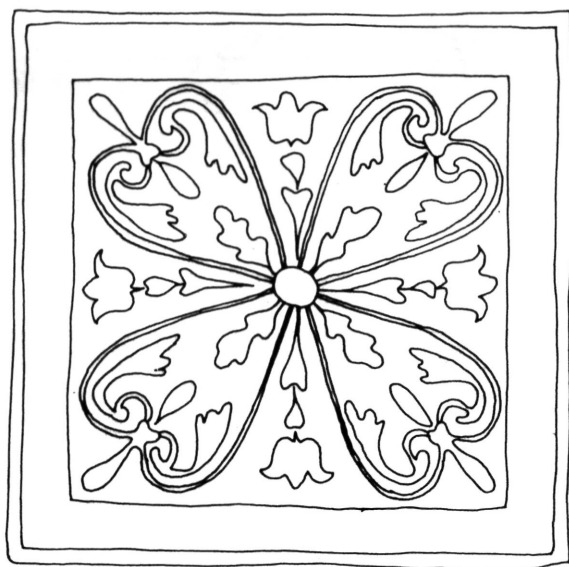

1 5

250.

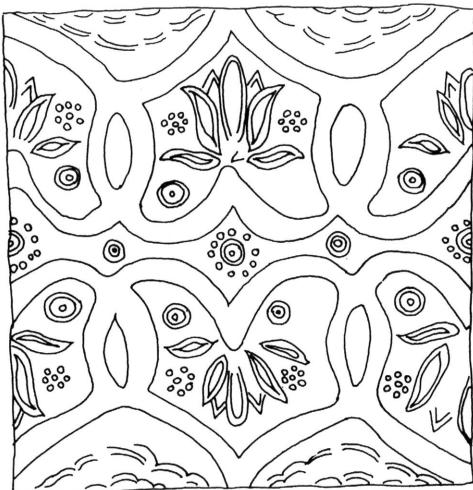

251.

1 5

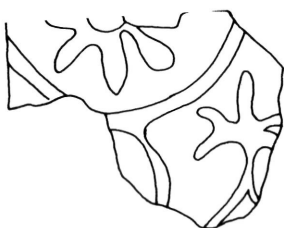
252.

253.

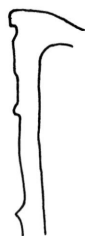
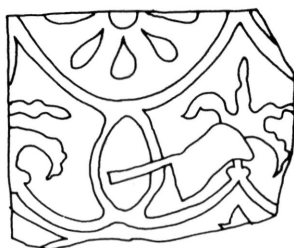

1 5

254.

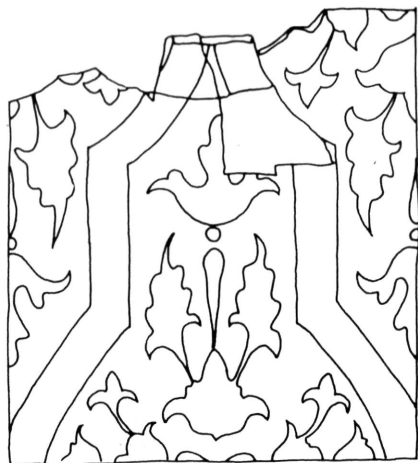
255.

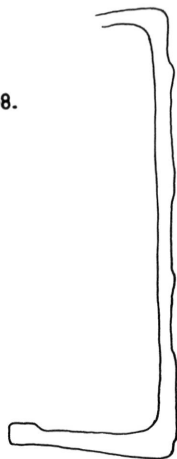
256.

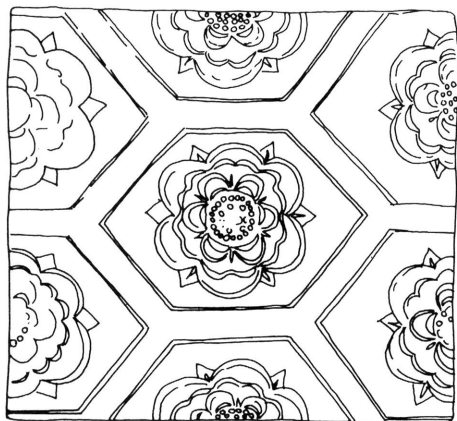
257.

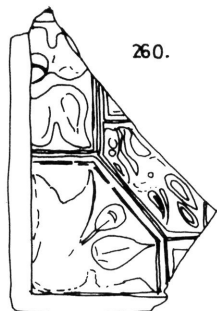
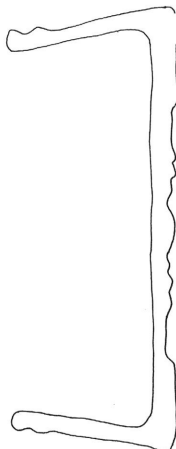
258.

1 5

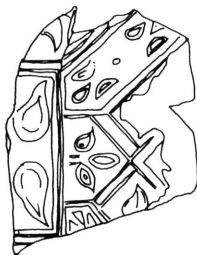
259.

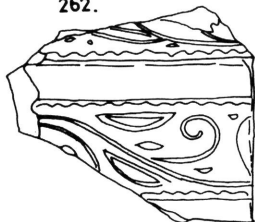
260.

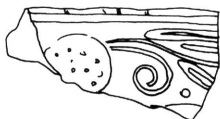
261.

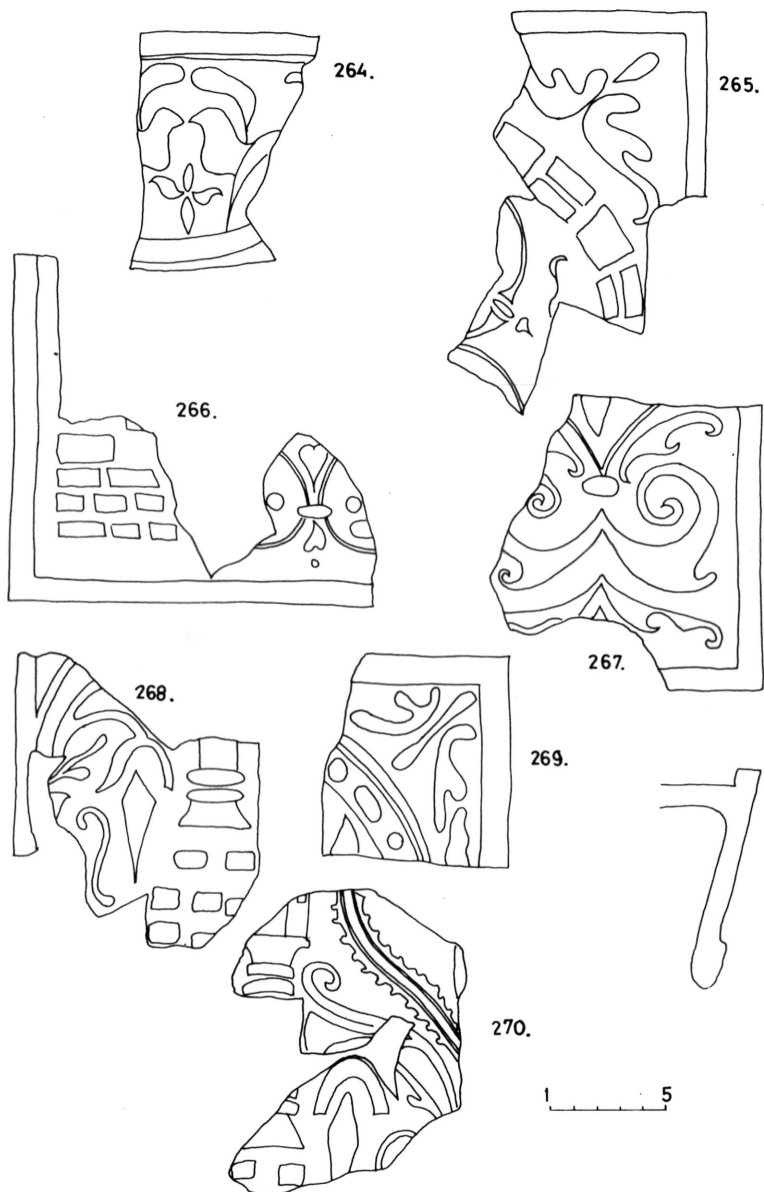
262.

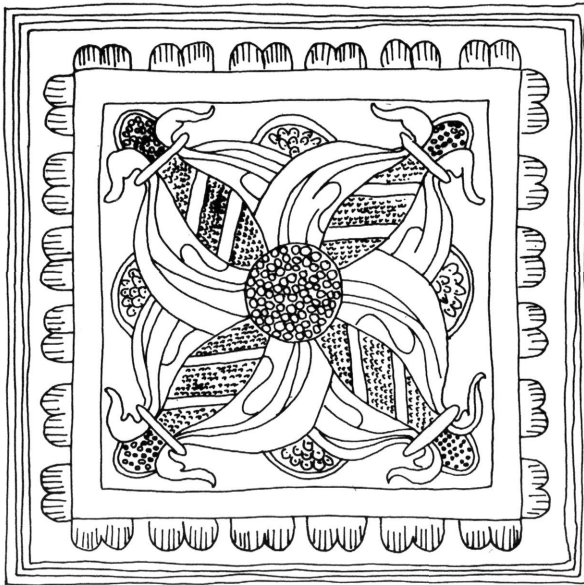

263.

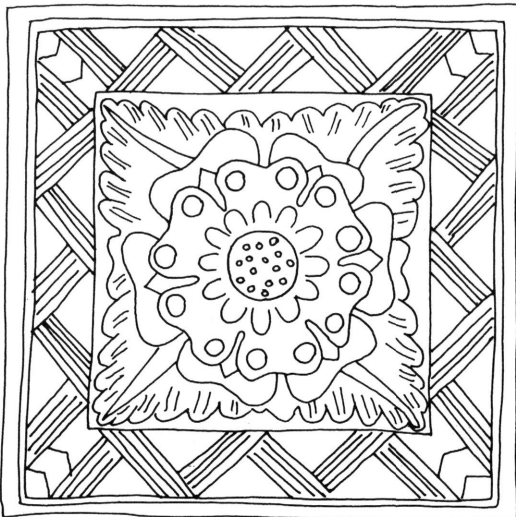

1 5

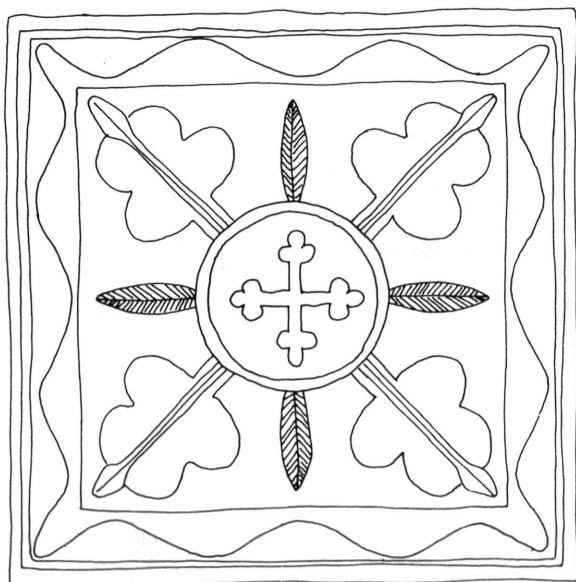

271.

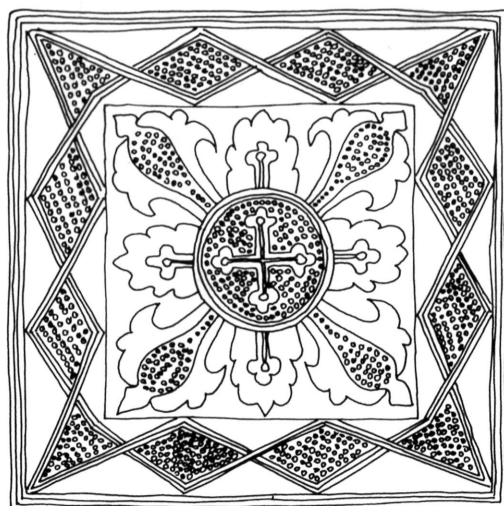

272.

1 5

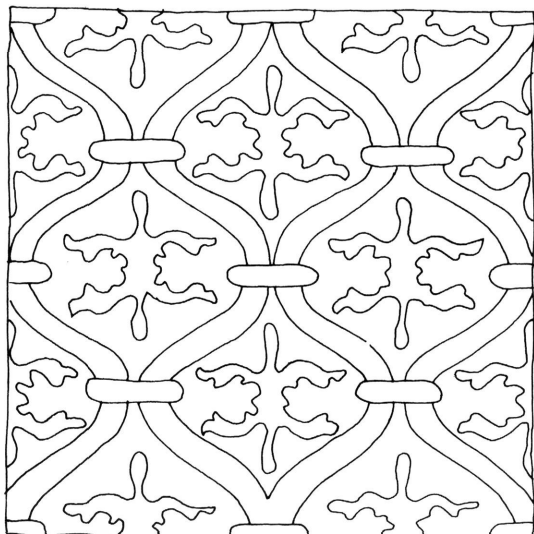

273.

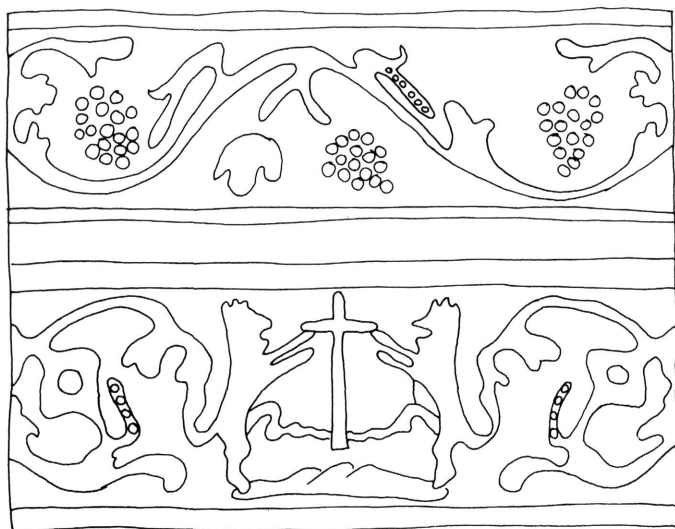

274.

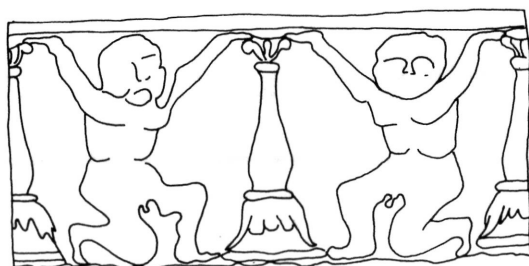

275.

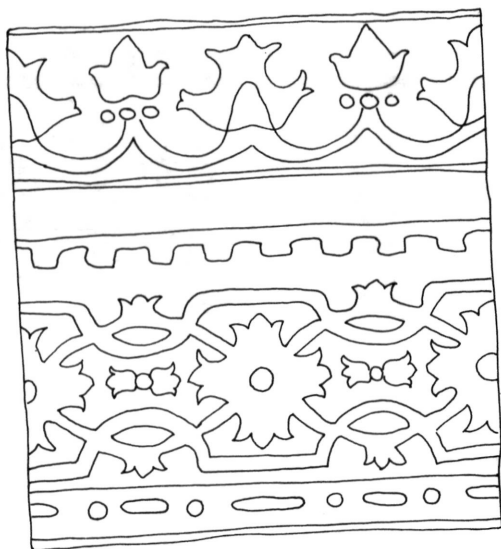

276.

1 5

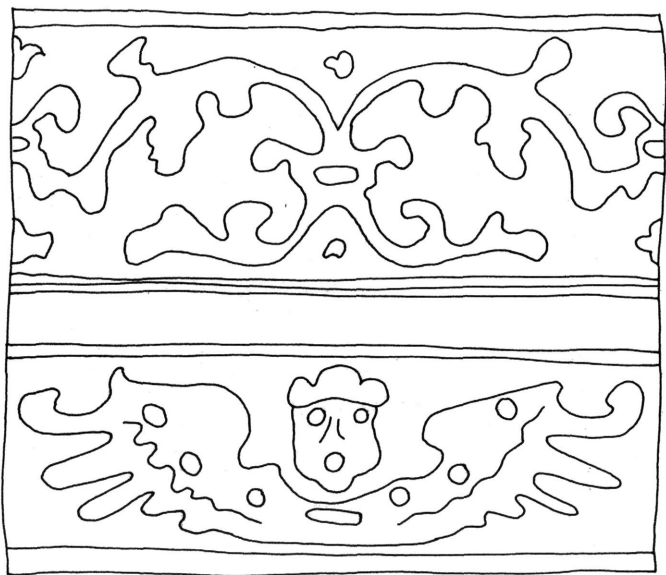
277.

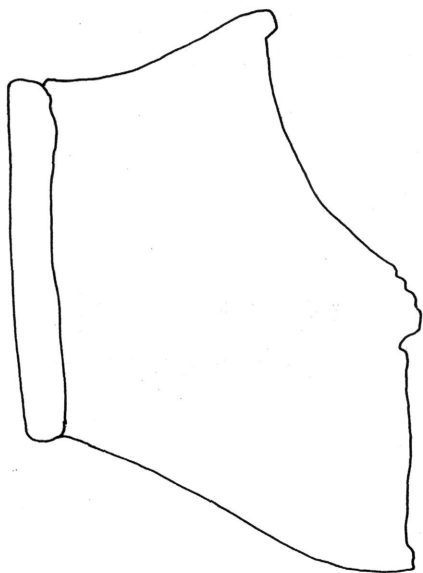
278.

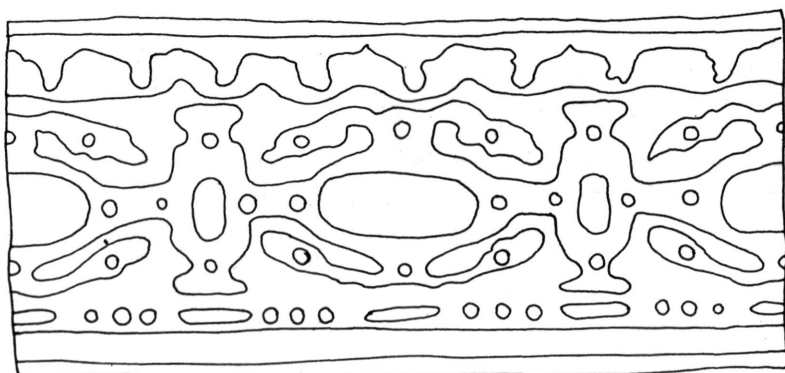
1 5

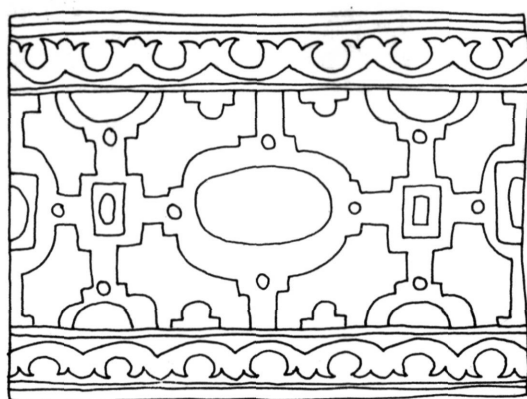
279.

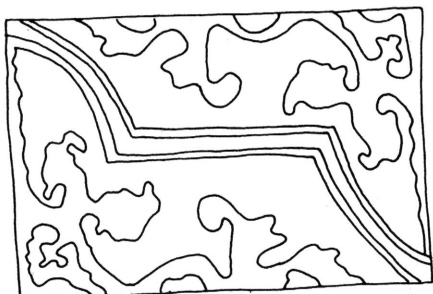
280.

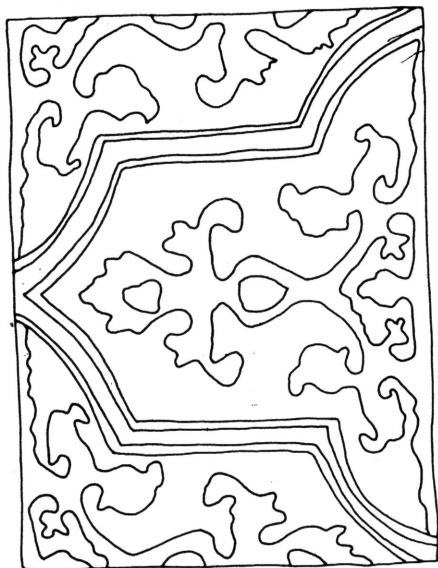
281.

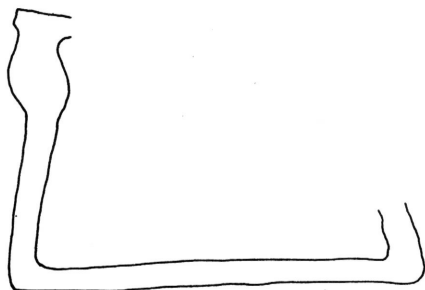
1 5

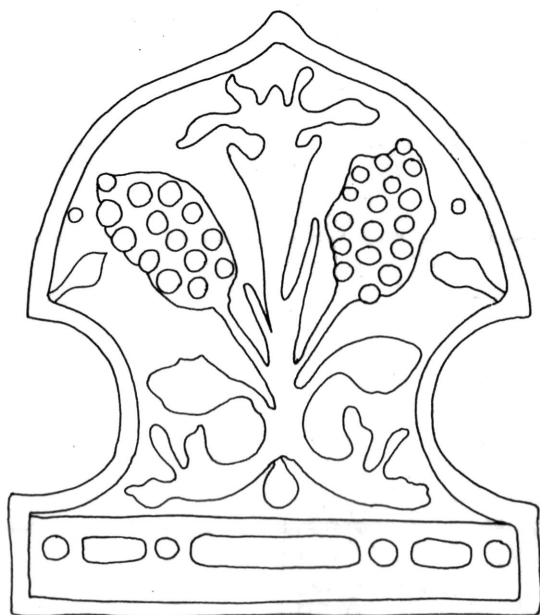

282.

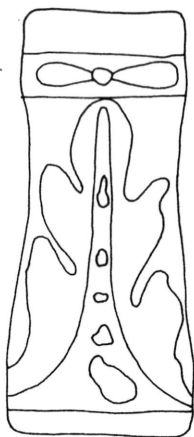
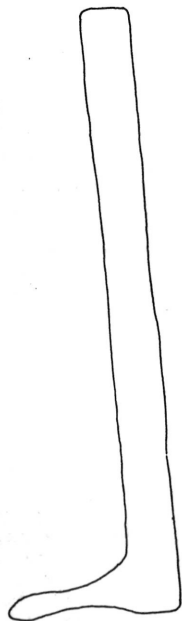

283.

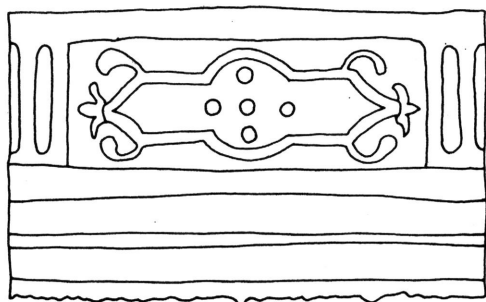
284.

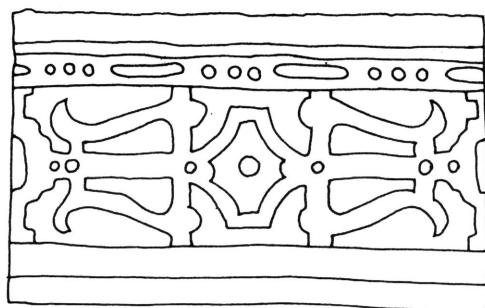
285.

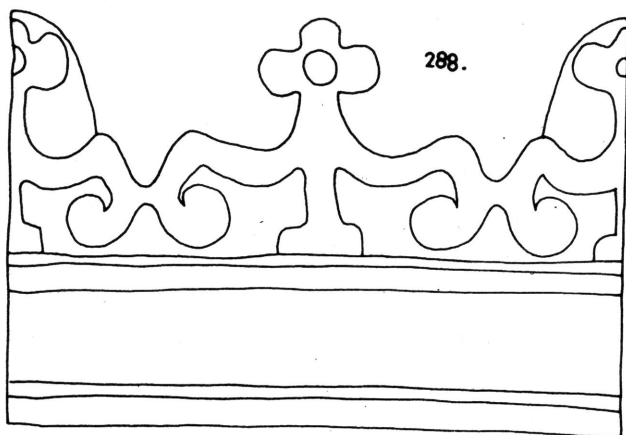
1 5

286.

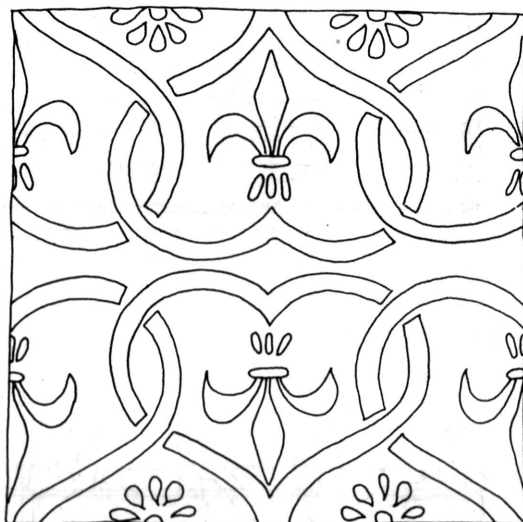

287.

288.

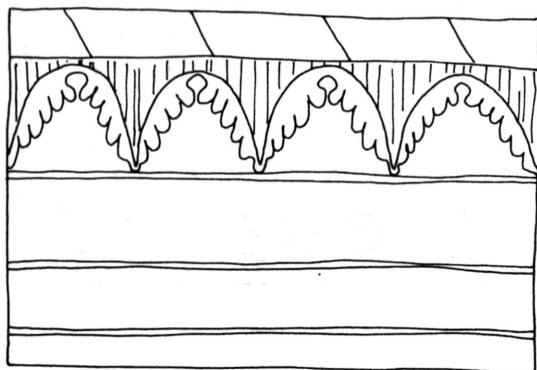
1 5

289.

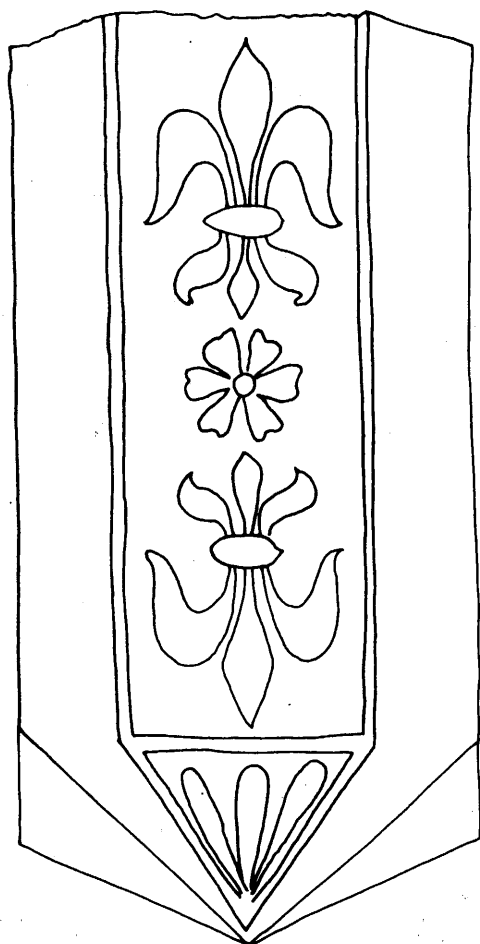

290

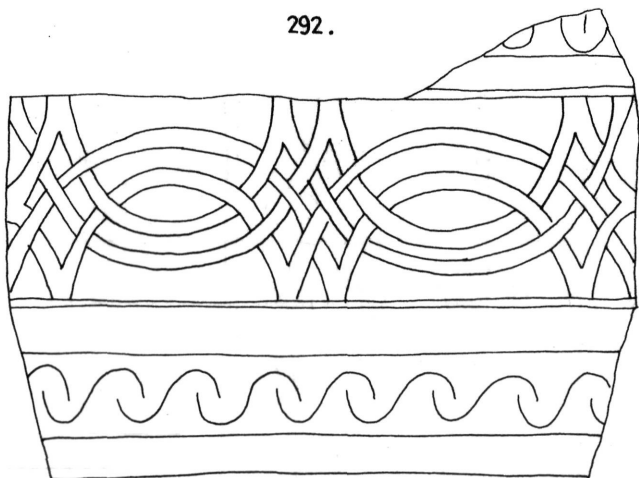

1 5

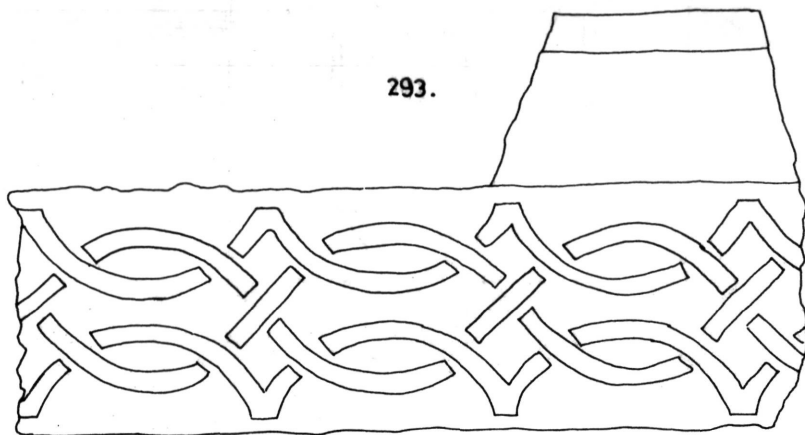
291.

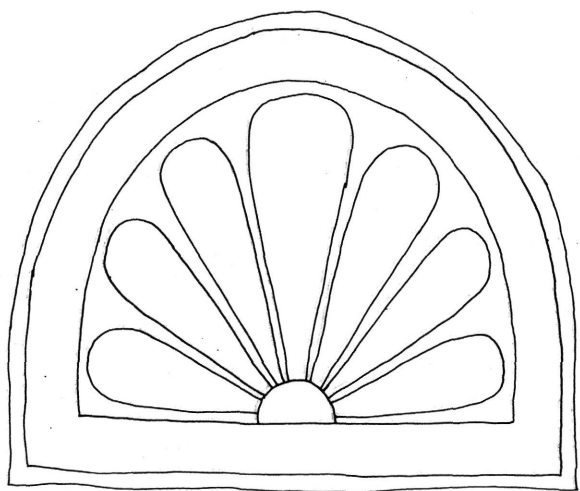
292.

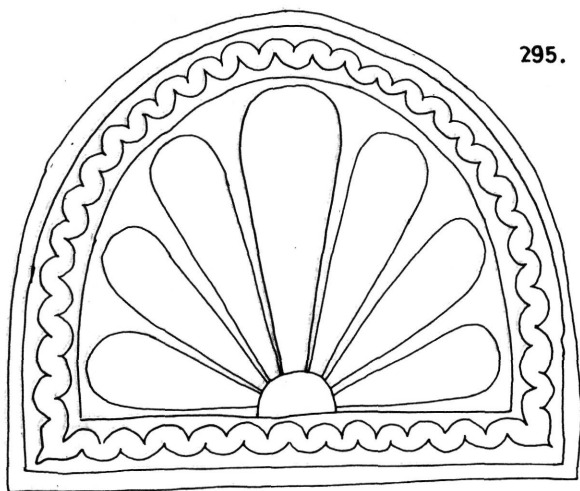
293.

1 5

294.

295.

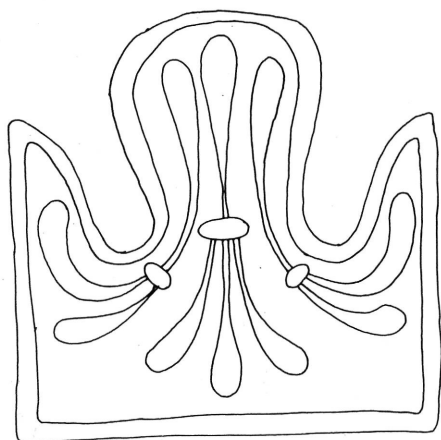

296.

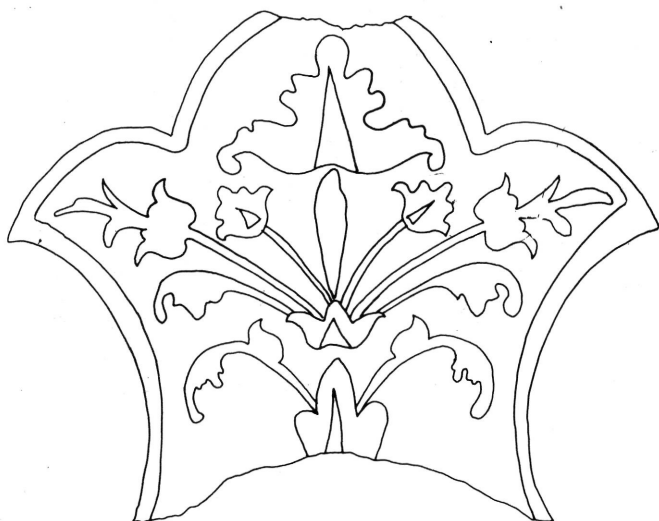

297.

1 5

298.

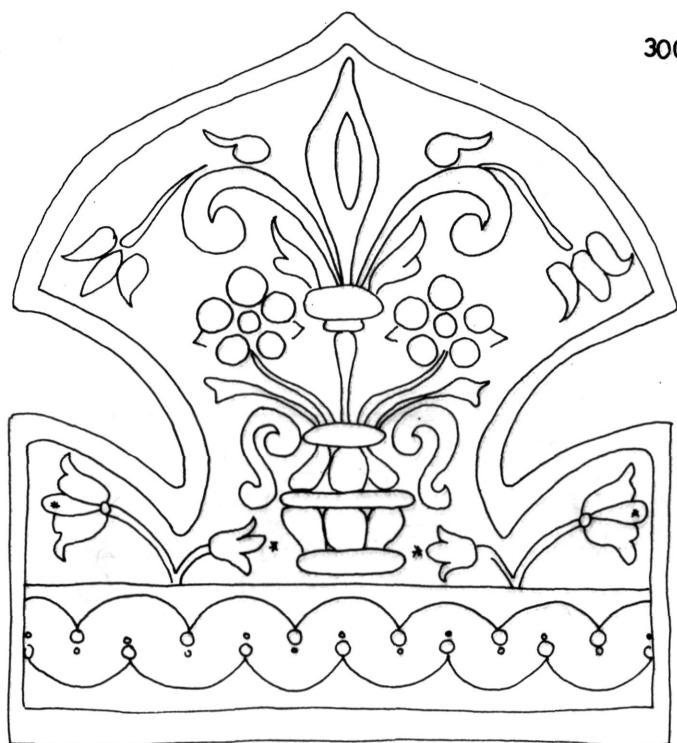

299.

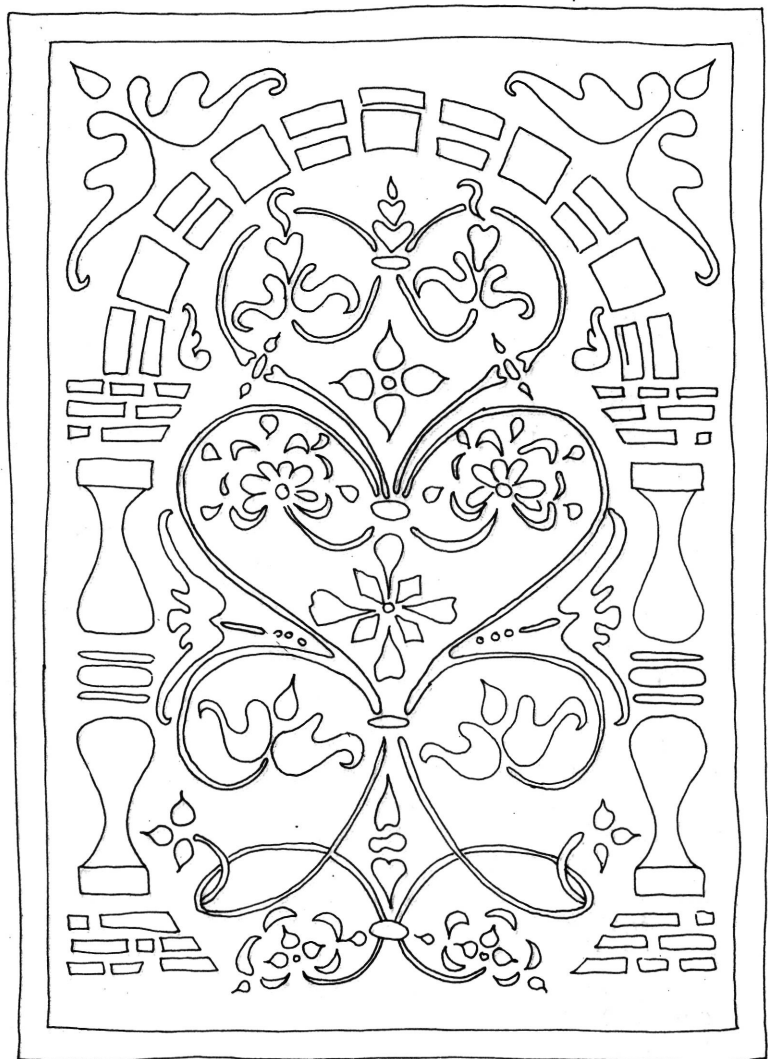

1 5

300.

1 5

301

1 5

157

IRODALOM

BÁRDOS 1976.

Bárdos Edit: 16–17. századi figurális kályhacsempék a diósgyőri várból – HOMÉ 15. (1976) 51–63.

B. NAGY 1970.

B. Nagy Margit: A reneszánsz és barokk Erdélyben Kriterion 1970.

BLÜMEL 1965.

Fritz Blümel: Der Kunstofen von 1480 bis 1910 Kachel- und Eisenöfen aus Deutschland Österreich und der Schweiz. München 1965.

BUNTA 1973.

Bunta Magda: Az erdélyi habán kerámia Kriterion 1973.

BURNATOWA 1964.

Irena Burnatowa: L'ornement renaissance a Cracovie. Studia Renesansowe 4. Wrocław-Warszawa-Kraków 1964. 232–243.

CSALOGOVITS 1937.

Csalogovits József: Tolna vármegye Múzeumának második ásatása a török hódoltság alatt elpusztult Ete község helyén. – NÉrt 29. (1937) 321–332.

CZEGLÉDI 1988.

Czeplédi Ilona: A diósgyőri vár Akadémia 1988.

DÉTSZY 1966.

Détshy Mihály: Hol állt a középkori sárospataki vár – HOMÉ 6. (1966) 177–197.

DÉTSZY 1972.

Détshy Mihály: Adalékok a sárospataki újkeresztények történetéhez. – HOMÉ 11. (1972) 123–144.

DIVALD 1929.

Divald Kornél: A magyar iparművészet története Budapest, 1929.

DIVALD 1914.

Divald Kornél: Régi magyar fazekasmunkák. = A gyűjtő 3. (1914) 1–24.

ÉRI 1954.

Éri István: A kisvárdai vár kályhacsempéi = FolArch 6. (1954) 146–152.

ÉRI 1958.

Éri István: A kisvárdai vár reneszánsz faragványtöredékei = JAMÉ 1. (1958) 129–142.

FEJÉRPATAKI 1885.

Fejérpataki László: Magyarországi városok régi számadáskönyvei Budapest, 1885.

FELD–CABELLO 1981.

Feld István–Juan Cabello: A füzéri vár Borsodi kismonográfiák 1980. Miskolc

FRANZ 1969.

R. Franz: Der Kachelofen Graz 1969.

GEBHARD 1980.

Torsten Gebhard: Kachelöfen München 1980.

HOLL 1958.

Holl Imre: Későközépkori kályhacsempék Magyarországon I. = BudRég 18. (1958) 211–278

HOLL 1971.

Holl Imre: Későközépkori kályhacsempék Magyarországon II. = BudRég 22. (1971) 161–192.

HOLL 1983.

Holl Imre: Középkori kályhacsempék Magyarországon III. = ArchÉrt 110. (1983) 201–230.

HOLCIK 1976.

Stefan Holcik: Stredoveke kachlice na Slovensku = ZbSNM 70. (1976) 91–112.

IRÁSNÉ MELIS 1986.

Irásné Melis Katalin: Szent György-alakos budai kályhacsempék. Művelődéstörténeti tanulmányok a magyar középkorról. Gondolat 1986.

KALMÁR 1958.

Kalmár János: A füleki vár = RégFüz ser II. 1958.

KATONA 1947.a

Katona Imre: A sárospataki habán kerámia-receptkönyv tanul-
ságai - HOMÉ 13-14. (1974-75) 233-253.

KATONA 1974.b

Katona Imre: A habán kerámia Magyarországon Budapest,
1976.

KEMÉNY 1901.

Kemény Lajos: Kassai céhek árszabásai a XVII. századból. Ma-
gyar Gazdaságtörténeti Szemle, 1901. 31.

KEMÉNY 1904.

Kemény Lajos: Műtörténeti Adatok Kassa múltjáról - ArchÉrt
24. (1904) 271-277.

KISSNÉ NAGYPÁL 1964.

Kissné Nagypál Judit: A pácini Alaghi-Mágócsy reneszánsz vár-
kastély helyreállításáról - Műemlékvédelem 8. (1964) 227-232.

KRISZTINKOVICS 1959.

Krisztinkovics Béla: Az Iparművészeti Múzeum újkeresztény fa-
janszai - IMÉ 3-4. (1959) 137-156.

KOZÁK 1963.a

Kozák Károly: Kétfejű sasos kályhacsempék Magyarországon -
BudRég 20. (1963) 165-200.

KOZÁK 1963.b

Kozák Károly: Az egri vár feltárása - EMÉ 1. (1963) 119-172.

LANDSFELD 1950.

Herman Landsfeld: Lidove hrncirstvi a dzbankarstvi, Praha
1950.

LANDSFELD 1955.

Herman Landsfeld: Zrnacky a znamicka na habanskej keramike
- Slovensky narodopis 3. (1955) 83-100.

MAGYAR 1976.

Magyar Kálmán: A középkori Báthori-várkastélyok kályháiról.
- MűÉ 25. (1976) 101-109.

MAKKAI 1954.

I. Rákóczi György birtokainak gazdasági iratai 1631-1648. Bu-
dapest 1954.

MIHALIK 1908.

Mihalik József: A kassai fazekascéh artikulusai 1574-ből -
MKÉ 2. (1908) 152-156.

MIHALIK 1909.

Mihalik József: Egy XV. századbeli fafaragvány = MKÉ 3. (1909) 147–149.

MIHALIK 1942.

Mihalik Sándor: A kassai Miklós börtön Kassa 1942.

MINNE 1977.

Jean-Paul Minne: Le céramique de poele de l' Alsace médiévale Strassbourg 1977.

MOLNÁR 1965.

Molnár Vera: Beszámoló a sárospataki vár 1963–64. évi ásatásairól = HOMÉ 5. (1965) 213–222.

NAGY 1968.

Nagy Katalin: Alakos kályhacsempék Kevermesről = MFME 1968. 91–98.

NÉMETH 1984.

Német Mária: Habánok és más fazekasok Sárospatakon XVI–XIX. század = Folia Historica 12. (1984) 7–25.

PAJER 1983.

Jiri Pajer: Pocatky novoveke keramiky ve Straznici Straznice 1983.

PARÁDI 1957.

Parádi Nándor: Későközépkori kályhacsempe negatívok = Fol-Arch 9. (1957) 179–186.

PIATKIEWICZ-DERENIOWA 1982.

Maria Piatkiewicz-Dereniowa: Wawel renaissance stove-tiles Warszawa 1982.

POLLA 1971.

Belo Polla: Kezmarok Bratislava 1971.

POLLA-SLIVKA-VALLASEK 1981.

B. Polla–M. Slivka–A. Vallasek: K problematike vyskumu hradov na Slovensku = AH 6. (1981) 361–405.

ROMÁN 1951.

Román János: A sárospataki fazekasság vázlatos ismertetése = Ethnográfia 62. (1951) 294–350.

ROMÁN 1955.

Román János: Sárospataki kerámia Magyar Népművészet XXI. Budapest 1955.

RÓMER 1870.

Rómer Flóris: Régi kályhafiókok = ArchÉrt 4. (1870) 141–144.

SLIVKA 1979.

Michal Slivka: Vysledky prvej etapy vyskumu Paricovko hradu v Trebisove = AH 4. (1979) 149–171.

SLIVKA-VIZDAL 1984.

Michal Slivka–Marian Vizdal: Hrad Brekov = NOK 26. (1984) 167–185.

STRAUSS 1940.

Konrad Strauss: Kacheln und Öfen der Steiermark Graz 1940.

STRAUSS 1972.

Konrad Strauss: Die Kachelkunst des 15 und 16 Jahrhunderts in Deutschland, Österreich, der Schweiz und Skandinavien. II. Bazel 1972.

TAMÁSI 1986.

Tamási Judit: A nagyvázsonyi Kinizsi-vár doboz alakú csempékből rakott kályhája = VMMK 18. (1986) 235–259.

VÉGH 1977.

Végh Olivér: Kalotaszegi fazekasság Bukarest 1977.

VOIT-HOLL 1957.

Voit Pál–Holl Imre: Mátyás budai majolikagyártó műhelye = BudRég 17. (1957) 73–139.

VOIT-HOLL 1963.

Voit Pál–Holl Imre: Old Hungarian Stove Tiles Budapest 1963.

WARTHA 1892.

Wartha Vince: Az agyagipar technológiája Budapest 1892.

RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK

AH	Archaeologia Historica (Brno)
ArchÉrt	Archaeologiai Értesítő (Budapest)
BudRég	Budapest Régiségei (Budapest)
EMÉ	Az Egri Múzeum Évkönyve (Eger)
FolArch	Folia Archaeologica (Budapest)
HOMÉ	A Herman Ottó Múzeum Évkönyve (Miskolc)
IMÉ	Az Iparművészeti Múzeum Évkönyve (Budapest)
JAMÉ	A Nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve (Nyíregyháza)
MFME	A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve (Szeged)
MKE	Múzeumi és Könyvtári Értesítő (Budapest)
MűÉ	Művészettörténeti Értesítő (Budapest)
NÉrt	Néprajzi Értesítő (Budapest)
NOK	Nové Obzory (Kosice)
RégFüz	Régészeti Füzetek (Budapest)
VMMK	A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei (Veszprém)
ZbSNM	Zbornok Slovenskeho Narodneho Muzea His- toria (Bratislava)

RENAISSANCE GLAZED TILES FROM THE NORTH-EAST OF HUNGARY

The origin and circumstances of discovery of glazed tiles

The glazed tiles studied in this dissertation have been found in the fortress of Fü-
zér, Szerencs, Sárospatak, and in the castle of Kéked and Pácin.

Between 1978 and 1981, during the archeological examinations in the castle of
Kéked – which has been built in the last quarter of the 16th century –, 35 types or the-
ir varieties could have been found and separated from the finds.

The castle of Pácin has been built in the last quarter of the 16th century. There
were archeological examinations there between 1978 and 1981, where a very rich ma-
terial of finds has been found and 56 types or varieties could have been identified.

In the fortress of Szerencs – which has been built in the middle of the 16th cen-
tury –, after research works of several decades, not too rich material of glazed tiles has
been found, with only 21 types and varieties.

In Sárospatak, there have been examinations since 1950, by fits and starts. An
enormous material can be found here, but I study only the restored tin-glazed tiles.

In Füzer, in 1977, during a few weeks long research work, a numerous material
has been found, with 94 types and varieties.

The chronological order and classification of glazed tiles

In the catalogue I tried to work out the chronological order of the tiles, and to
make clear their possible relations to each other.

The time between the production of glazed tiles and their disappearance under
ground is very variable, it can be even 100 years, so not only stratigraphic examinations,
but art historical analysis and interdependencies also have an important role in dating
them.

Glazed tiles from the earliest period

(from the end of the 15th century – till the beginning of the 16th century)

The glazed tiles and remains shown by the illustrations no. 1–16. form one group
because of the glaze and the peculiarities of the technique (brick clay, coloured glaze

– yellow, green, brown, textile imprint on the back). The remain showing the coat-of-arms of Kosice dates this group back to the end of the 15th century (illustration no. II).

The glazed tiles and remains from one of the earliest groups are made of lute, with green glaze (illustrations no. 17–22), with figures of animals and plants or patterns of tracery. This group can be dated back to the beginning of the 16th century.

The remains no. 23–27. are made of brick clay, with coloured glaze (brown, green, light blue, yellow), and are dated from the end of the 15th century.

Glazed tiles from the middle of the 16th century

The tiles on the illustrations no. 241–243. are from Szerencs, one showing the Czech Lion, the other with the pattern of a garland with a string of pearls, and the third crest-tile with acanthus leaves. They are made of lute, with green-yellow-white tin-glaze. The first tile stove in the fortress of Szerencs has been possibly built of these glazed tiles, in the middle of the 16th century.

Glazed tiles with figures, from the 16th century

In the second half of the 16th century, the representation of figures in renaissance frame has been popular and wide-spread all over Europe. More varieties of these tiles with similar patterns could have been separated in Füzér (illustrations no. 28–50).

A tile with a date of year (–559) – illustration no. 33. – showing Jephthah (Judges, Old Testament) has been found in Füzér. Similar remains have been found in Szerencs (ill. no. 244.) and in Boldogkő (ill. no. VI–VII.). A variety of the same representation is known from the fortress of Sáros (ill. no. VIII.) as well.

The remains on the illustrations no. 48–50. belonged to a tile showing a king, possibly King Solomon from the Old Testament. Its reconstruction in illustration has been made on the basis of a photo of a tile found in Füzér, in 1934–36. This tile has been lost since then (illustr. no. X.).

These tiles, discussed in this chapter, are made without glaze, or with green glaze.

Glazed tiles from the end of the 16th century and from the beginning of the 17th century

A) Glazed tiles with central patterns

The glazed tiles in this group are connected to each other by the same type of ornament. Their common feature is the central composition, which is related to the renaissance panels. Tiles no. 51–80. from Füzér, no. 227–230. from Kékéd, no. 123–

141., 159–1164., 175–176. from Pácin, remain no. 251 from Szerencs represent this group.

B) Textile-patterned glazed tiles

Tiles from the 17th century had a special kind of pattern, which has been very popular in the renaissance ornaments, and has become the most frequent pattern on glazed tiles. Its main feature is, that endless ornaments could have been made from a particular pattern, like in the case of texture. This network of patterns is very decorative. All kinds of tiles of this type can be found in the material, like no. 81, 83. from Füzér, no. 148., 191. from Pácin, no. 283. from Sárospatak, and no. 258. from Szerencs.

Glazed tiles with Haban origin

Tiles from Füzér (ill. no. 89–90.) represent a very frequently produced type in the north-east of Hungary. From the Haban settlement in Moravia, through Bratislava, till Transsylvania, the pattern of the tile no. 90. has been alive in the 17th century and has become traditional in folk art as a typical Haban ornament. This tradition has been retained till this century. The origin of these two patterns can be found in the settlements of the Moravian Christians. These two types can be found everywhere in the Material; remains no. 154–156. from Pácin, no. 289., 296–297. from Sárospatak, no. 252–257. from Szerencs. They have varieties made without glaze, with green and brown tin-glaze and with coloured tin-glaze (white, green, yellow, black).

In Pácin and in Kéked some tiles have been found which were made with marbled technique. On the basis of their ornaments, four types could have been separated (illustr. no. 186–189.). From the marbled tiles such tile stove could have been built, which shape has been unique, unusual, but this shape is still unknown.

Tin-glazed tiles with non-Haban origin

There have been tile stoves in Pácin, in the first half of the 17th century, which have been built of tiles with non-Haban origin. The tiles shown by the illustrations no. 165–168., 172–174. are from one group, and similar tiles have been found in the fortress of Barkó (ill. no. XXI–XXIII.).

In Sárospatak, four coloured tin-glazed tiles have been found, with central ornaments (illustrations no. 271–274.), which could be related to some others from the second quarter of the 16th century (found in Cracow and Kezmarok, ill. no. XXIV). These can be dated back to times before the work of Habans.

In Pácin, a very rich material could have been found with a particular type of ornaments, that is tiles with yellow-white tin-glaze on a blue basis. In these tiles the endless patterns are made of geometrical figures. Until now, similar tiles could have been

found only at the examinations of Wawel in Poland. These tiles have been part of a tile stove from the 16th century, with a moulding-tile, an alternative of which could have been found in Sárospatak as well (illustrations no. XXV. and 277.).

This moulding-tile forms a group with the other tiles no. 278–288. (found in Sárospatak). Similar glazed tiles have been found only in Cracow.

Reconstruction of tile stoves

From the very rich material, the reconstruction of four tile stoves has been finished, one from Füzér, one from Pácín and two from Sárospatak. The main point of view at the reconstructions was that every element can be built in the stove only on the basis of authentic evidences, maybe with the help of inferences of very near alternatives. So the use of imaginative parts has been reduced to the lest possible.

The restorer, Judit Szebényi, has used the following glazed tiles at her work: on illustrations no. 75–80. from Füzér, no. 169–171. from Pácín, and no. 289–295., 300., 301., 267. from Sárospatak.

The question of workshops

Here the word "workshop" does not mean only one particular pottery, but the whole potters' craft in a certain settlement. In the studied material, glazed tiles and tile-groups no. 28–31., 1–16. belong to the craft of the potters in Kosice.

As potteries have not been found yet in Sárospatak and its environment, it is only an assumption – based on the similarities of the tiles – that the tiles no. 129–139. have been made in Sárospatak.

In the inventories in Sárospatak Polish tile stoves are mentioned – so the memories of Polish stoves have been preserved in written documents –, but it is very difficult to identify them. Glazed tiles no. 271–274. (found in Sárospatak) could have had their origin in Polish potteries – on the basis of other similar tiles –, from the first half of the 16th century. The stoves made of tiles no. 277–288. are very similar to those mentioned in Polish inventories in the 17th century. The type no. 190. (found in Pácín) can be classified to this group as well.

The Habans have been settled down in Transsylvania, in Alvinc by Gábor Bethlen in 1621, and in Sárospatak by György Rákóczi I. in 1645.

The Haban origin of marbled glazed tiles from Kéked and Pácín, and the origin of the tiles of the restored stove in Pácín (ill. no. 169–171., 231–240.) is possible, but the place of their production is still questionable.

Members of the two other tin-glazed Haban groups (no. 249–250., 289–301.) have been possibly made in Haban potteries in Alvinc, on the basis of similarities to other glazed tiles from Alvinc.

The Habans have produced not only tin-glazed tile stoves, but lead-glazed ones or others without glaze as well, for the customers' wishes. The Haban stoves in the fortress of Füzér (no. 89–90.) have been possibly made in Csejte, where there have been

a Haban settlement, with potteries. Later the Habans have been settled to Alvinc and to Sárospatak from here. At that time Csejte has belonged, as a part of the estate, to the Nádasdy family, like Füzér.

The green and yellow-brown glazed, typically Haban tile stoves – from the middle of the 17th century – in Szerencs (no. 253–258) have been made in the same place as the brown-glazed stove in Pácín (no. 148–151.), but according to our present-day knowledge, the place of their production cannot be localized.

Summary

I have registered every remains in the catalogue, even ones with a very small recognizable pattern. With the exception of some groups from the end of the 15th century and the beginning of the 16th century, which have been found in Füzér, all the material found in the other places are dated from the middle of the 16th century or from the second half of the 16th century, and the greater part of the material is from the first half of the 17th century. Certainly it is not a proof for the statement that before that time tile stoves have not been built in this part of the country, though we do not have any data from earlier times. The only reason is that these fortresses and castles (except the fortress of Füzér) have been built between 1530 and 1580, so we cannot search for earlier finds here.

All the studied glazed tiles are from a narrow geographical area. All five places of discovery are in the eastern part of County Borsod-Abaúj-Zemplén. Füzér and Kéked are situated half-way between Kosica and Sárospatak, Pácín is situated 22 km-s south-east of Sárospatak. I have thought it is important to mention, because of its location, this territory has been in the region of the trade-route between Transsylvania-Kosice-Poland (Cracow) in the middle ages. So it can be an explanation for the origin of the glazed tiles. That is why it is not by chance, that tile stoves and glazed tiles from Kosice and Poland can also be found in these places mentioned above.

Not only the geographical location, but the owner as well has been very important in the identification of the place of origin.

The fortress of Szerencs is situated half-way between Miskolc and Sárospatak. Its first tile stove is from the region of Diósgyőr-Eger-Szécsény-Fülek-Buda, possibly because it has been very near to Miskolc. At the same time, in the second half of the 16th century there has been a stove in the fortress from Kosice, and later, in the 17th century, stoves made in Alvinc and Sárospatak (with Haban origin) have decorated the fortress of the Rákóczi family.

It can be said about the whole material, that their patterns and ornaments are closely related to the style which has been wide-spread all over Europe in the 16th–17th centuries. So we can say that in spite of local differences and varieties, the ornaments on tiles from south-Germany, Austria, Poland and Slovakia are very similar and identical.

RENAISSANCEOFENKACHELN AUS DEM NORDOSTEN UNGARNS

Fundumstände und Herkunft der Ofenkacheln

Die in der Studie angeführten Ofenkacheln und Fragmente stamen aus den Burgen in Füzér, Szerencs, Sárospatak und aus den Schlössern in Kéked und Pácin.

In Kéked wurden zwischen 1978–81. im heute noch stehenden und im letzten Viertel des XVI. Jahrhunderts gebauten Schloss archäologische Forschungen durchgeführt, wobei anhand der gefundenen Fragmente 35 Typen oder deren Abwandlungen isoliert werden konnten.

Bei dem im letzten Viertel des XVI. Jahrhunderts errichteten Schloss in Pácin erfolgten die archäologischen Forschungen zwischen 1978–81. Aufgrund des sehr reichen Fundmaterials konnten 56 Typen oder Abwandlungen bestimmt werden.

In Szerencs wurden während einer Forschungsarbeit von mehreren Jahrzehnten in der im XVI. Jahrhundert errichteten Burg nicht viele Ofenkachelfragmente an die Oberfläche gebracht, es sind hier 21 Typen und Abwandlungen vertreten.

In Sárospatak erfolgt die Freilegung mit Unterbrechungen seit 1950. Hier hat sich enormes Material angesammelt, von welchem ich jetzt nur das restaurierte Glasurmaterial bearbeitet habe.

In Füzér wurden 1977. während der Durchforschung der Burgüberreste in einigen Wochen eine grosse Anzahl, 94 Typen und Abwandlungen enthaltende Ofenkachelfragmente freigelegt.

Chronologische Ordnung, Gruppierung der Ofenkacheln

Ich versuchte die im Katalog aufgezählten Kacheln chronologisch zu ordnen und ihr eventuelles Verhältnis zueinander zu klären.

Die Zeitspanne zwischen der Anfertigung der Ofenkacheln und ihrem Gelangen in den Boden ist sehr unterschiedlich, es können sogar 100 Jahre sein und aus diesem Grunde spielte beim Datieren ausser den schichtenkundlichen Beobachtungen auch die Analysierung der Kunstgeschichte und die Erforschung der Analogien eine Rolle.

Die frühesten Ofenkacheln
(Ende XV. Jahrhundert-Anfang XVI. Jahrhundert)

Die in den Zeichnungen Nummer 1–16. abgebildeten Ofenkacheln und Fragmente bilden aufgrund der Glasur und der Eigenarten der Fertigungstechnik eine Gruppe (rotes Material, buntglasiert- gelbe, grüne, braune Oberfläche, unter der Glasur Engobe, auf der Rückseite Gewebeabdruck).

Das hierzu zählende, das Kosicer Wappen darstellende Fragment datiert diese Gruppe auf das Ende des XV. Jahrhunderts. (Zeichnung II.)

Die zu einer der frühesten Gruppen zählenden Ofenkachelfragmente wurden aus weissgebranntem Material, mit grünglasierter Oberfläche angefertigt (Zeichnung 17–22.), mit Tierdarstellungen, Pflanzenmuster und Masswerk imitierenden Ornamenten. Diese Gruppe kann auf den Anfang des XVI. Jahrhunderts datiert werden.

Die Ofenkachelfragmente mit den Nummern 23–27. aus rotgebranntem Material und buntglasierter (braun, grün, hellblau, gelb) Ausführung stammen aus dem Ende des XV. Jahrhunderts.

Aus der Mitte des XVI. Jahrhunderts stammende Ofenkacheln

Aus Szerencs stammen die Zeichnungen Nummer 241–243., das quadratische, mit Perlenfries verzierte und den tschechischen Löwen darstellende Kranzkachelfragment, sowie die Firstkachel mit Akanthusblatt aus weissgebranntem Material mit grün – gelbweisser Glasurkoloratur.

Aus diesen Ofenkacheln wurde wahrscheinlich in der Mitte des XVI. Jahrhunderts der erste Ofen der Szerencser Burg gebaut.

Figurenofenkacheln aus dem XVI. Jahrhundert

In der zweiten Hälfte des XVI. Jahrhunderts war in ganz Europa die im Rahmen der Renaissance erscheinende Figurendarstellung beliebt und sehr verbreitet. In Füzér konnten mehrere Varianten von Ofenkacheln mit ähnlicher Verzierung isoliert werden. (Zeichnung 28–56.)

In Szerencs (Zeichnung 244.) und Boldogkő (Zeichnung VI–VII.) wurden ähnliche Fragmente gefunden, wie das Kachelfragment Nummer 33. mit Jahreszahl aus Füzér mit der Darstellung (.559) Jéftét (Buch der Richter, Altes Testament). Mit der gleichen Darstellung ist auch eine Abwandlung aus der „Sáros“ Burg bekannt. (Zeichnung VIII.)

Die Fragmente der Zeichnungen 48–50. gehörten zu einer Kachel mit Königsdarstellung. Sie stellten vermutlich König Salamon aus dem Alten Testament dar. Eine Rekonstruktionszeichnung erfolgte aufgrund des Fotos der seitdem verlorengegangenen, bei den Grabungen in Füzér 1934–36. gefundenen Ofenkachel. (Zeichnung X.)

Die in diesem Kapitel behandelten Ofenkacheln sind unglasierte und grünglasierte Stücke.

*Ofenkacheln aus dem Ende des XVI. Jahrhunderts
und dem Anfang des XVII. Jahrhunderts*

A) Zentral verzierte Ofenkacheln

Die zu dieser Gruppe gereihten Ofenkacheln werden durch ihre Verzierungsart zusammengefasst. Bei allen ist die mit Renaissancekassetten verwandte Anwendung von zentral angeordneten Kompositionen kennzeichnend.

In Füzér vertreten diese Gruppe die Kacheln Nummer 51–80., in Kéked die mit der Nummer 227–230., in Pácin die Ofenkacheln Nummer 123–141., 159–164., 175–176. und in Szerencs das Fragment Nummer 251.

B) Ofenkacheln mit Textilmuster

Ein beliebtes Element der Renaissance-Verzierungskunst ist das ausgestreckte Muster, welches zur häufigsten Verzierung der Kacheln aus dem XVII. Jahrhundert wurde. Im wesentlichen konnten aus den einzelnen Elementen ohne Ende weitergesponnene Muster gebildet werden. Das Aufeinanderfolgen der Komponenten ergibt ein ausserordentlich dekoratives Muster. Beim untersuchten Material kommen in glasierter und unglasierter Ausführung alle Variationen vor. Solchartige Kacheln sind die in den Zeichnungen 81., 83. aus Füzér, 148., 191. aus Pácin, 283. aus Sárospatak und Nummer 258. aus Szerencs stammenden Stücke.

Ofenkacheln habanischer Abstammung

Die Kacheln Nummer 89–90. aus Füzér vertreten einen in Nordostungarn sehr häufig vorkommenden Typ. Von den Habanansiedlungen der Mähren über Pozsony (Bratislava) bis hin nach Siebenbürgen lebte das Muster der Ofenkachel Nummer 90. im XVIII. Jahrhundert als kennzeichnende Habanverzierung und ging so traditionell in die Kunstgeschichte ein. Das Volksandenken bewahrte diese Tradition bis zu unserem Jahrhundert.

Die Wurzeln dieser beiden, dem Renaissance-Kompositionsprinzip mit Textilien folgenden Muster sind in den Ansiedlungen der mährischen Neuchristen zu suchen.

Diese beiden Typen können im behandelten Material überall angetroffen werden. Aus Pácin die Fragmente Nummer 154–156., aus Sárospatak die mit der Nummer 289., 296–297. und aus Szerencs 252–257. Alle kommen in unglasierter Variation, mit grüner und brauner Bleiglasur, sowie bunter Zinnglasur (weiss, grün, gelb, schwarz) vor.

In Pácin und Kéked wurden mit marmorierter Technik angefertigte Kacheln gefunden. Aufgrund der damit verbundenen Muster konnten vier Abwandlungen bestimmt

werden. (Zeichnung 186–189.) Aus den Elementen der mit Marmor verzierten Gruppe konnten von den gebräuchlichen abweichende, aber unserem heutigen Wissen entsprechend unbekannte Formen von Öfen gebaut werden.

Ofenkacheln mit Zinnglasur nichthabanischer Abstammung

In Pácin standen in der ersten Hälfte des XVII. Jahrhunderts nicht nur nach Habanenart gefertigte zinnglasierte Öfen. Die in den Zeichnungen Nummer 165–168. und 172–174. dargestellten Ofenkacheln bilden eine Gruppe und ihre direkten Parallelen tauchten in der Barkóer Burg auf. (Zeichnung XXI–XXIII.)

In Sárospatak wurden ebenfalls vier solchartige mit bunter Zinnglasur zentral verzierte Ofenkacheln (Zeichnung 271–274.) gefunden, welche aufgrund der aus dem zweiten Viertel des XVI. Jahrhunderts stammenden Parallelen (Krakau, Késmark, Zeichnung XXIV.) noch aus der Zeit vor der Tätigkeit der Habanen stammen.

In Pácin wurde in grosser Menge ein Ofenkacheltyp mit auf blauem Grund gelbweissfarbiger Zinnglasur gefunden, bei welchem das endlos weiterführbare Muster in geometrische Formen geteilt die Bildfläche ergibt. (Zeichnung 190.) Bisher tauchte eine einzige bekannte direkte Parallele bei den Grabungen von Wawel auf. Dieses eine Stück kommt in der Rekonstruktion des auf die 1600. Jahre datierten Ofens vor und zwar gemeinsam mit einer solchen Gesimskachel, welche auch in Sárospatak vorkommt. (Zeichnung XXV. und 277.)

Diese Gesimskachel bildet mit den Sárospataker Kacheln Nummer 278–288. eine gemeinsame Gruppe, wobei Kacheln mit ähnlicher Bearbeitung ebenfalls aus Krakau erwähnt werden.

Rekonstruktion der Öfen

Aus dem sehr umfangreichen und mannigfaltigen Material wurden vier Ofenrekonstruktionen angefertigt. Aus Füzér und Pácin gelang es je 1–1 Ofen, aus Sárospatak 2 Öfen zusammenzustellen.

Bei der Rekonstruktion war der wichtigste Gesichtspunkt der, dass möglichst alle Elemente nur aufgrund von Authentischen Beweisen der Rekonstruktion beigelegt wurden, eventuell unter Anwendung von sehr nah gelegenen Parallelen, um damit die der Phantasie entspringende Ergänzung der fehlenden Teile auf ein Minimum zu senken.

Der Ofen aus Füzér wurde unter Anwendung der in Zeichnung Nummer 75–80., der aus Pácin mit den in Zeichnung Nummer 169–171. und die Sárospataker Öfen aufgrund der in den Zeichnungen Nummer 289–295. und 300., 301. und 267. abgebildeten Ofenkacheln von der Restauratorin Judit Szebényi rekonstruiert.

Werkstattfrage

Die Werkstatt bedeutet hierbei nicht eine einzige konkrete Töpferwerkstatt, sondern die in einer gegebenen Ansiedlung, auch nicht unbedingt zur gleichen Zeit tätigen Ofenbaumeister des Töpfereigewerbes. Im untersuchten Material können mit grosser Wahrscheinlichkeit die Kacheln in den Zeichnungen Nummer 28–31., 35–41. und 1–16. zu den Ofenkachelgruppen und Kacheln mit einer Kassauer (Kosice) Werkstatt verbunden werden.

Da in Sárospatak bisher noch keine Töpferwerkstatt erschlossen wurde, kann nur aufgrund der Identität der in Sárospatak und dessen vorausgesetztem Anziehungsbereich gefundenen Kacheln vermutet werden, dass die Kacheln Nummer 129–139. in Sárospatak angefertigt wurden.

In den Sárospataker Inventarien werden polnische Öfen erwähnt, demnach wird das Andenken an die polnischen Öfen in schriftlichen Angaben bewahrt, aber diese können nur sehr schwer identifiziert werden.

Aufgrund der Parallelen der Ofenkacheln aus Sárospatak in der Zeichnung Nummer 271–274. könnten diese aus einer Krakauer Töpferwerkstatt noch aus der ersten Hälfte des XVI. Jahrhunderts stammen. Die aus den Kacheln Nummer 277–288. aufgebauten Öfen entsprechen den polnischen Öfen der Inventarien des XVII. Jahrhunderts. Der Páciner Typ 190. kann ebenfalls hierzu gezählt werden.

Im Jahre 1621. wurden von Gábor Béthlen in Siebenbürgen, in Alvinc und 1645. durch György Rákóczi I. in Sárospatak Habanen angesiedelt.

Die mit Marmor verzierten Ofenkacheln aus Kéked und Pácín, sowie die Kacheln des Páciner rekonstruierten Ofens (Zeichnung 169–171., 186–189., 231–240.) sind vermutlich habanischer Abstammung, aber ihr Herstellungsort ist fraglich.

Die Stücke aus zwei anderen zinnglasierten Habanengruppen (Zeichnung 249–250., 289–301.) wurden durch ihre Gleichheit mit den aus Alvinc stammenden Ofenkacheln wahrscheinlich in Töpferwerkstätten der Habaner aus Alvinc angefertigt.

Die Habaner fertigten nicht nur zinnglasierte Öfen, sondern entsprechend den Wünschen der Kunden auch bleiglasierte und unglasierte.

Die früher in der Burg von Füzér gestandenen Habanöfen (Zeichnung 89–90.) wurden vermutlich noch in Csejt gebaut, wo eine Habangemeinschaft lebte und auch eine Töpferwerkstatt betrieben wurde, denn sie wurden ja erst später von hier nach Alvinc und Sárospatak umgesiedelt, welche Orte damals, genau wie Füzér zum Gut der Nádasdy gehörte.

In Szerencs sind die aus der Mitte des XVII. Jahrhunderts stammenden grün und gelb-braunglasierten Öfen typisch habanverzierte Öfen (Zeichnung 253–258.), sie wurden am gleichen Ort angefertigt, wie der in Pácín aufgestellte braunglasierte Ofen (Zeichnung 148–151.), der Herstellungsort kann allerdings anhand unserer jetzigen Kenntnisse nicht lokalisiert werden.

Zusammenfassung

Ich habe in den Katalog alle Fragmente, auch das mit dem kleinsten, noch ausmachbaren Muster aufgenommen. Trotzdem stammt ausser einigen Gruppen vom Ende des XV. – Anfang des XVI. Jahrhunderts aus Füzér das Material von den anderen Fun-

dorten ohne Ausnahme aus der Mitte des XVI. Jahrhunderts, kann aber noch eher auf den Beginn der zweiten Hälfte des XVI. Jahrhunderts datiert werden und die Mehrheit des Fundmaterials stammt aus der ersten Hälfte des XVII. Jahrhunderts.

Dies ist selbstverständlich kein Beweis dafür, dass in diesem Gebiet des Landes früher keine Öfen gebaut wurden, da noch frühere Angaben bisher nicht auftrauchten, denn durch einen Zufall wurden die Burgen und Schlösser aus dem hier behandelten Material, ausser der in Füzér, alle in den Jahren zwischen 1530–1580. gebaut, dementsprechend konnte also hier auch kein früheres Material gesucht werden.

Die bearbeiteten Ofenkacheln stammen geographisch gesehen aus einem eng begrenzten Gebiet. Alle fünf Fundorte befinden sich in der östlichen Hälfte des Komitates Borsod-Abaúj-Zemplén.

Füzér und Kéked liegt auf halbem Wege zwischen Kassa (Kosice) und Sárospatak und Pácín 22 km im Südosten von Sárospatak. All diese Bemerkungen befand ich deshalb als wichtig, da das Gebiet durch seine Lage im Anziehungsbereich des Handelsweges im Mittelalter Siebenbürgen – Kassa – Polen (hauptsächlich Krakau) liegt, wodurch in vielen Fällen der Abstammungsort der Kacheln erklärt wird. Deshalb ist es kein Zufall, dass bei den erwähnten Fundorten auch Öfen und Ofenkacheln aus Kassa und Polen erwähnt werden.

Der Abstammungsort der Öfen wurde allerdings nicht nur durch die geographische Lage, sondern auch durch die Person des Gutsbesitzers bestimmt.

Die Burg von Szerencs erhebt sich auf fast halbem Wege von Sárospatak in westlicher Richtung zwischen Miskolc und Patak. Ihr erster Ofen stammt aus dem verbreiteten Kreis Diósgyőr–Eger–Szécheny–Fülek–Buda. Wahrscheinlich durch die Nähe von Miskolc. Gleichzeitig stand in der zweiten Hälfte des XVI. Jahrhunderts auch schon ein in Kassa angefertigter Ofen in der Burg und im XVII. Jahrhundert schmückten schon aus Alvinc und vielleicht aus Sárospatak stammende Öfen (unter ihnen Habanwerke) das Burghaus der Fürsten Rákóczi.

Über die Gesamtheit des bearbeiteten Materials kann gesagt werden, dass sein Musterschatz eng mit dem im XVI–XVII. Jahrhundert entstandenen europäischen Verzierungsstil von Ofenkacheln verbunden ist oder aber mit den aus den Gebieten von Süddeutschland, Österreich, Polen und der Slowakei stammenden Kachelmotivschätzen trotz der zahlreichen Abwandlungen und örtlichen Abweichungen zum grossen Teil identisch ist.

TARTALOM

BEVEZETÉS	5
A KÁLYHACSEMPE KÉSZÍTÉSE	7
A KÁLYHACSEMPÉK SZÁRMAZÁSA ÉS LELŐKÖRÜLMÉNYEI	12
A KÁLYHACSEMPÉK KRONOLÓGIAI RENDJE, CSOPORTOSÍTÁSA	14
A legkorábbi kályhacsempék (XV. század vége, eleje)	15
A XVI. század közepéről származó kályhacsempék	17
Alakos kályhacsempék a XVI. századból	18
Kályhacsempék a XVI. század végéről és a XVII. század elejéről	22
A) Centrális díszű kályhacsempék	22
B) Textilmintás kályhacsempék	25
Habán eredetű kályhacsempék	27
Nem habán eredetű kályhacsempék	31
A KÁLYHÁK REKONSTRUKCIÓJA	35
A füzéri kályha	35
A pácini kályha	36
A sárospataki kályha	36
MŰHELYKÉRDÉS	37
Kassai műhely	37
Sárospataki műhely	38
Lengyelországi (krakkói) kályhák	39
Habán kályhák	39

ÖSSZEGZÉS	41
KATALÓGUS	43
JEGYZETEK	77
KATALÓGUSBAN SZEREPLŐ KÉPEK	83
IRODALOM	158
RENAISSANCE GLAZED TILES FROM THE NORTH-EAST OF HUNGARY	165
RENAISSANCE OF ENKACHELN AUS DEM NORDOSTEN UNGARNS	170
MEGJELENT MŰVEK JEGYZÉKE	179

A SOROZATBAN EDDIG MEGJELENT MŰVEK

- 1 DOBOSY LÁSZLÓ: Várak, várhelyek és őrhelyek Ózd környékén (1975) (elfogyott)
- 2 BENKŐ SÁMUEL: Miskolc történeti-orvosi helyrajza – 1782. Sajtó alá rendezte Szabadfalvi József, fordította M. Kiss Júlia (1976)
- 3 BAKÓ FERENC: Bükki barlanglakások (1977)
- 4 KATONA IMRE: Miskolci kőedénygyárak (1977)
- 5 VASS TIBOR: Jelbeszéd az ózdi finomhengerműben (1977)
- 6 PETERCSÁK TIVADAR: Hegyköz (1978)
- 7 VERES LÁSZLÓ: A Bükk hegység üvegútjai (1978)
- 8 LAJOS ÁRPÁD: Nemesek és partiak Szuhafőn (1979)
- 9 SZABADFALVI JÓZSEF: Festett asztalosmunkák Megyaszóról (1980)
- 10 SZILÁGYI MIKLÓS: A Hernád halászata (1980)
- 11 FELD ISTVÁN–JUAN CABELLA: A füzéri vár (1980) (elfogyott)
- 12 VIGA GYULA: Népi kecsketartás Magyarországon (1981)
- 13 VÉGVÁRI LAJOS: Imrch Zsigmond (1981)
- 14 SZUHAI PÉTER: A Szendrő környéki falvak paraszti gazdálkodása a kapitalizmus időszakában (1982)
- 15 PALÁDI-KOVÁCS ATTILA: A barkóság és népe (1983)
- 16 DÉNES GYÖRGY: A Bódvaszilasi-medence 700 éves története (1984)
- 17 PETERCSÁK TIVADAR: Népi szarvasmarhatartás a Zempléni Hegyközben (1983)
- 18 DOBRIK ISTVÁN: Mokry Mészáros Dezső (1881–1970) (1984)
- 19 DOBOSY LÁSZLÓ: Gömörszőlős, egy gömöri falu néprajzi monográfiája (1984)
- 20 NAGY KÁROLY: Somsálybánya története (1985)
- 21 DOBROSSY ISTVÁN: A miskolci vendégfogadók és a vendéglátás története 1745–1945 (1985)

- 22 KAMODY MIKLÓS: Észak-Magyarország hírközlésének története (1985)
- 23 VIGA GYULA: Tevékenységi formák és a javak cseréje a Bükk-vidék népi kultúrájában (1986)
- 24 KATONA IMRE: Az első magyar porcelángyár (Telkibánya) (1986)
- 25 SZABADFALVI JÓZSEF: Írások Herman Ottóról és a Herman Ottó Múzeumról (1987)
- 26 GODA GERTRUD: Ficzere László (1910–1967) (1987)
- 27 TELEPY KATALIN: Tenkács Tibor (1988)
- 28 VERES LÁSZLÓ: Magyar népi üvegek (1988)
- 29 FÜGEDI MÁRTA: A bölcsőtől a lakodalomig – A gyermek a matyó családban (1988)
- 30 WOLF MÁRIA: Elpusztult középkori települések Abaúj vármegyében (1988)
- 31 E. KRASINKA–R. KANTOR: Derenk és Istvánmajor (1988)
- 32 VÉGVÁRI LAJOS: Seres János (1989)
- 33 TASNÁDI ATTILA: Mazsaroff Miklós (1989)
- 34 UJVÁRY ZOLTÁN: Folklór írások
- 35 KAMODY MIKLÓS: Indul a postakocsi...
- 36 BODÓ SÁNDOR: A Bodroghöz állattartása

A kiadványok utánvétellel megrendelhetők
a Herman Ottó Múzeum gazdasági osztályán.
Ügyintéző: Veres Ferencné, cím: 3501 Miskolc, Pf. 4.

